

rapor

minority
rights
group
international

Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi

Yrd. Doç. Dr. Ulaş Karan

Roman mahallesinde yaşıyan, okuyup öğretmen olmak istediklerini söyleyen Edirneli Roman çocuklar.
Nurcan Kaya

Teşekkür

Bu raporu kaleme alan Ulaş Karan'a, raporun hazırlanmasına katkıda bulunan tüm kişi, kurum ve kuruluşlara, proje kapsamında oluşturulan Ağ'da yer alan tüm sivil toplum örgütlerine, raporun ilk taslağını okuyup görüşlerini bizimle paylaşan uzmanlara, yaptığımız görüşmelerde bize güvenen, yaşadıkları sorunları bizimle paylaşan tüm görüşmecilere ve kurum temsilcilerine, projenin Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ve Sıfır Ayrımcılık Derneği (SAD) ekibine ve projeye mali destek veren kurumlara teşekkür ederiz.

**İngiltere
Büyükelçiliği
Ankara**

"Türkiye'de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi İçin Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi" Projesi. Proje Koordinatörleri: Nurcan Kaya, Elmas Arus. Proje Asistanları: Pınar Çanga, Hatice Çetinkaya. Saha Ziyaretleri, Yüz Yüze Görüşmeler: Nurcan Kaya, Elmas Arus, Hatice Çetinkaya. Editör: Nurcan Kaya. Düzelti: Nihal Boztekin

Ulaş Karan

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, yüksek lisans eğitimini insan hakları hukuku üzerine İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde ve doktora eğitimini kamu hukuku alanında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. 2005 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde eğitimci ve araştırmacı olarak çalışıyor. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Anayasa Hukuku Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Genel olarak insan hakları, özel olarak ise ayrımcılık yasağı, ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlükleri, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı gibi konular üzerine çalışmalar yürütmektedir. Mehveş Bingöllü ile birlikte, *Law of the European Convention on Human Rights* adlı kitabı Türkçeye çevirdi. *Avrupa Birliği Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları*, *Sanatta İfade Özgürlüğü*, *Sansür ve Hukuk*, *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme* (İdil Işıl Gül ile birlikte), *Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi* (İdil Işıl Gül ile birlikte), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme* (Sibel İnceoğlu, Oya Boyar, Lami Bertan Tokuzlu, Olgun Akbulut, Gülay Arslan Öncü ile birlikte), *Sivil Toplumla Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler* (Gökçeçiçek Ayata ile birlikte) ve *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi* adlı kitaplarının yanı sıra, anayasa hukuku ve insan hakları hukuku alanında yayımlanmış çeşitli makaleleri ve yazıları mevcuttur.

© Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), Sıfır Ayrımcılık Derneği, Haziran 2017

Bu yayında kullanılan malzemeler öğretim amacıyla veya ticari içerikli olmayan başka amaçlar için çoğaltılabilir. Raporun hiçbir bölümü telif hakkı sahiplerinin önceden açıkça izni alınmaksızın herhangi bir ticari amaç uğruna kullanılamaz. Daha fazla bilgi için lütfen MRG ile temasa geçiniz. Bu yayının CIP katalog kaydı British Library'den temin edilebilir.

ISBN 978-1-907919-88-6. Yayın tarihi Haziran 2017.

Bu çalışma Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ile Sıfır Ayrımcılık Derneği (SAD) tarafından Avrupa Birliği'nin ve Birleşik Krallık Türkiye Büyükelçiliği'nin mali desteğiyle yürütülen "Türkiye'de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi İçin Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi" başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayında dile getirilen görüş ve düşünceler raporun yazarına aittir ve hiçbir şekilde AB Türkiye Delegasyonu ve Birleşik Krallık Türkiye Büyükelçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	1
Temel bulgular	3
Yönetici özeti	4
I Türkiye’de Romanlar ve Romanlar Gibi Yaşayan Toplulukların Durumu	6
II Romanlar ve Barınma Hakkı	8
A Uluslararası Hukukta ve İç Hukukta Barınma Hakkı	8
B Türkiye’de Romanlar ve Barınma Hakkına Erişimleri	10
III Romanlar ve Eğitim Hakkı	17
A Uluslararası Hukukta ve İç Hukukta Eğitim Hakkı	17
B Türkiye’de Romanlar ve Eğitim Hakkına Erişimleri	18
IV İlerleme Yönünde Atılan Adımlar	27
A Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi	27
B Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Projesi (SIROMA)	29
C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi	30
D Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı	31
V Tavsiyeler	32
A Genel Nitelikli Tavsiyeler	32
B Barınma Hakkına Yönelik Tavsiyeler	32
C Eğitim Hakkına Yönelik Tavsiyeler	32
Notlar	34

Kısaltmalar

AFAD	Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	IAOKK	İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	IAOKS	Her Türü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	İHK	İnsan Hakları Komitesi
ASHK	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi	MRG	Minority Rights Group International (Uluslararası Azınlık Hakları Grubu)
Bkz.	Bakınız	Ör.	Örneğın
BM	Birleşmiş Milletler	para.	Paragraf
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi	RAM	Rehberlik ve Araştırma Merkezi
ÇHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	s.	Sayfa
ECRI	Avrupa İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Komisyon	SAD	Sıfır Ayrımcılık Derneğı
EDROM	Edirne Roman Kültürünü Araştırma Geliştirme Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğı	STÖ	Sivil Toplum Örgütü
ERRC	European Roma Rights Centre (Avrupa Roman Hakları Merkezi)	TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
ESKHK	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi	TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
GGASS	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı	UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
HYD	Helsinki Yurttaşlar Derneğı		

Temel bulgular

Temel bulgular

- Türkiye’de Roman nüfus ve Abdallar gibi benzer toplumsal gruplar öteden beri ülkenin en marjinalleştirilmiş grupları arasında yer almaktadır. Hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk tarafından güvence altına alınmış olsa da uygulamada birçok Roman için eğitim ve barınma hakkına erişim mümkün olamamaktadır. Ayrıca mevcut eşitsizlik ve maruz kaldıkları ayrımcılığa ilişkin verilerin sınırlı olması da kamusal yaşamda mevcut olan görünmezliklerinin devamına yol açmaktadır.
- Roman çocuklar eğitime erişimde önemli ölçüde engellerle karşılaşmaktadır ve ayrımcılığa bağlı olarak oldukça düşük başarı oranına sahip olmaya devam etmektedirler. Ekonomik ve coğrafi kısıtlılıklar yanında, sınıf içerisinde ayrımcılık, içerici olmayan müfredat ve çocukların birçoğunun “Roman okulları” olarak anılan kötü performansa sahip okullarda ayrı tutulması gibi bir dizi sorun, eşitsiz öğrenim çıktılarına daha da kalıcı hale getirmektedir.
- Roman topluluklar temel hizmetlerin yetersizliği, mülkiyet hakkının güvencesiz hale gelmesi ve fiziksel ayrıştırma gibi sorunlar nedeniyle ülkedeki en kötü barınma koşullarından mustarıdır. Bu yerleşimler, yıkımlara ve kentsel dönüşümü olanaklı kılmak amacıyla başka bir yerde iskâna maruz kalmaya özellikle yatkın durumdadır ve Roman toplulukları uzun süreli olarak yerinden edilme ile baş başa bırakabilmektedir.
- Bu topluluklar, belirtilen haklarla ilgili sorunlara yönelik etkili bir çözüm bulma çabası olmadığı sürece toplumun genelinden dışlanmaya devam edecektir. Son yıllarda, hükümet tarafından Romanların yaşadıkları zorlukları resmen tanıyan bir dizi politika geliştirilmiş ve bazı ilerlemeler yaşanmış olsa da halihazırda uygulanan stratejilerin olumlu sonuçlar üretip üretemeyeceğini görmek için henüz erkendir.

Yönetici özeti

Toplam sayısı iki milyon ila beş milyon arasında olduğu düşünülen Türkiye'deki Roman nüfus ve Abdallar gibi benzer toplumsal gruplar, öteden beri ülkenin en marjinalleştirilmiş toplulukları arasında yer almaktadır. Bu gruplar nefret söyleminden ve şiddet tehdidinin hedefi olmaktan, aşırı yoksulluk ve dışlanmaya kadar hayatlarının neredeyse her alanında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu durum yalnızca köklü toplumsal önyargılar nedeniyle değil, aynı zamanda resmi makamların Türkiye'deki ikinci sınıf konumlarının ortadan kaldırılmasına yönelik ilgisizliği ve hatta buna iştiraki nedeniyle varlığını devam ettirmektedir. Görece yakın zamana kadar, uygulamada Romanların yaşam koşullarının geliştirilmesine yönelik ortak bir çaba bir yana, Romanları etkileyen yoğun sosyal ve ekonomik eşitsizlik resmi makamlarca oldukça sınırlı bir biçimde tanınmaktaydı.

Romanları hedef alan saldırılara dair somut verilerin veya çalışmanın azlığı, temel kamu hizmetlerinin yetersizliği ve diğer sorunlar Romanların ve diğer benzer toplulukların kamusal yaşamdaki süregiden görünmezliğinin devamına yol açmaktadır. Bu duruma, farklı kültür ve kimliklerini yaşatma ve sürdürme becerilerinin istikrarlı bir biçimde aşınması da eşlik etmektedir: Örneğin Romani, Lomca, Domca ve Teberce gibi Roman topluluklarının geleneksel dillerini konuşabilen kişi sayısında ciddi bir düşüş söz konusudur ve bu diller ve lehçeler yok olma tehdidi altındadır.

Roman topluluklarla yapılan kapsamlı saha çalışmalarının ve masaüstü araştırmasının bir ürünü olan bu rapor, barınma ve eğitim gibi iki önemli alanda Roman toplulukların karşılaşmaya devam ettikleri, öne çıkan engelleri vurgulayarak karar vericilerin, gazetecilerin ve genel olarak kamuoyunun farkındalığının artırılmasını amaçlamaktadır. Türkiye, tüm vatandaşların eğitim ve barınma hakkına eşit bir şekilde erişimini güvence altına alan konuyla ilgili tüm insan hakları sözleşmelerine taraf olmasına ve benzer koruma iç hukukta anayasa ve kanunlar ile de tekrarlamasına karşın, gerçekte hukuki eksiklikler ve mevzuatın uygulanmasında yaşanan sorunlar, Romanların birçoğunun bu haklara erişememesine yol açmaktadır.

Yoksulluk ve bazı mülk sahiplerinin ayrımcı tutumları, özellikle Romanlar bakımından yeterli barınmanın güvence altına alınmasına yönelik engellerin daha da artması anlamına gelmekte ve Romanların yüksek

oranlarda evsizlik sorunu yaşamasına veya kamu hizmetlerinin oldukça sınırlı olarak sunulduğu ve mülkiyet hakkının güvencesiz olduğu yerleşim birimlerinde toplanmalarına yol açmaktadır. Bu durum çoğunlukla kendisini çevreleyen alanlardan ve toplumun genelinden ayrı tutulan ve "Roman mahalleleri" olarak anılan yerleşim yerlerinin varlığının devamına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, suya, altyapı hizmetlerine ve diğer ihtiyaçlara sınırlı erişimi ile karakterize olan bu topluluklar, kentsel "yenileme" ve diğer projelerin gerçekleşmesini sağlamak için uygulanan zorla yerinden edilmeye özellikle daha yatkındır: Sonuç olarak, Romanlar birden fazla kez göç etmek zorunda bırakılabilmektedir. Bu sorunlar, özellikle çoklu temelde ayrımcı muameleye uğrayabilecek kadınlar ve mülteciler gibi belirli gruplar açısından çok daha vahim gözükmektedir.

Romanların maruz kaldığı ayrımcılığın boyutu eğitimden süregiden bir biçimde dışlanmalarıyla daha da artmaktadır. Eğitim hakkı herkes bakımından güvence altına alınmış olmasına rağmen, uygulamada fiziksel tecrit ve maddi sıkıntılardan, erişilebilir ve kültürel olarak uygun okulların yokluğuna kadar bir dizi sosyal ve ekonomik engel Roman çocukların birçoğunu toplumdan soyutlamaktadır ki bu durum Roman çocukların okula devamlarının düşmesine, başarı düşüklüğüne ve ayrı tutulmalarını daha da pekiştiren, bazı bölgelerde neredeyse tamamen Roman öğrencilerin öğrenim gördüğü okulların ortaya çıkışına yol açmaktadır. Bu sorunlar, okul personelinin ve öğrencilerin tacizi ve Romanları görmezlikten gelen, müfredat içeriği gibi ayrımcılığın diğer biçimleri ile daha da ağırlaşmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'de eğitim sistemi dışlanmanın nedenlerini etkili bir şekilde ortadan kaldırmak yerine Romanlara erişilebilir ve karşılanabilir bir eğitim hizmeti sağlanmaması nedeniyle eşitsizliklerin devamına yol açmaktadır.

Geçtiğimiz yıllarda hükümetin Roman topluluklarını yüz yüze kaldığı zorlukları resmen tanıyan bir dizi politika geliştirmesi ile ilerlemeler sağlanmış olması önemlidir. Bu politikalar içerdikleri sınırlılıklar ve muğlaklığa rağmen, Romanlar veya diğer benzer topluluklar tarafından kurulan STÖ'lerce sahiplenilmiştir. Ancak mevcut stratejilerin olumlu sonuçlar üretip üretemeyeceğini zaman gösterecektir. Bu rapor haklar alanındaki mevcut eksiklikleri vurgulamayı ve daha içerici sosyal politikalar geliştirilmesine destek sunmayı hedeflemektedir.

Metodoloji ve kapsam

Bu çalışma Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ve Sıfır Ayrımcılık Derneği (SAD) tarafından Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık Türkiye Büyükelçiliği'nin maddi desteği ile yürütülen "Türkiye'de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi" başlıklı proje çerçevesinde yürütülmüştür. Proje ile Türkiye'de yaşayan Roman toplulukların eğitim ve barınma haklarına erişiminde yaşanan ihlallerle ilgili veri toplanması ve ayrımcılık vakalarının gözlenmesi ve belgelenmesi amaçlanmıştır. Buna ek olarak, Roman STÖ'lerinin bu bağlamdaki kapasitelerinin artırılması, Romanların yaşadıkları sorunlarla ilgili kapsamlı bir rapor hazırlanması, yerel ve uluslararası düzeyde proaktif eylemler ile soruna dair ulusal ve uluslararası düzeyde farkındalık yaratılması, kamu makamlarının süregiden ayrımcılık konusunda haberdar edilmesi ve mevcut durumun düzeltilmesi yönünde lobi çalışmaları yürütülmesi de diğer amaçlar arasında yer almaktadır.

2016 yılı Ocak ayında başlayan ve 2017 yılı Ağustos ayına kadar sürmesi planlanan proje kapsamında

Türkiye'nin farklı bölgelerinde çalışma yürüten Roman STÖ'lerini içeren bir ağ oluşturulmuştur. 2016 yılı Mart ve Ekim ayları arasında, ağda yer alan örgütlerin yardımı ile bazı illerde gözlemlerde bulunulmuş; İstanbul, Edirne İzmir/Tire, Uşak, Gaziantep, Hatay ve Diyarbakır gibi Roman nüfusun yoğun olduğu illerde ikamet eden kişilerle görüşmek ve deneyimledikleri sorunları tartışmak için bu illere ziyaretler düzenlenmiştir. Bu rapor, ağda bulunan kurumların gözlem raporlarına, bu kurumlarca sunulan bilgilere ve ziyaretlerin gerçekleştirildiği mahallelerden ve ağ katılımcıları ile birlikte düzenlenen atölye çalışmalarından elde edilen verilere dayalı olarak hazırlanmıştır.

Proje kapsamında gerçekleştirilen gözlemler, Romanların eğitim ve barınma hakkını kullanmaya çabaladıkları zaman yüz yüze kaldıkları sorunları tespit etme umuduyla gerçekleştirilmiştir. Bu rapor uluslararası standartlara uygun olarak sahada toplanan bilgileri incelemektedir ve haklara erişim bakımından mevcut olan sorunların çözümüne yönelik bir dizi öneri getirmektedir. Raporun hazırlık sürecinde, hem raporun dilinin, hem de dile getirilen tavsiyelerin Türkiye'deki Roman STÖ'lerin görüşlerini, kaygılarını ve endişelerini yansıttığından emin olmak amacıyla kapsamlı istişarelerde bulunulmuştur.

I Türkiye’de Romanlar ve Romanlar Gibi Yaşayan Toplulukların Durumu

Farklı araştırmalara göre, Türkiye’de yaşayan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların¹ nüfusunun 2 milyon ila 5 milyon arasında olduğu kabul edilmektedir.² Ülkenin birçok bölgesinde yaşayan ve çoğunluğu (%97) yerleşik bir yaşam düzeni sürdüren Roman gruplar,³ buldukları bölgeye göre “Roman”, “Çingene”, “Abdal” gibi farklı adlarla anılmaktadır. Türkiye’de yaşayan Romanlar, Domlar (Güneydoğu Anadolu), Lomlar (Kuzeydoğu Anadolu) ve Romlar (Batı Anadolu) olmak üzere üç ana gruptan oluşmaktadır⁴ ve Abdallar da Romanlar gibi yaşayan gruplardan biri olarak kabul edilmektedir.⁵ Roman gruplar içinde Romanca, Lomca, Domca veya Teberce konuşan kişiler bulunmakla birlikte, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun anadili Türkçe olmuştur. Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yaşayan Domlar ise çift dillidir ve aynı zamanda Kürtçe de konuşabilmektedir. Günümüzde Romanca, Lomca, Domca veya Teberce bilen ve konuşan kişi sayısı oldukça azalmış ve bu dil ve lehçeler kaybolmaya yüz tutan diller arasında yerini almıştır.⁶ Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olup, bu kişilerin bir kısmı Sünni mezheplere mensup iken Abdalların tamamına yakını ve Orta Anadolu’da yaşayan Romanların bir kısmı Alevi/Bektaşidir. Roman nüfus içerisinde az sayıda Ortodoks ve Protestan Hıristiyan da bulunmaktadır.⁷

ECRI tarafından 2001 yılında Türkiye’de Romanlara ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik acilen bir araştırma yapılması tavsiye edilmesine karşın bu konuda herhangi bir resmi çalışma henüz yapılmamıştır.⁸ BM Irk Ayrımcılığı Komitesi, Türkiye’den akademik ve toplumsal araştırmalar sonucunda elde edilmiş etnisite, uyrukluk veya menşe ülkeye dayalı mevcut ve güvenilir ekonomik ve sosyal göstergeler sunmasını talep etmiştir.⁹ Ancak bugüne kadar bu konuda da ne bir araştırma yapılmış, ne de herhangi bir uluslararası örgüte göstergelere dair bilgi sunulmuştur. Son yıllarda üç üniversite bünyesinde Romanlarla ilgili akademik birim kurulmuştur, ancak bu birimlerin bu alanda kayda değer bir çalışması olmamıştır.¹⁰ Bu durum Türkiye’de Roman grupların ekonomik ve sosyal sorunlarına dair politika geliştirilmesini de engellemekte ve mevcut sorunların daha da görünmez hale gelmesine yol açmaktadır.

Bir grubun ayrımcılığa uğradığı veya uğrama ihtimalinin olduğu durumlarda devletlerin sorunun

boyutu hakkında veri toplama sorumluluğu söz konusudur. Kişisel verilerin gizliliği ve elde edilen verilerin kötüye kullanılmasına karşı güvenceler sağlanması kaydıyla verilerin toplanması ve analizi, sorunların tespiti ve çözümü için akılcı politikalar oluşturulması bakımından vazgeçilmez niteliktedir.¹¹ Örneğin Roman grupların barınma koşullarının düzeltilmesi ve bu gruplara mensup kişiler arasında mevcut evsiz oranının azaltılmasına ya da bu grupların eğitime erişim oranlarının artırılmasına yönelik politikalar için bu tür verilerin toplanması, devletlerce atılması gereken ilk adımdır.

Türkiye’de yoksulluk ve sosyal dışlanma Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar arasında çok yaygındır¹² ve bu durum bu grupların sosyal haklara erişiminin önündeki en önemli engeldir.¹³ Romanlar Türkiye’de bu raporun konu bakımından kapsamı içerisinde yer alan eğitim ve barınma hakkına erişimde en çok sorunla karşılaşan gruplar arasındadır. IAOKK, Romanların büyük bölümünün özellikle eğitim, istihdam ve barınma alanlarında ayrımcılığa maruz kalmaya devam ettiğini belirtmektedir.¹⁴

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar ülke içerisinde hemen her ilde ikamet etmesine rağmen, yaşam alanları genelde yalnızca bu grupların bulunduğu mahallelerden (gettolardan) oluşmaktadır ve bu anlamda Türkiye’de bir “Roman mahallesi” olgusundan bahsedilmesi mümkündür.¹⁵ Bu yerleşim yerleri son yıllarda “kentsel dönüşüm” adı altında gerçekleştirilen yıkımlara sahne olmakta ve yıkım sonrasında Romanlar yerleşim yerlerinden ayrılıp şehrin görece ucuz ve merkeze uzak yeni yerleşim yerlerinde yaşamaya zorlanmaktadır.¹⁶ “Kentsel dönüşüm” olarak adlandırılan uygulamalar genellikle mülk sahibi olsun olmasın, bu grupların yaşadığı yerleşim yerlerinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum başta barınma hakkı olmak üzere, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların eğitim hakkının da ihlaline yol açmaktadır.¹⁷

“Kentsel dönüşüm” dezavantajlı birçok kişi için olumsuz sonuçlar yaratmakla birlikte en çok mağduriyete uğrayanlar Roman gruplar olmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında, bu grupların haklarının farkında olmaması, okuma-yazma oranlarının düşük olması, devletin tepkisinden çekinmeleri ve dolayısıyla haklarını arayamamaları yer almaktadır. Ancak son yıllarda söz

konusu gruplar giderek daha fazla örgütlenmekte ve hak talebinde bulunmaktadır. Bu da aşağıda görülebileceği üzere resmi politikalar üzerinde önemli bir etki doğurmakta, Romanların mevcut durumunun eşit vatandaşlık temelinde güçlendirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesine yol açmaktadır.

Türkiye farklı grupların diğer gruplarla eşit bir biçimde temel hak ve özgürlükleri kullanabilmesine veya bu haklara erişebilmelerine yönelik birçok uluslararası sözleşmeye taraf olmuş durumdadır. Anayasa'nın 90. maddesi de 2004 yılında yapılan bir değişiklikle birlikte Türkiye'nin taraf olduğu insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler ile kanunlar arasında bir uyumsuzluk çıktığında uluslararası sözleşmelerin öncelikle uygulanacağını karara bağlamıştır. Taraf olunan uluslararası sözleşmeler Romanlara yönelik ayrımcılığı yasaklamaktadır; ancak uygulamada bu hükümler büyük ölçüde dikkate alınmamaktadır.

Eğitim ve barınma haklarının da içinde yer aldığı insan hakları belgeleri, hakları yalnızca teorik olarak değil fiilen de korumayı amaçlamaktadır.¹⁸ Eğitim ve barınma birer sosyal hak olduğundan devletler için iki tür yükümlülük doğurmaktadır. Devletler öncelikle bu hakların sağlandığı standartlara herkes bakımından eşit bir şekilde erişimi sağlamakla yükümlüdür. Ayrımcılık yasasından kaynaklanan bu yükümlülüğün derhal yerine getirilmesi, Türkiye'de Romanların da bu haklara diğer gruplarla aynı oranda erişiminin sağlanması gerekmektedir. Devletler ikinci olarak eğitim ve barınma hakkı ile ilgili olarak standartları mümkün olduğunca yükseltme yönünde adım atmakla yükümlüdür. Bu ikinci yükümlülüğün aşamalı bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Aşamalı yerine getirme yükümlülüğü sadece sonuçlara değil, niteliksel ve niceliksel olarak sonuçlara ulaşılması için etkili önlemlere başvurulup başvurulmadığına odaklanır.¹⁹ Bu noktada devletlerden bir hakkın yerine getirilmesi için belirli bir zaman dilimi içerisinde, azami ölçüde kaynak kullanarak, ölçülebilir bir ilerlemenin sağlanması beklenir.²⁰

ASHK'ye göre devletler yalnızca hukuki düzenlemeler yapmakla yetinmemelidir.²¹ İlgili hakkın etkili bir şekilde korunması hedefine ulaşılabilmesi için hukuki düzenlemelerle birlikte gerekli ve yeterli pratik önlemlerin alınması gerekmektedir. Bir hakkın gerçekleştirilmesi istisnai bir biçimde karmaşık ve özellikle maliyetli ise, devletler bu hakkın sağlanması için makul bir zaman içerisinde, ölçülebilir bir gelişme sağlayarak ve elindeki mevcut kaynakların azamisini kullanarak gerekli önlemleri almalıdır.²² Bu noktada devletler toplum yararı ile belirli bir grubun menfaatleri arasında bir denge kurma ve öncelikler konusunda takdir alanına sahip olmakla birlikte,²³ öncelik en dezavantajlı durumda olan gruplara verilmelidir. Örneğin Romanlar dezavantajlı

gruplar arasında gündemde en çok yer tutan grupların başında gelmektedir.²⁵ Dezavantajlı veya dışlanmış grupların barınma hakkına erişiminin yetersizliği, eğitim hakkı gibi diğer haklara erişim üzerinde de olumsuz etkilere yol açmaktadır.²⁶

Devletlerin hakları ihlal etmemek gibi negatif ve korumak gibi pozitif yükümlülükleri söz konusudur. Pozitif yükümlülükler tarihsel dezavantaja sahip Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik belirli özel önlemler alınmasını gerektirmektedir. Buradaki "özel" ifadesi, ayrımcılığa maruz kalan gruplara yönelik fiili eşitlik hedefine somut olarak ulaşılmasını hızlandırmaya ve kolaylaştırmaya yarayan önlemlere işaret etmektedir. Diğer bir deyişle önlemler "özel" bir hedefe hizmet etmek amacındadır. "Önem" ifadesi ise, sosyal hizmet veya destek programı, kaynakların tahsisi, öncelikli muamele, hedef odaklı istihdam, görevlendirme ve terfi, süre bazında sayısal hedefler ve kota sistemleri gibi yasama ve yürütmeye ilişkin idari ve başka düzenleyici araçları, politika ve uygulamaları içermektedir.²⁷ Özel önlemler fiili eşitliğin sağlanmasının hızlandırılmasına yöneliktir.

Özel önlemler sayesinde, örneğin, Romanların eğitim eksikliklerinden kaynaklı olarak iş bulma sorunu yaşamaları karşısında özel eğitim vermek yoluyla mevcut dezavantajlar giderilmeye çalışılır. Anayasa'nın 10. maddesi, özellikle "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." şeklindeki düzenleme, Romanlara yönelik özel önlemlere izin vermiyor gibi gözükse de bu yönde atılacak adımlar eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı gibi tam tersine devletin pozitif yükümlülüklerinin bir gereği olarak kabul edilmelidir. Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların eğitim ve barınma hakkına yönelik alınacak önlemlerin bu grupların yaşadığı sorunlar göz önünde bulundurularak tasarlanması gerekmektedir.

Hukuk kurallarının, politikaların, uygulamaların, hâkim kültürel tutumların, kamu sektöründe veya özel sektörde bazı gruplar için görece dezavantajlı bir durum yaratması ve bazı gruplar için ayrıcalık doğurması halinde sistematik bir ayrımcılığın mevcut olduğu kabul edilmektedir.²⁸ Roman gruplar Türkiye'de bu tür bir ayrımcılığın mağduru durumdadır. Anayasa'nın ayrımcılık yasasına dair 10. maddesinin, eğitim hakkına dair 42. ve barınma hakkına dair 57. maddeleri ile birlikte değerlendirildiğinde Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların eğitim ve barınma haklarına yönelik koruma sağladığı söylenebilir. Romanlara yönelik ayrımcılığın vahim sonuçları göz önünde tutulduğunda, Anayasa'da yer alan bu düzenlemelerin yetkililerce özellikle dikkate alınması ve ayrımcılığa en kuvvetli biçimde tepki gösterilmesi gerekmektedir.

II Romanlar ve Barınma Hakkı

A Uluslararası Hukukta ve İç Hukukta Barınma Hakkı

1. Uluslararası Hukukta Barınma Hakkı

Uluslararası hukukta barınma hakkına dair iki temel düzenleme ESKHS'nin 11. maddesi ve GGASŞ'nin 31. maddesidir. GGASŞ'ye göre devletler yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmek; evsizliği, zamanla ortadan kaldırma amacıyla, önlemek ve azaltmak ve ev fiyatlarını yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirmeye yönelik önlemler almakla yükümlüdür. IAOKS ise barınma hakkı açısından ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılığı yasaklamıştır.²⁹

Barınma hakkı, kişiye başını sokacak bir çatı sağlayan herhangi bir barınağın temini olarak yorumlanmamalı ve barınak yalnızca bir mekân olarak görülmemelidir. Barınma hakkı, güvenli, barış içinde ve insan onuruna uygun bir yerde yaşama hakkı olarak anlaşılmalıdır ve gelir veya ekonomik kaynaklara erişimi hangi düzeyde olursa olsun herkesin hakkıdır.³⁰ Bu hak kapsamında konutun kişi açısından erişilebilir bir mekânda sağlanması esastır.

ESKHK, barınma hakkı kapsamında "yeterli konut" kavramına başvurmaktadır. Buna göre yeterli bir konut için şunlar gerekmektedir:

- Herkesin, ne tür bir kullanım hakkı olduğuna bakılmaksızın, kendisine zorla tahliye, taciz ve diğer tehditlere karşı yasal koruma sağlayacak kullanım hakkının güvenliğine sahip olması;
- Yeterli konut hakkından tüm faydalananların doğal ve ortak kaynaklara, güvenli içme suyuna, yemek pişirme, ısınma ve aydınlatma için gerekli enerjiye, temizlik ve yıka(n)ma donanımına, gıda depolama araçlarına, çöp toplama sistemine, atık su ve katı atık sistemine ve acil yardım hizmetlerine sürdürülebilir erişime sahip olması;
- Konutla ilişkili kişisel veya ev halkına dair mali giderlerin, en azından diğer temel ihtiyaçların elde edilmesi ve karşılanmasını tehlikeye atmayacak ya da bunlardan fedakârlık yapmayı gerektirmeyen bir düzeyde olması;
- Yeterli bir konutun, oturanlarına yeterli bir alan temin edebilmesi ve onları soğuk, rutubet, sıcak, yağmur, rüzgâr veya sağlığa yönelik diğer tehditlere, yapısal

tehlikelere ve hastalık taşıyıcı unsurlara karşı koruyabilecek nitelikte olması;

- Buna hakkı olan kişiler tarafından erişilebilir olması ve yaşlılar, çocuklar, engelliler, ölüm döşeğindeki hastalar, HIV virüsü taşıyan kişiler, kalıcı hastalığı olanlar, doğal afet mağdurları, felakete uğramaya eğilimli bölgelerde yaşayan kişiler ve diğerleri gibi dezavantajlı grupta bulunan kişilerin konut alanında bir ölçüde ayrıcalıklı muameleye tabi olmasının sağlanması;
- Yeterli bir konutun iş imkânlarına, sağlık bakım hizmetlerine, okullara, çocuk bakım merkezlerine ve diğer sosyal olanaklara erişime imkân verecek bir yerleşim yerinde olması;
- Konutların inşa edilme biçimi, kullanılan inşaat malzemeleri ve bunları destekleyen politikaların, konutta kültürel kimlik ve çeşitliliği ifade etmeye olanak vermesi.³¹

Barınma hakkı bağlamında bazı gruplara bazı icrai ya da ihmali muamelelerin gerçekleştirilmesi halinde barınma hakkının ayrımcı bir yaklaşımla ihlal edildiğini söylemek mümkündür. Bunlar arasında, kişilerin satın almak veya kiralamak istediği evin satılmaması veya kiralanmaması; kişilerin kentsel dönüşüm veya farklı gerekçelerle yerinden edilmesi; devlet tarafından konut edindirmeye yönelik projelerin bazı kişilerin yaşadığı yerlerde gerçekleştirilmemesi; devlet tarafından yürütülen toplu konut projelerinin veya barınma hakkına yönelik sosyal yardımların kişilerin yararlanamayacağı bir biçimde gerçekleştirilmesi; kişilerin yaşadıkları yerleşim yerine temiz su, atık su, ulaşım, eğitim gibi kamu hizmetlerinin, diğer grupların yaşadığı yerlere göre daha düşük kalitede veya ölçüde sunulması; kişilerin yerleşim alanlarında, işlenen suç sayısının yüksekliğine rağmen kolluk güçlerinin suçla hukuka uygun biçimde yeterince mücadele etmemesi; siyasetçiler veya kamu görevlileri ya da medya organları tarafından, toplumda bazı kişilerin yaşadığı yerleşim yerlerinin suçla özdeşleştirilmesine yol açacak bir algı yaratılması yer almaktadır. Bu sayılanlar aynı zamanda Türkiye'de Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların barınma hakkı açısından maruz kaldığı ayrımcı muamelelerin örnekleridir.

Devletlerin barınma hakkına dair yükümlülükleri, yukarıda eğitim hakkı bağlamında ifade edildiği gibi kimi

zaman derhal, kimi zaman aşamalı bir biçimde gerçekleştirecekleri yükümlülükleri içermektedir. Bu noktada mevcut ayrımcılığın ortadan kaldırılması derhal yerine getirilecek bir yükümlülük, konut hakkına erişimin güçlendirilmesi ise aşamalı olarak yerine getirilebilecek bir yükümlülük olarak kabul edilir. Aşamalı gerçekleştirme yükümlülüğü bağlamında barınma koşullarının geliştirilmesi yönünde belirli hedefleri olan, bu amaçları gerçekleştirmek için mevcut kaynaklar göz önünde tutulduğunda maliyet bakımından en etkili yolun seçildiği ve gerekli önlemlerin uygulanmasına ilişkin sorumlulukları ve zaman sınırlamasını ortaya koyan belirli bir ulusal konut stratejisi kabul edilmelidir.³²

Devletlerin barınma hakkının güçlendirilmesi noktasında atacakları adımlarda dezavantajlı durumda olan gruplara özel ilgi göstermeleri ve öncelik tanımları gerekmektedir.³³ Bu tür bir ilgi barınma hakkı ile ilgili atılacak adımlarda barınma hakkına erişimde sorun yaşayan Romanlar gibi dezavantajlı gruplara danışılarak ve bu grupların katılımıyla gerçekleştirilmelidir.³⁴ ECRI'nin Çingene Karşıtlığı ve Romanlara Yönelik Ayrımcılıkla Mücadeleye Dair 13 No'lu Genel Politika Tavsiyesi, devletlere barınma hakkı ile bağlantılı olarak şu hususları tavsiye etmiştir:

- Romanların oturulabilir konutlara erişimini sağlamaları;
- Barınma konusunda fiilen veya zorla ayrı tutma ile mücadele etmeleri;
- Yeni sağlanacak sosyal konutların Romanların topluma entegrasyonuna yardımcı olmasını ve toplumdan ayrı tutulmalarına neden olmamasını temin etmeleri;
- Romanların, önceden haber verilmeden ve düzgün konutlarda yeniden iskân edilme fırsatı sağlanmadan evlerinden tahliye edilmesinin önlenmesini;
- Romanların imar planına aykırı bir biçimde oluşturarak işgal ettikleri yerleşme alanlarının veya konutların, bu duruma kamu yetkililerince uzun bir süre göz yumulmuş ise, yasal hale getirilmesi için önlemler almaları;
- Romanların ve Roman olmayanların mahallelerinde farklı kültürlerden insanların karşılıklı anlayış içinde birlikte yaşamasını yaygınlaştırmaları;
- Konuta erişimde bir yerde yerleşik yaşayan Romanlar ve göçebe yaşayan Romanlarla ilgili önyargılar ve kalıp yargılarla mücadele etmeleri;
- Konut konusunda, ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin mevzuat da dâhil olmak üzere, ilgili mevzuatın gereken biçimde uygulanmasını sağlayarak, Romanlara karşı olabilecek herhangi bir ayrımcılık girişimiyle mücadele etmeleri;
- Romanların, bir yerleşme bölgesine kalıcı veya geçici olarak yerleşmek istemeleri halinde, o bölgedeki

nüfusa kaydolmalarının reddedilmesini önleyecek etkin tedbirler almaları;

- İmar planı düzenlemelerinin, göçebe yaşayan Romanların geleneksel yaşam tarzlarını sistematik bir biçimde engellememesini temin etmeleri;
- Göçebe yaşayan Romanlara yeterli sayıda, elverişli ve gereken hizmetlerin sağlandığı yerlerde, gerek kalıcı olarak gerekse geçiş süresince kullanabilecekleri uygun kamp alanlarının sağlanmasını temin etmeleri;
- Göçebe yaşayan Romanlara sağlanması düşünülen kamp alanlarının konumu ile ilgili olarak, tüm yerel aktörlerle göçebe yaşayan Romanlar arasında istişareyi teşvik etmeleri;
- Romanlara karşı konutla ilgili ayrımcılık girişimlerinin kovuşturulup, suçluların cezalandırılmasını temin etmeleri.³⁵

2. İç Hukukta Barınma Hakkı

Anayasa'nın 57. maddesi barınma hakkına yer verir; 65. madde ise "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir" düzenlemesi ile barınma hakkının gerçekleştirilmesi noktasında devlete geniş bir takdir yetkisi vermiştir. 65. madde ile öncelikleri belirleme ve tahsis edilecek kaynağın miktarı bağlamında devletin takdir yetkisi yargısal bir denetime izin vermeyecek biçimde geniş tutulmak istenmiştir. Barınma hakkı bakımından ayrımcılık noktasında temel düzenleme yine Anayasa'nın 10. maddesidir. Bu madde hem Romanların diğer gruplarla eşit bir biçimde barınma hakkına erişimini, hem de önceliklerin belirlenmesinde Romanlar gibi dezavantajlı grupların dikkate alınmasını gerektirmektedir.

TİHEK Kanunu ile ayrımcılığın yasaklandığı alanlar arasında, bu raporun konusunu oluşturan barınma hakkı da bulunmaktadır. TİHEK Kanunu kabul edilene kadar barınma hakkı açısından ayrımcılığı yasaklayan bir yasal düzenleme söz konusu olmamıştır. Kanunun 5. maddesine göre, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri ve bunlar tarafından yetkilendirilen kişilerin, taşınır ve taşınmazlarla ilgili kira veya satış ilanlarında, bunların kiralanmasında, kira akdinin şartlarının belirlenmesinde, kira akdinin yenilenmesinde veya sona erdirilmesinde, satışında ve devri süreçlerinde ayrımcılık yasaklanmıştır.

Türkiye'de barınma hakkı ile ilgili temel iki kamu kurumu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile TOKİ'dir. Bu iki kurum barınma hakkına yönelik çalışmalar yapmakla birlikte, yeterli barınma olanağına erişim bakımından hâlâ atılması gereken adımlar söz konusudur. Sosyal konut projeleri 2935 sayılı Toplu Konut Kanunu³⁶ ve 3194 sayılı

İmar Kanunu³⁷ kapsamında gerçekleşmektedir. Ancak bu kanunda yeterli barınma kavramı ve dolayısıyla konutların taşınması gereken standartlar tanımlanmamıştır.³⁸ Mevcut durumda iç hukukta anayasal düzeyde barınma hakkının güvence altına alındığı söylenebilirse de kanunlar düzeyinde yeterli güvenceden bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

B Türkiye’de Romanlar ve Barınma Hakkına Erişimleri

Dezavantajlı grupların barınma hakkına eşit bir şekilde erişimi devletlerce güvence altına alınmalıdır. Türkiye’de barınma hakkına erişimde en çok sorun yaşayan grupların başında Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar gelmektedir. ASHK’ye göre, bunlar tarihsel olarak en dezavantajlı ve kırılğan gruplardandır ve bu nedenle özel olarak korunmaları gerekmektedir. Hem hukuki düzenlemelerin kabulü sırasında, hem de somut bir durumda karar alınırken Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların ihtiyaçları, talepleri ve yaşam tarzları özellikle göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum yalnızca bu grupların belirli haklara erişimi için değil, toplumdaki kültürel çeşitliliğin korunması bakımından da önem taşımaktadır.³⁹ ECRI, Türkiye’de Romanların barınma hakkına erişimde ayrımcılığa uğradığını kabul etmekte ve bu konuda çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır.⁴⁰

1. Evsizlik

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların barınma hakkı kapsamında karşılaştığı ilk sorun evsizliktir. Türkiye’de genel olarak bir konut eksikliği göze çarpmaktadır ve en az 3 milyon konuta ihtiyaç olduğu kabul edilmektedir.⁴¹ Evsiz sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, yakın zamanda bir STÖ tarafından verilen rakam yaklaşık 70.000’dir.⁴² Yeterli barınma olanağından yoksun bir biçimde yaşamını sürdüren bu kişilerden kaçının Romanlar veya Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup olduğuna dair bir veri ne yazık ki bulunmamaktadır.⁴³

Uluslararası hukuk, devletlere özellikle dezavantajlı durumda olan grupların evsiz hale gelmesini önleme yükümlülüğü getirmektedir.⁴⁴ Evsizlik olgusunun ortadan kaldırılması derhal yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür ve acil durumda olanlar için sığınma evlerinin kurulmasını gerektirmektedir. Türkiye’de bu tür sığınma evlerinin açılmasından sorumlu bir kamu kurumu mevcut değildir ve bu tür hizmetler büyük oranda belediyeler tarafından sağlanmaktadır.⁴⁵

ASHK özellikle Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların, barınma hakkına GGASS’ nin 31. maddesinin gerektirdiği biçimde erişemediği kanaatinde dir.⁴⁶ Her ne

kadar Türkiye tarafından “güçlü aile bağları nedeniyle ülkede bulunan evsiz sayısının çok yüksek olmadığı” biçiminde bir iddia dile getirilmiş olsa da⁴⁷ bu konuda resmi ve gayri resmi herhangi bir veri bulunmamaktadır. Gözlemler göçebe biçiminde yaşayan ve evsiz olan toplulukların önemli bir kısmının Romanlar veya ve Romanlar gibi yaşayan gruplar olduğunu göstermektedir. Bu gruplardan bazıları ise yakın bir zamanda yerleşik hayata geçmiştir ve yerleşim yerleri daha çok şehirlerin çöküntü alanları olmuştur.⁴⁸

Evsizlik olgusu ile mücadele yükümlülüğünün Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların katılımıyla, kendi yaşam tarzları hakkındaki tercihleri dikkate alınarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aksi bir tutum, farklılıklarının göz ardı edilmesi ile birlikte ayrımcılık yasağının da ihlal edilmesi anlamına gelecektir. Alınacak tedbirlerin dezavantajlı gruplar üzerinde doğuracağı etki mutlaka göz önünde tutulmalıdır. Devletlerin bir hakkı gerçekleştirmek için atacağı adımların sosyal dışlanmaya yol açmaması veya mevcut dışlanmayı artırmaması gerekmektedir.⁴⁹

Evsizlik ile ilgili bir başka sorun, Romanların yaşadıkları yerleşim yerleri dışında ev kiralamak istediklerinde ayrımcılıkla karşılaşabilmesi ve ev sahiplerinden olumsuz yanıt alabilmesidir. Örneğin Uşak ve Diyarbakır’da yakın zamanda kiracı adaylarının Roman olduğunu anlayan bazı ev sahipleri kira sözleşmelerinin feshi yoluna giderek evlerini kiralamaktan vazgeçmiştir veya bu kişilere doğrudan ev kiralanmak istenmemiştir.⁵⁰ Benzer bir durum ev sahiplerinin Roman olduğu durumlarda Roman olmayan kişilerin evi kiralamak istememesi biçiminde de ortaya çıkabilmektedir.⁵¹ Bu noktada ayrımcılık yasağına dair mevcut yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır.

2. Barınma Koşulları

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların barınma hakkı ile ilgili karşılaştığı diğer bir sorun, barınma koşullarının kötülüğüdür.⁵² Yeterli barınma hakkı bir konutun sağlıklı barınma koşullarına sahip olması, su, ısıtma, atık sistemi ve elektriğinin bulunması, fiziksel açıdan güvenli olması, aşırı kalabalık olmaması ve ikametinin süreklilik taşımasını gerektirmektedir.⁵³ Aynı zamanda, yerleşim yerleri şehir merkezine uzak veya elektrik iletim hatları, karayolları gibi rahatsızlık verebilecek yerlerde olmamalıdır.⁵⁴ Kamu hizmetlerine, istihdama, sağlık kurumlarına, okullara ve diğer sosyal hizmetlere erişime izin verecek bir yerde olmalıdır.⁵⁵

ECRI Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların kötü ve sağlıksız koşullarda barındığını ve zaman zaman yerlerinden edildiklerini belirtmiştir.⁵⁶ Bu gruplara mensup

kişilerin çoğu yoksul olup %80'i gecekondu ve bir kısmı kentsel dönüşüm projelerinin tehdidi altında olan yoksul mahallelerde yaşamaktadır. Olumsuz yaşam koşulları yetersiz beslenme dâhil olmak üzere sağlık sorunlarını beraberinde getirmektedir.⁵⁷ Bu durum 2009 yılında gerçekleştirilen Roman Çalıştayı sonucunda hazırlanan raporda da resmi düzeyde kabul edilmiştir.⁵⁸

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların konutları fiziksel özellikleri ve hijyen koşulları bakımından oldukça yetersizdir. Bazı yerlerde birkaç ailenin tek bir konutta birlikte yaşadığı görülmekte iken, bazı bölgelerde yaşam barakalarda ya da çadırlarda sürdürülmektedir.⁵⁹ Genellikle Roman olmayan nüfustan ayrı bölgelerde bulunan bu gruplar kalabalık evlerde ikamet etmelerinin bir sonucu olarak yaşam alanı eksikliğiyle karşı karşıya kalmaktadır ve bu durum çocukların derslerine odaklanmasını zorlaştırdığı için, okula devamı olumsuz etkileyen kilit faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir.⁶⁰ Evlerin yağışlı ve soğuk kış mevsiminde neredeyse yaşanamaz hale gelişinin Romanların sağlığı üzerinde de olumsuz bir etki yarattığı ifade edilmiştir. Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların nüfusunun yoğun olduğu yerleşim birimlerinde altyapının da çoğunlukla yetersiz olduğu, çoğu evde şebeke suyu veya lağım tahliyesinin bulunmadığı vurgulanmaktadır.⁶¹

Örneğin, Roman nüfusun yoğun olduğu Edirne'nin Süloğlu İlçesi'nin Şafak Mahallesi'nde ailelerin çoğu, lağım tahliyesi bulunmayan, çadırdan bozma barakalarda yaşamaktadır.⁶² Manisa Merkez Selimşahlar Mahallesi'nde Romanların bulunduğu konutların lağım tahliyesi köylülerce tahrip edilmiştir.⁶³ Yakın zamanda, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların oturduğu, Edirne merkezde bulunan Menzilahır Mahallesi'nde, Gaziantep'te, Antakya'nın Kırıkhan İlçesi'nde ve Manisa'nın Saruhanlı, Kırkağaç ve Soma ilçelerinde evlerin bazılarının tapusuz, temiz suyu ya da suyu⁶⁴ ve elektriği olmayan evlerden oluştuğu,⁶⁵ evlerin kalabalık ve tek veya iki odalı olduğu gözlemlenmiştir.⁶⁶ Yine Diyarbakır,⁶⁷ Çorlu ve Antakya'da⁶⁸ Romanların yaşadığı bölgelerdeki evlerin gecekondu bile sayılamayacak derecede kötü koşullara sahip mekânlar olduğu, buralarda yaşamın çoğu zaman temiz su, tuvalet, banyo gibi temel ihtiyaçlardan yoksun bir şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Manisa'nın Akhisar İlçesi'ne bağlı Kayaoğlu Kasabası'nda da yine Romanlar kötü koşullara sahip ve altyapısı yetersiz evlerde yaşamaktadır.⁶⁹

Saha araştırmalarında, susuzluğun sağlık koşullarını ve çocukların eğitimini etkilediği görülmüştür. Banyo yapma imkânına sahip olmadıkları için yıkanamadan okula giden çocuklar "pis koktukları" gerekçesiyle sınıflarda arka sıralara oturtulabilmekte, evlerine geri gönderilebilmekte ve arkadaşları ile idareciler tarafından dışlanabilmektedir. Bu durum eğitime erişimin önünde engel teşkil

etmektedir. Geçtiğimiz son on yılda yetersiz barınma koşulları nedeniyle iki Roman hayatını kaybetmiştir.⁷⁰ Yine ev sahibi olmakla birlikte oturlan evin tapusuna sahip olmamak yaygın bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Örneğin, İstanbul'un Kuştepe semtinde ev sahibi olan Romanların çok azı tapu sahibidir.⁷¹

Devletler tarafından gerçekleştirilen sosyal konut uygulamalarında önceliğin en dezavantajlı durumda bulunan gruplara verilmesi gerekmektedir.⁷² 2003-2014 yılları arasında TOKİ tarafından 633.295 konut inşa edilmiş ve bu konutların %85'i sosyal konut biçiminde tasarlanmıştır. 528.000 sosyal konutun 144.000'i düşük gelirli kişilere yönelik inşa edilmiştir.⁷³ Türkiye'de farklı kamu kurumları sosyal konut projeleri sürdürmekle birlikte, bu projelerden hangi grupların yararlandığı bilinmemektedir. TOKİ tarafından verilen rakamlara göre, aynı yıllar içinde yapılan bu konutların 5.133'ü Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar için inşa edilmiştir.⁷⁴ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca yanıtlanan bir soru önergesinde, 2010-2015 yılları arasında Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar için yapılması planlanan 6.720 konuttan 6.147'sinin teslim edildiği belirtilmiştir. Anılan cevapta bu konutların hangi illerde ve bölgelerde bulunduğu ve tam sayılarına dair bilgi de yer almaktadır.⁷⁵ Ancak söz konusu projelerin bütünüyle Romanlara ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik olmayıp, bu gruplara mensup kişilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde gerçekleştirildiklerini belirtmek gerekmektedir.

Sonuç olarak, barınma ile ilgili yaşadıkları sorunun boyutu dikkate alındığında, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların konut sahibi olmasına dönük kapsamlı özel bir çalışma yapıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. ESKHK, TOKİ tarafından inşa edilen konutların ihtiyacın çok küçük bir kısmını karşılayabildiği ve bir ulusal konut stratejisinin kabul edilmesi gerektiği görüşündedir.⁷⁶

Zaman zaman gündeme gelen kentsel dönüşüm uygulamaları sonucunda mağdur hale gelen Roman grupların genellikle şehir merkezine uzak bölgelere yerleştirilmesi dışında barınma sorununun çözümüne dönük bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Örneğin geçmişte İstanbul'un Fatih İlçesi'nde Sulukule semtinde yaşayan Romanlar 40 km uzaklıkta Taşoluk adlı semte yerleştirilmiştir.⁷⁷ Yine İstanbul'un Sancaktepe semtinde derme çatma baraka ve çadırlarda yaşayan bir grup Romana yönelik olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen konut projesi için şehrin diğer yakasında oldukça uzak bir yerleşim yeri olan Çatalca bölgesi seçilmiştir.⁷⁸ İzmir'in Tire İlçesi'nde inşa edilen TOKİ konutları şehirden 7 km uzak bir noktadadır ve Tire'nin tüm kanalizasyon sisteminin bu mahalleye yakın bir yerden ve açıktan geçmesi mahallede kokuya ve yaz

aylarında yoğun sivrisinek ve haşereye neden olmaktadır.⁷⁹ Manisa Merkez’de Selimşahlar Mahallesi’nde bulunan TOKİ konutları ise yine şehre uzaktır ve kötü temizlik ve hijyen şartlarına sahiptir. Çöpleri haftada bir toplanmaktadır ve bir süre önce kanalizasyon sisteminin patlaması sonucu evleri lağım suları basmıştır. Bu konutlarda yaşayanların 130 TL ev taksiti, 10 TL site aidatı ve bunun dışında ara lambaları için verdikleri 10 TL ile birlikte 150 TL’lik bir aylık sabit giderleri vardır ve devletten üç ayda bir aldıkları 300 TL’lik sosyal yardım dışında düzenli bir gelirleri bulunmadığından ev taksitlerini, elektrik ve su faturalarını, aidatlarını ödeyememektedirler.⁸⁰

Tüm bu projeler katılımcılıktan uzak bir şekilde planlanıp hayata geçirilmektedir. Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların yeniden yerleştirildikleri konutlara sahip olabilmeleri için, yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere, uzun vadeli aylık ödemelerde bulunmaları gerekmektedir. Ancak çoğu kişi düzenli bir işe sahip olmadığı için bu ödemeleri gerçekleştirmekte zorlanmaktadır. İstihdama erişimde de sorun yaşayan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların bu durumu dikkate alınarak diğer kişilere yönelik olandan farklı bir uygulamaya gidilmesi, ayrımcılık yasağının ihlaline yol açılmaması için ayrıca önem taşımaktadır. Ayrıca yerleşim yerleri belirlenirken, söz konusu alanın okullara ve söz konusu gruplara mensup kişilerin işlerine yakın olup olmadığının, bu kişilerin Roman olmayan komşularla sorun yaşama ihtimallerinin olup olmadığının, apartman hayatına uyum sağlayıp sağlamayacaklarının dikkate alınması gerekmektedir.

3. “Roman Mahalleleri”

Türkiye’de Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar şehirlerde genellikle bir arada ve “Roman Mahallesi” adı verilen yerleşim yerlerinde ikamet etmekte ve bu durum sosyal dışlanma ile sonuçlanmaktadır.⁸¹ Örneğin Edirne Merkez’de bulunan Menzilahır Mahallesi⁸² ve Çavuşbey Mahallesi,⁸³ Adana’nın Yüreğir İlçesi’nde Akıncılar Mahallesi,⁸⁴ İzmir Merkez’de Yenişehir, Ege, Hilal ve Tepecik mahalleleri⁸⁵ birer “Roman mahallesi” kabul edilmektedir. Uşak’ta da Romanlar getto gibi ayrı mahallelerde yaşamaktadır; herhangi bir evin mülkiyetine sahip olmadıklarında ve bir ev kiralamaları gerektiğinde genellikle Roman mahallelerini veya çevresini tercih etmek zorunda kalmaktadırlar.⁸⁶

Hükümetler tarafından bu durumu ortadan kaldırmak için bugüne kadar atılan adımlar Romanların beklentilerini karşılamaktan uzak, yetersiz ve sınırlı bir etkiye sahiptir. Kentsel dönüşüm uygulamaları sonucunda yerinden edilen kişiler bu kez şehrin başka bir kısmında yine diğer gruplardan ayrı bir şekilde yaşamaya

zorlanmakta ve fiili durum süreklileştirilmektedir. Romanlar gibi dezavantajlı grupların mekânsal veya toplumsal ayrıştırmaya maruz kalmayacağı bir barınma politikası izlenmesi gerekmektedir.⁸⁷ Mevcut durum eğitim hakkına erişim açısından da sorun oluşturmaktadır ve bu grupların yaşadığı muhitlerdeki okullarda okuyan öğrenciler de büyük oranda sadece bu gruba mensup çocuklardan oluşmaktadır.

Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların ayrıştırılmış alanlarda yaşamlarını sürdürmelerinin sosyal dışlanma ile birlikte buna bağlı bazı norm ve davranışlar ürettiği ve bunların aileden çocuklara geçtiği belirtilmektedir. Ayrışma, bu çok genç yaşta evlenme ve çocuk sahibi olma gibi davranış kalıplarının korunmasını sağlamaktadır. Dışlanma ve ayrımcılık, pek çok Romanın, yaşamının değişeceğine dair inancının olmamasına, bunun da sosyal olarak marjinalleşmelerinde rol oynayan, eğitime fazla değer vermeme ve günlük hayatta sağlık kaygısı duymama gibi yaklaşımlar göstermelerine yol açmaktadır.⁸⁸ Öte yandan Roman gruplar da toplum içerisinde dışlanmamak, kültürel öğelerini yaşatmak, kendilerini güvende hissetmek için bir arada yaşamayı tercih etmektedir. Bu nedenle devletin kentsel dönüşüm uygulamalarını bu gruplara danışarak gerçekleştirmesi ve projelere bu çerçevede destek sunması büyük önem taşımaktadır.

Ayrı tutma ayrımcılığın da bir biçimidir ve ortadan kaldırılması gerekir. TİHEK Kanunu da ayrı tutmayı “bir eylem veya eylemsizliğin sonucu olarak [kişilerin] diğerlerinden ayrı tutulması durumu” şeklinde tanımlamış ve ayrımcılığın bir türü olarak kabul etmiştir. Romanların bu şekilde ayrıştırılmış mekânlarda yaşamaya zorlanması hem bir dışlama, hem de bir ırk ayrımcılığıdır. Bu tür bir uygulama eğitime erişimin kısıtlanması, istihdama erişimde daha az fırsat ve sağlık kurumlarına daha zor erişim anlamına gelmektedir. Yetersiz barınma kişilerin sağlık durumunu kötüleştirmekte ve hastalık riskini artırmaktadır.⁸⁹

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların geleneksel hayat tarzı, icra ettikleri meslekler, yaşadıkları yoksul mahallelerin yapısı, konut seçenekleri ve kültür ve gelenekleri tarafından yönlendirilmektedir.⁹⁰ Barınma koşullarına yönelik adımlar mümkün olduğunca bu grupların kendi yaşam tarzları hakkındaki tercihleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak tasarlanmalıdır. Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların çoğunlukla apartman bloklarında yerleşime zorlanması aile buluşmalarını ve gündelik buluşmaları önlemekte ve bir topluluk hâlinde var oldukları dikkate alındığında dayanışma bağlarını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, yetkililer şunu anlamalıdır ki, Romanlar daha geniş bir toplum kesimiyle yaşamaya zorlandıklarında, toplumsal çatışmaların ortaya çıkması mümkün hale gelmektedir. ASHK, bu meselelerin göz ardı edilmemesi gerektiği ve barınma hakkının bu tip meselelere çözüm bulunması sorumluluğunu içerdiği

görüşündedir.⁹¹ Söz konusu gruplar yoksullukla mücadele amacıyla ve zorunluluklar sonucunda geniş aileler halinde yaşamaktadır ve sosyal konut projelerinde bu durum dikkate alınmamaktadır.⁹² Romanlar geleneksel olarak şehrin merkezinde ve çok katlı binalarda icra edilmesi mümkün olmayan mesleklere sahiptir ve mesleklerini sürdürürebilmeleri için az katlı, müstakil, bahçeli, sokağa yüzü dönük, komşularla ilişki kurabilecekleri ve çocukların oynayabilecekleri evlerde yaşamayı tercih etmektedirler.⁹³ “Kentsel dönüşüm” uygulamaları Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar açısından bir tektipleştirme ve farklı olanı dışlama uygulaması haline gelmektedir.⁹⁴ Bu tür bir tutumun sürdürülmesi Romanlara barınma hakkı bağlamında ayrımcılık yapılması anlamına gelecektir.

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların barınma koşullarının iyileştirilmesi yönünde atılacak adımların Roman mahallelerinin şehrin başka bir yerinde yeniden üretilmesi biçiminde gerçekleştirilmemesi gerekmektedir. Yaşadıkları çevre, aynı zamanda bu kişilerin mesleklerini sürdürmelerini ve geçinmelerini sağlamaktadır. Yapılan bir araştırma da Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların büyük çoğunluğunun (%75,28) mevcut yaşam alanlarında ikamet etmeye devam etmek istediklerini göstermiştir.⁹⁵ Bu etkenleri dikkate almayan konut projeleri, hem ayrı tutma pratiğinin devamına yol açmakta, hem de kişilerin geleneksel geçim kaynaklarını ortadan kaldırma riskini beraberinde getirmektedir. Bunun önlenmesi için yeniden iskân ve ayrışmanın sonlandırılmasına ilişkin programların tasarlanması ve uygulanmasında Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların katılımının sağlanması hayati önem taşımaktadır.⁹⁶

4. Romanlara Yönelik Şiddet Eylemleri

Romanların barınma hakkının ihlaline yol açan bir diğer etken, şiddet eylemleridir. Bu gruplara yönelik şiddet eylemleri kişilerin yerinden edilmesi ile sonuçlanabilmekte ve diğer haklar yanında barınma hakkının da ihlaline yol açmaktadır. Son on yıl içerisinde 2006 yılında Afyon’da kız öğrencilerin iki genç Roman tarafından taciz edildiği iddiası üzerine bir Roman ailesi Roman olmayan yüzlerce kişinin saldırısına uğramıştır ve saldırganlar Romanlara ait birçok evi ateşe vermiştir.⁹⁷ STÖ’ler özellikle 2010 ve 2013 yıllarında Manisa’nın Selendi İlçesi ile⁹⁸ Bursa⁹⁹ ve İznik’te¹⁰⁰ gerçekleşen saldırılara dikkat çekmektedir.¹⁰¹ Selendi’de yaşanan olaylar sonucunda Romanlar önce Gördes, ardından Salihli İlçesi’ne gönderilmiştir. Bu kişilerden bazıları daha sonra il merkezinde bulunan Selimşahlar Mahallesi’nde yapılan sosyal konutlara yerleştirilmiştir.¹⁰² Bu saldırıları takiben, Bursa’da belediye tarafından evleri yıkılan beş aile ise çadıra yaşamak durumunda kalmıştır.¹⁰³

Barınma hakkı kişiler veya kişi grupları tarafından Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik

potansiyel suçların önlenmesini ve işlenmiş olan suçların soruşturulmasını da gerektirmektedir.¹⁰⁴ Bu tür bir yükümlülüğün yerine getirilmemesi AİHM’ye göre aynı zamanda işkence ve kötü muamele yasağı ile özel yaşama saygı hakkının ayrımcılık yasağı ile birlikte ihlalini oluşturabilecektir.¹⁰⁵ Irkçı şiddet eylemleri sonucunda yerinden edilen kişilerin çocukları, zorla tahliyelerde olduğu gibi eğitime erişimde sorun yaşamaktadır ve bu durum okulu terk oranının yükselmesine neden olmaktadır.¹⁰⁶

Şiddet eylemleri bazen güvenlik güçlerince de gerçekleştirilebilmektedir ve Romanlarda güvenlik güçlerinin kendilerine yönelik önyargılı bir yaklaşımı olduğu kanısı hâkimdir.¹⁰⁷ 2015 yılında Edirne’nin Keşan İlçesi’nde Romanların yoğunlukla yaşadığı mahallelere dönük, 700 polisin katıldığı operasyonda aralarında Trakya Roman Dernekleri Federasyonu Başkanı’nın da bulunduğu 44 kişi “huzuru bozma, yağma, tehdit, polise mukavemet ve direnme” iddialarıyla gözaltına alınmıştır. Operasyon sonrasında yaklaşık 200 çevik kuvvet ve özel tim polisi, sokaklarda “Polis huzur, güven verir” ve “Ne mutlu Türküm diyene” sloganlarıyla yürümüştür.¹⁰⁸

Şiddet eylemleri aşağıda üzerinde durulacak zorla tahliyeler sırasında da ortaya çıkabilmektedir. Zorla tahliyelerin insan onuruna uygun şartlarda gerçekleştirilmesi yükümlülüğü bu tür şiddet eylemlerinin yasaklanmasını gerektirmektedir. Şiddet eylemlerinin yeterince soruşturulmaması ve Romanlara bu olaylara karşı koruma sağlanmaması durumunda barınma hakkı ihlal edilmiş olacaktır.¹⁰⁹ Örneğin polis, İstanbul’un Sulukule semtinde geçmişte gerçekleştirilen tahliyeler için mahkeme kararı çıkartmayarak usule aykırı davranmış ve tahliyeler sırasında zaman zaman şiddete başvurmuştur.¹¹⁰

5. “Kentsel Dönüşüm” Uygulamaları ve Zorla Tahliyeler

Zorla tahliye uluslararası hukukta “kişilerin, ailelerin ve/veya toplulukların kendi iradeleri olmaksızın oturdukları evden ve/veya topraktan geçici ya da daimi olarak ve uygun hukuki veya diğer koruma biçimleri sağlanmaksızın ve bu biçimlere erişim olmaksızın çıkarılması” olarak tanımlanmaktadır.¹¹¹ Uluslararası hukukta zorunlu tahliyenin ilk görünüşte (*prima facie*) devletlerin yükümlülükleri ile ters düştüğü ve ancak olağanüstü durumlarda ve uluslararası hukukun ilgili prensiplerine uygun olarak haklı gösterilebileceği kabul edilmektedir.¹¹² Bir zorla tahliyenin yalnızca iç hukuka değil, uluslararası insan hakları hukukuna da uygun olması gerekmektedir.¹¹³ Zorla tahliyeler yalnızca barınma hakkının değil, yaşam hakkı, özel yaşama, aile yaşamına ve konuta saygı hakkı, mülkiyet hakkı gibi diğer hakların da ihlal edilmesine yol açabilmektedir.¹¹⁴

Devletlerin zorla tahliyelerden bizzat kaçınması ve bu işlemi icra eden failer veya üçüncü kişiler karşısında ilgili yasaları uygulaması gerekmektedir.¹¹⁵ Bu tür yasaların konut ve arsa sakinlerinin kullanım hakkına ilişkin mümkün olan azami güvenliği sağlaması, uluslararası hukuka uygun olması ve tahliyelerin icra edildiği koşulları çok sıkı denetlemek üzere tasarlanmış olması beklenmektedir.¹¹⁶ Kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, yerel halklar, etnik ve diğer gruplar ve diğer kırılgan kişi ve gruplar orantısız bir biçimde zorla tahliye uygulamalarına maruz kalmaktadır. Tüm bu gruplardaki kadınlar ise şiddete ve cinsel istismara maruz kalma riskine açık olmaları dolayısıyla özellikle riske açık bir grubu oluşturmaktadır.¹¹⁷ AİHM, dezavantajlı durumdaki Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların ihtiyaçlarının ve farklı yaşam tarzlarının, hem idari düzenlemeler hem de somut uygulamalar bakımından özellikle dikkate alınması gerektiği kanaatinde ve aksi bir durumda, zorla tahliye benzeri uygulamaların özel yaşam, aile yaşamı ve konuta saygı hakkının ihlalinin oluşturacağını kabul etmiştir.¹¹⁸ Bu noktada alternatif barınma olanağı sağlanmadığı takdirde bir zorla tahliye sonucunda yine özel yaşam, aile yaşamı ve konuta saygı hakkının ihlal edileceği belirtilmiştir.¹¹⁹

Zorla tahliyeler, baraj inşaatı veya diğer büyük ölçekli enerji projeleri gibi kalkınma ve altyapı projeleriyle ilgili olarak, kentsel yenileme, konut tadilatı, şehir güzelleştirme programları, tarım dışı arazilerin tarıma açılması, büyük arsa spekülasyonları veya olimpiyatlar gibi büyük bir spor olayı gerçekleştirmekle ilgili arazi iktisabı tedbirleri çerçevesinde yürütülebilmektedir.¹²⁰

Zorla tahliyeler bakımından barınma hakkının güvence altına alınması, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan diğer grupların evsiz kalmaması büyük önem taşımaktadır.¹²¹ Bu grupların dezavantajlı gruplar olması, yasadışı bir yerleşim yeri söz konusu olsa da, oradan tahliye edilmeleri durumunda alternatif barınma olanağı sağlanmasını, tahliyenin gerçekleştirme zamanı ve biçimine ayrıca özen gösterilmesini gerektirir.¹²² Bir zorla tahliye uygulaması gündeme geldiğinde sağlanması beklenen asgari güvenceler şunlardır:

- Tahliyeden etkilenmiş olanlara esaslı bir biçimde danışılması;
- Tahliyeden etkilenecek tüm kişilere tahliyenin gerçekleşeceği tarihten önce yeterli ve makul bir duyuru yapılması;
- Tahliye edilen konut veya arsanın ne amaçla kullanılacağı hakkında bu işlemten etkilenecek olan tüm bireylerin makul bir süre içerisinde bilgilendirilmesi;

- Özellikle çok sayıda insan gruplarının etkilendiği durumlarda, hükümet yetkililerinin veya temsilcilerinin tahliye aşamasında mevcut bulunması;
- Tahliye icra edecek tüm kişilerin uygun bir şekilde belirlenmesi;
- Tahliyeden etkilenen kişilerin rıza gösterdiği haller hariç, tahliyelerin kötü hava koşullarında veya geceleri gerçekleştirilmemesi;
- Tahliye edilen kişilere hukuki başvuru yollarının sağlanması;
- Mümkün olduğu durumlarda, tazminat için mahkemeye başvurma ihtiyacında olan kişilere adli yardım sağlanması;
- Tahliyeden etkilenmiş kişilerin evsiz kaldığı durumda, bu kişilere alternatif konut, yeniden yerleşim veya verimli arazilere erişim gibi seçeneklerin sunulması.¹²³

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan diğer gruplar Türkiye’de zorla tahliye maruz kalan dezavantajlı grupların başında gelmektedir. Gerçekleştirilen tahliyelerin insan onuruna uygun olduğunu söylemek mümkün değildir.¹²⁴ Yerinden edilen kişilere yeni bir konut veya mali yardım da genellikle sağlanmamakta ya da geçici bir süre ile sağlanmaktadır. Türkiye’de Romanların barınma hakkının ihlaline yol açan konulardan biri, “kentsel dönüşüm” uygulamaları ile birlikte ortaya çıkan zorla tahliye uygulamalarıdır. 1950’li yıllardan bu yana Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların yaşadığı yerler ticari amaçla veya kentsel yenileme amacıyla yıkımlara konu olmakta ve bu kişiler mağdur edilmektedir. Bu durumun bir sebebi, bu grupların yaşadığı mahallelerin şehir merkezlerinde yer alması ve söz konusu alanların kâr amaçlı yapılaşma için elverişli alanlar haline gelmesidir.¹²⁵ Bu süreç 2000’li yıllarda 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun’un¹²⁶ 05.07.2005 tarihinde yürürlüğe girmesi ve 2010’lu yıllarda Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun’un¹²⁷ 31.05.2012 tarihinde yürürlüğe girmesi ile devam etmiş ve Romanların yaşadığı pek çok yerleşim yerinde yıkımlar gündeme gelmiştir.¹²⁸ Bu yerler arasında İstanbul’da Sulukule, Kâğıthane, Küçükbakkalköy, Dolapdere, Galata, Kasımpaşa, Kuştepe ve Gaziosmanpaşa; Bursa’da Kamberler; Zonguldak’ta Ereğli; Sakarya’da Erenler ve Yenimahalle; Ankara’da Çiçin Bağları; Diyarbakır’da Yeniköy; Mersin’de Turgutreis, Yusufeli’de Kınalıçam; İzmir’te 28 Haziran; Erzincan’da Çarşı ve Taksim ile Balıkesir’de Gündoğan bulunmaktadır.¹²⁹

Roman yerleşimlerine yönelik zorla tahliye uygulamaları sürmektedir. Yakın zamanda 08.01.2015 tarihinde İstanbul’un Ataşehir semtinde gerçekleştirilen yıkım sonucunda 60 aile evsiz kalmış ve kış mevsimi

şartlarında çadırlarda yaşamak zorunda bırakılmıştır.¹³⁰ 24.11.2016 tarihinde ise Tekirdağ'ın Çerkezköy İlçesi'nde Romanların yaşadığı yerleşim yerlerinde 70 ev yıkıma tabi tutulmuş ve bu evlerde yaşayan kişilerin büyük çoğunluğu evsiz kalmıştır.¹³¹ Yine İstanbul'da geçmişte Ataşehir-Küçükbakkalköy'de gerçekleşen yıkımlar¹³² sonrasında yerleştikleri Ümraniye-Şerifali bölgesinde çadırlarda yaşamlarını sürdüren 23 aile bu kez de yeni yerleştikleri yerden inşaat yapılacağı gerekçesiyle atılmaya çalışılmaktadır.¹³³

5366 sayılı Kanun ve ona dayanarak çıkarılan yönetmelik,¹³⁴ yetkili makamlara Bakanlar Kurulu'nun onayıyla, olağan kamulaştırma sürecinin projenin uygulanmasında gecikmeye neden olacağı hallerde acele kamulaştırma yoluna gitme yetkisi vermektedir. Bu yasa katılımı görmezden gelmediği, mülkiyet hakkına ve diğer insan haklarına saygı göstermediği gerekçeleri ile eleştirilmektedir.¹³⁵ "Kentsel dönüşüm" uygulamaları Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların yerinden edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Türkiye bu tür uygulamalarda ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini kabul etmemekle birlikte, yerinden edilenlerin çoğunlukla bu gruplara mensup kişiler olması ayrımcı muamelenin varlığına işaret etmektedir.¹³⁶ Elbette "kentsel dönüşüm" sadece Romanlara ve Romanlar gibi yaşayan gruplara özgü bir politika değildir, fakat en fazla bu grupların mağduriyetine yol açmaktadır. Kentsel dönüşümden önce sosyal dönüşüm sağlanmalı, bunun için Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yeni yerleşim yerlerinde karşılaşılabilecekleri durumlarla ilgili olarak önceden bilgi verilmeli, özel danışmanlık hizmeti sunulmalı ve gidecekleri yerlerde de karşılaşılabilecekleri sorunları aşabilmeleri için bazı hizmetler sağlanmalıdır.

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan diğer grupların yerinden edilmesi uygulamalarında zaman zaman, bu kişilerin yaşadıkları yerin mülkiyetine sahip olmamaları hukuki dayanak olarak kullanılabilir. Bir yerde "işgalci" sıfatıyla bulunan kişilerin tahliye edilmesi hukuken mümkün olmakla birlikte, tahliye sonrası başka bir konuta yerleştirme veya mali yardım sağlama yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır.

Zaman zaman çadırdaki yaşayan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan diğer gruplara mensup kişiler geçici olarak barındıkları yerlerden de atılabilmektedir. Örneğin İzmir'in Çeşme İlçesi'nde mevsimlik işçi olarak bulunan 30-40 Roman ailenin barındığı çadırlar belediye görevlileri tarafından yıkılmıştır.¹³⁷

Zorla tahliyelerle ilgili olarak gündeme gelen bir başka konu, bu tür bir uygulamaya maruz kalan kişilerin başvuru yollarının açık ve etkili olup olmamasıdır.¹³⁸ ASHK sağlanması gereken hukuki korumanın, tahliye alternatif bir çözüm konusunda taraflara danışma yükümlülüğü; tahliyenin makul bir süre öncesinde belirli bir bildirim

süresi saptanması yükümlülüğü; tahliyelerin gece veya kış aylarında gerçekleştirilmesinin yasaklanması; hukuki başvuru yollarına erişim; adli yardıma erişim; hukuka aykırı tahliyelere karşı giderim öngörmesi gerektiği görüşündedir. Komite'ye göre, tahliyelerin insan onuruna uygun bir şekilde ve ilgili kişilerin haklarını yeterince koruyabilecek usul kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kamu yararı gerekçesiyle gerçekleştirilen tahliyelerde, tahliye edilen kişilerin başka bir konuta yerleştirilmesi veya bu kişilere mali yardım sağlanması beklenmektedir.¹³⁹

ECRI'ye göre de Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar çoğu kez alternatif konut önerileri sunulmaksızın zorla tahliye edilmekte ve geçici yerleşim birimlerinde zor koşullarda yaşamak durumunda bırakılmaktadır.¹⁴⁰ ECRI ayrıca bu grupların zorla tahliyesi sonrasında toplulukların dağılmasına da işaret etmektedir.¹⁴¹ Dezavantajlı durumları, Romanların ihtiyaçlarına ve farklı yaşam tarzlarına özel bir dikkat gösterilmesini gerekli kılmaktadır. "Kentsel dönüşüm" uygulamaları gibi barınma hakkını doğrudan ilgilendiren konularda ve buna dair karar alma süreçlerinde Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların ihtiyaçlarının ve taleplerinin dikkate alınması bir zorunluluktur.¹⁴² "Kentsel dönüşüm" uygulamaları bu grupların kültürlerinin zarar görmesine yol açmaktadır ve genç nesillerin Roman kültürünü öğrenmesini ve ayakta tutmasını güçleştirmektedir.¹⁴³

6. Roman Mülteciler

Barınma hakkı devlet tarafından yalnızca vatandaşlarına tanınabilecek bir hak değildir. Gerek mültecilere, gerekse bir devletin topraklarında hukuka uygun bir şekilde ikamet eden ya da çalışma iznine sahip bulunan kişilere de tanınması gerekir.¹⁴⁴ Devletler, barınma hakkının kimi zaman yaşam hakkı ile yakından ilintili olması nedeniyle ülkelerinde yasadışı bir şekilde bulunan kişilere de barınma olanağı sağlamak zorundadır.¹⁴⁵ Bu kişilere sağlanacak barınma alanının sağlık, güvenlik ve hijyen standartları bakımından iyi koşullara sahip olması ve su, ısıtma ve yeterli aydınlatma gibi temel ihtiyaçlarının da sağlanması gerekmektedir.¹⁴⁶

Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında Türkiye'ye gelen nüfus içerisinde Domlar ve Abdallar da yer almaktadır. Abdallar Suriye'den Türkiye'ye sığınan Araplar, Türkmenler ve Kürtlerle karşılaştırıldıklarında daha fazla ayrımcılığa uğrayabilmekte ve içlerinden bazıları Alevi oldukları için çoklu ayrımcılığa maruz kalmaktadır.¹⁴⁷ Araştırmalara göre, Gaziantep'te bulunan 20.000 civarında Abdalın çoğunlukla briketlerle duvarları örülen, tavanların bazen açık bırakılıp bazen çadır bezleri ile kapatıldığı mekânlarda kaldığı ve ailelerin bir odada barınmaya çalıştığı belirtilmiştir. Bunun temelinde, yardım

kuruluşlarının söz konusu gruba etnik köken ve din veya inançları nedeniyle yardım sunmaması ve ayrımcılığın yattığı ifade edilmektedir.¹⁴⁸ Bazı STÖ'lerin gayretleri sonucu bir kısım yardım kuruluşunun dikkati bu kişilere çekilmiştir.

Suriye'den Türkiye'ye gelen bu grupların çoğunlukla çadırlarda barındığı¹⁴⁹ ve kaldıkları yerlerin zaman zaman polis tarafından basıldığı, çadırların söküldüğü belirtilmektedir. Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup mültecilerin sayıca az bir kısmı

konutlarda kiracı olarak barınmakta, kiraların düşük olması nedeniyle sağlıksız şartlara sahip ve şehir merkezine uzak yerlerdeki ev, dükkân veya inşaatlarda kalmaktadırlar.¹⁵⁰ Romanlar maddi gerekçelerle de yer değiştirebilmekte ve sürekli, güvencesiz bir şekilde hareket halinde yaşamak durumunda kalabilmektedir.¹⁵¹ Mülteci Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar mülteciler için açılan kamplarda değil dışarıda, çoğunlukla Türkiyeli Domların ve Abdalların barındıkları bölgelere yakın yaşamaktadır.¹⁵²

III Romanlar ve Eğitim Hakkı

A Uluslararası Hukukta ve İç Hukukta Eğitim Hakkı

1. Uluslararası Hukukta Eğitim Hakkı

Eğitim hakkı, hem Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan, hem de Anayasa'da düzenlenmiş temel bir insan hakkıdır. Bu hak, diğer insan haklarının gerçekleştirilmesi için de vazgeçilemez bir araç olarak kabul edilir. ESKHK'ye göre eğitim, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin bertaraf edilebilmesine olanak sağlayan; toplum dışına itilmiş yetişkinlerin, gençlerin ve çocukların kendilerini yoksunluktan ve yoksulluktan kurtarabilmelerini, yaşadıkları toplumda farklı statüleri edinebilmelerini, farklı toplumsal ağlara katılabilmelerini sağlayacak yolların önünü açan temel bir araçtır.¹⁵³

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 26. maddesi, ESKHS'nin 13. maddesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. maddesi, IAOKS'nin 5. maddesi ve AİHS'ye Ek Protokol'ün 2. maddesi eğitim hakkına yer vermekte ve bu hakkı güvence altına almaktadır. Türkiye eğitim hakkı ile ilgili uluslararası sözleşmelerden UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme¹⁵⁴ dışındaki tüm insan hakları sözleşmelerine taraftır. Bununla birlikte yukarıda da ifade edildiği gibi, IAOKS dışındaki sözleşmelere taraf olurken eğitim hakkı ile ilgili hükümlere çekince koymuştur.

Eğitim hakkı, bu konuda temel düzenleme olarak kabul edilebilecek ESKHS'nin 13. maddesinde yer almaktadır. Anılan maddeye göre herkesin eğitim hakkı vardır ve:

- İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;
- Teknik ve mesleki eğitim de dâhil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;
- Yükseköğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;
- İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;
- Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi

yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

Ayrıca 13. maddenin ilk paragrafı eğitimin ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirmeyi hedeflemesi gerektiği yönündedir. Türkiye'nin Sözleşme'nin 13. maddesinin 3. ve 4. paragraflarına çekince koymuş olması, yukarıda belirtilen haklardan herkesin yararlandırılması yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır.

Devletlerin hem eğitimle ilgili gerekli altyapıyı sağlama, hem de yurttaşlarının mevcut eğitim kurumlarına erişimini kolaylaştırma yükümlülükleri vardır. Eğitim hakkı kapsamında devletler, eğitimin mevcut olması (mevcudiyet); erişilebilir olması (erişilebilirlik); kabul edilebilir olması (kabul edilebilirlik) ve çocukların ihtiyaçlarına uyarlanabilir olması (uyarlanabilirlik) şeklinde ifade edilen dört ilkeyi aynı anda sağlamak zorundadır.¹⁵⁵ Aksi durumda eğitim hakkının ihlali söz konusu olacaktır.

Mevcudiyet ilkesi ile eğitimin ücretsiz ve zorunlu oluşuna, eğitimde anne babanın seçimlerinin gözetilmesine, her türlü farklılığa saygı duyan ve bu farklılıkları içeren ve yansıtan bir eğitimin varlığına vurgu yapılır. Eğitimde mevcudiyet ilkesi, okulların ve öğretmenlerin mevcut olması anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda devletin inşa ettiği okul sayısının ve istihdam ettiği öğretmen sayısının yeterli olmasını; öğretmenlerin yeterli mesleki nitelik ve donanıma sahip olmasını; okulların düzgün bir eğitim ve öğretim verilmesine olanak verecek şartlara ve altyapı imkânlarına sahip olmasını; mevcut eğitim materyallerinin nitelikli ve yeterli olmasını; okullara sağlanan maddi kaynağın yeterliliğini; devletin hiçbir makul neden göstermeksizin mevcut okulları kapatmamasını ve isteyen gerçek ya da tüzel kişilerin özel okul kurma ve idare etme hakkının mevcut olmasını gerektirmektedir.

Erişilebilirlik ilkesi, eğitim hakkına erişimde ayrımcılığın yasaklanmasını, eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak tedbirlerin alınmasını ve eğitimin içeriğinin ayrımcı olmamasını gerektirir. Bu ilke ayrıca eğitim kurumlarının ve programlarının, ayrımcılık olmaksızın herkes için erişilir olmasının altını çizer. Bu kapsamda dezavantajlı gruplar için gerçek anlamda eşitliği sağlamak amacıyla geçici özel önlemlere başvurulmalı; ayrımcılık yapılmamalı; eğitimde kullanılan materyaller ayrımcı nitelik taşımamalı; eğitim yerleşim yerine coğrafi olarak makul uzaklıkta bulunan bir mekânda yapılmalı;

eğitimde modern teknolojinin sağladığı olanaklar kullanılmalı ve eğitim herkes için maddi açıdan karşılanabilir olmalıdır.

Kabul edilebilirlik ilkesi, eğitim ve öğretim altyapısının (kullanılan yöntemlerin ve öğretmenlerin) kalitesini, çocukların yeteneklerinin ve yeterliliğinin gözetilmesini, eğitim dilini, eğitim hayatı sonrasında da fırsat eşitliği sağlayacak nitelikte ve içerikte bir eğitimi ve eğitimde uygulanacak disiplin tedbirlerini kapsar. Kabul edilebilirlik, eğitimin veriliş şekli, kapsamı ve öğretim teknikleri gibi eğitim ve öğretim sürecine yönelik asgari standartlara ilişkindir. Bu ilke bağlamında, eğitimin veriliş şekli; eğitimin kapsamı ve öğretim teknikleri; devletin öğrencilerin okuldaki sağlığını ve güvenliğini temin edip etmediği; eğitimin kaliteli olup olmadığı; eğitimin öğrencinin temel öğrenme ihtiyaçlarını giderip gidermediği; eğitimin öğrencilerin etnik, dini, toplumsal sınıf farklılıklarına, kültürel kimliklerine ve aidiyetlerine saygılı olup olmadığı; devletin ebeveynlerin ve vasilerin, çocuklarının kendi inançlarına uygun bir biçimde dini ve ahlaki eğitim görmelerini sağlama özgürlüklerine saygı gösterip göstermediği; eğitim yöntemlerinin çocuğun onuruna saygı gösterip göstermediği; ders kitaplarının kapsam ve içeriklerinin önyargılardan ve kalıp yargılardan arınmış, özcü ya da çoğulcu olup olmadığı; öğretmenlerin tavırları ve tutumları; okullardaki disiplin önlemlerinin çocukların onuruyla ve insan haklarıyla bağdaşmış ve bağdaşmadığı dikkate alınabilmektedir.

Son olarak *uyarlanabilirlik ilkesi*, çocukları eğitim sistemine uyum sağlamaya zorlayan bir anlayışı reddetmektedir. Bunun yerine, eğitim sisteminin çocukların ihtiyaçlarına uyumlu hale getirilmesini ve eğitimin çocuğun diğer insan haklarından ve özgürlüklerinden yararlanmasını sağlayacak niteliğe ve içeriğe sahip olmasını kapsar. Uyarlanabilirlik ilkesi, eğitimde esnekliğin sağlanmasına ve özellikle küreselleşme ile yerleşme arasındaki ilişkiyle sürekli değişen toplumun ihtiyaçlarına ayak uydurabilen bir eğitim sisteminin varlığına ilişkindir. Eğitim sisteminin değişen toplumun ihtiyaçlarına ayak uydurabilmesini; mülteci çocuklara, dilsel, dinsel ve etnik gruplara, anadilleri resmi dilden farklı çocuklara, göçmen işçilerin çocuklarına, tutuklu veya hükümlü çocuklara, engelli çocuklara ve çalışan çocuklara yönelik bir eğitim müfredatı oluşturulması ve uygulanmasını gerektirmektedir.

Eğitim hakkına dair bir başka önemli düzenleme olan ÇHS'nin 28. maddesi taraf devletlere "okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk oranlarının düşürülmesi için önlem alma" yükümlülüğü getirmektedir. Bu yükümlülük, Rapor'da da görülebileceği üzere Roman çocukların okula devam oranının düşüklüğü karşısında ayrıca önem taşımaktadır. ÇHS'nin 29. maddesinde ise eğitimin amaçları arasında

"Çocuğun anne babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi" ve "Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması" da yer almaktadır. Bu düzenleme yine Romanlar söz konusu olduğunda eğitimin amaçlarının ve müfredatının çoğulcu ve içerici bir bakışla düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır.

2. İç Hukukta Eğitim Hakkı

Türkiye'de Anayasa'nın 42. maddesi dışında yasalar düzeyinde de eğitim hakkına dair düzenlemeler yapılmıştır. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 7. maddesine göre "İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır." Aynı kanunun 4. maddesi "Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz" ifadesi ile eğitimde ayrımcılığı yasaklamıştır. Kanun bunun yanında 8. maddesi ile "Maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır" diyerek, dezavantajlı gruplara mensup kişilere yönelik özel önlemlere dair devlete yükümlülük getirmiştir. Ancak burada dikkate alınan dezavantajlılık hali yalnızca ekonomik açıdan dezavantajlı olmakla sınırlı tutulmuştur. Kanun ne yazık ki Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların da karşılaştığı diğer dezavantajlı durumlar konusunda sessiz kalmıştır. 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmıştır.¹⁵⁶ TİHEK Kanunu'nun kabul edilmesinden önce 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesi ile eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açık olduğu düzenlenmiştir.¹⁵⁷ TİHEK Kanunu'nun 5. maddesi ile eğitim ve öğretimde, kamu sektörü veya özel sektör ayırımı yapılmaksızın ayrımcılık yasaklanmış durumdadır.

B Türkiye'de Romanlar ve Eğitim Hakkına Erişimleri

1. Eğitime Erişim

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın eğitim hakkına yer veren 17. maddesi, taraf devletlere erişilebilir ve etkili

bir eğitim sistemi kurma ve sürdürme yükümlülüğü getirmiştir. Bu yükümlülüğün yerine getirilip getirilmediği değerlendirilirken eğitimin tüm çocuklar bakımından erişilebilir olup olmadığı; özellikle Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar gibi dezavantajlı gruplara mensup çocukların kırılğan durumunun dikkate alınıp alınmadığı ve eğitim hakkına eşit bir şekilde erişim için gerekli özel önlemlere başvurulup başvurulmadığı incelenmektedir.¹⁵⁸ Bunlar arasında Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların karşılaştığı en önemli sorunlardan birisinin eğitime erişim olduğu hükümet tarafından da kabul edilmektedir.¹⁵⁹ Yoksulluğun yaygın olması ve çocuklara yönelik etüt evi gibi destek mekanizmalarının mevcut olmaması nedeniyle bu gruplara mensup çocukların okulu terk oranının yüksek olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁰ Bu konuda ortaya çıkan engellerin birden fazla olduğu, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup ailelerin karşılaştığı, çocukları okulda tutabilmek için gerekli mali güce sahip olma veya çocukların çalışarak aile bütçesine katkı sağlama zorunluluğu gibi diğer sosyal dışlanma unsurları ile ilişkili bulunduğu belirtilmektedir.¹⁶¹

Türkiye’de hâlihazırda tüm çocuklar kayıtlı oldukları adrese göre belirli bir okula doğrudan kaydedilmektedir. Bu nedenle, okul çağına gelmiş tüm çocuklar ilköğretime erişebilmektedir. Türkiye’de 25 yaş üstü nüfusun ortalama eğitim görme süresi 2014 yılında 7,6 yıldır ve bu sürenin artış eğiliminde olduğu belirtilmektedir.¹⁶² Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2014-2015 öğretim yılında 21 gün ve üzeri devamsızlık yapan öğrencilerin oranı liselerde %18,8; ortaokullarda %9,6; ilkokullarda ise %4,5 olarak ölçülmüştür. 41 gün ve üzeri devamsızlık yapan öğrenci oranları ise liselerde %2, ortaokullarda %4,9 ve ilkokullarda %2,6’dır.¹⁶³ 2013-2014 yılları için 15-19 yaş arasında olup ilköğretim diploması olmayanlar sırasıyla %8 ve %8,2; 20-24 yaş arasında olup ortaöğretim diploması olmayanlar ise sırasıyla %45 ve %47,4 olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁴ Ancak bu rakamlar içerisinde Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların oranı bilinmemektedir. UNICEF de Türkiye’de, eğitime erişime dair gruplara göre ayrıştırılmış veri toplanmadığını ve bu nedenle Roman çocukların okula kaydolmama, geç kaydolma, devamsızlık veya erken okul terki gibi durumların hangi düzeyde olduğuna dair bilginin mevcut olmadığını belirtmiştir. UNICEF’e göre, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar okula kayıt oranının en düşük olduğu gruplar arasındadır.¹⁶⁵

Türkiye’de kamu kaynaklarının ilköğretim okullarının temel ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalması, okul yöneticilerini velilerden gerek kayıt sırasında gerekse eğitim-öğretim yılı boyunca aynı ve nakdi yardım toplamak zorunda bırakmaktadır. “Bağış” adı altında istenen yardımların toplanması sürecinde, özellikle alt sosyoekonomik düzeydeki okullarda, hem eğitimcileri

hem velileri hem de öğrencileri zor duruma sokan ciddi sıkıntılar yaşanmakta, toplanan nakdi bağışların miktarı ve işletme gelirleri açısından alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki okullar arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durum okullar arasındaki eşitsizliği de derinleştirmektedir.¹⁶⁶ Örneğin İstanbul’un Kuştepe semtinde Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup aileler, bölgelerindeki ilkokulda sağlanan şartlardan genel olarak memnun olmakla birlikte kayıt sırasında bağış istenmesinden şikâyet etmektedir.¹⁶⁷

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların eğitime erişim ile ilgili bir diğer sorunu, eğitim kurumlarına, özellikle ilköğretimde parasız eğitim ilkesi geçerli olmasına rağmen yeterli kaynak gönderilmemesi, eğitim kurumlarının ihtiyaçlarının velilerin sağladığı maddi destek ile karşılanması ve ebeveynlerin bu desteği sunamaması nedeniyle eğitim ortamının daha niteliksiz ve sağlıksız olmasıdır. Devlet okullarının tüm masraflarının devlet bütçesinden karşılanması gerekirken, uygulamada okulların bazı giderlerini karşılamak için ebeveynlerden çeşitli adlar altında bağış toplanmaktadır. Bu durum eğitimin belirli standartlarda sürdürülmesi bakımından yaygın bir uygulama halini almıştır ve toplanabilen bağış miktarı eğitimin kalitesini doğrudan etkiler hale gelmiştir. Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar ekonomik açıdan daha dezavantajlı oldukları için okullara yeterince bağışta bulunamamaktadır ve bu durum büyük oranda Roman çocukların eğitim gördüğü okullardaki şartların diğer okullara göre daha yetersiz bir seviyede kalmasına ve böylece Roman çocukların yetersiz şartlar altında eğitim almalarına yol açmaktadır.

Mevcut durum Sıfır Ayrımcılık Derneği tarafından şu şekilde aktarılmıştır: “...Okulların ekonomik döngüsü büyük oranda o okula yakın mahallelerden gelen okula kayıtlı öğrenci velilerinin katkısıyla sağlanmaktadır. Romanların yaşadığı mahallelere yakın okullarda ise velilerin ekonomik yetersizlik içinde olması Roman çocuklarının daha kısıtlı imkânlarla ve çoğu kez yoksunluk içinde eğitim görmelerine, dolayısıyla eğitime devam edebilen Roman çocuklarının dahi diğer çocuklarla eşit şartlarda değil onlardan daha dezavantajlı şartlarda eğitim görmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte, bu okullarda eğitim seviyesi genellikle daha düşük olmakta; hem öğretmenlerin hem de okul yönetiminin Roman çocukların başarılı olabileceği kanısına sahip olmamaları ve beklentilerin düşüklüğü dikkati çekmektedir.”¹⁶⁸

Türkiye’de eğitimde ebeveynlere sağlanan desteğin kapsamı oldukça sınırlıdır. Bu çerçevede tüm öğrencilerin ders kitapları devlet tarafından ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Bunun dışında ise taşınabilir eğitim kapsamında ihtiyaç olduğu durumlarda kırsal bölgelerde yaşayan öğrenciler her gün öğretim gördükleri daha

büyük yerleşim merkezlerinde bulunan okullara taşınmaktadır. Ancak bu tür bir olanak şehir merkezlerinde sağlanamamaktadır. Romanlar ücretsiz ders kitabı edinebilmekte, ancak büyük oranda şehir merkezlerinde yaşadıkları için taşınmalı eğitim hizmeti kapsamı dışında kalmaktadır ve devlet tarafından sunulan bu olanaktan yararlanamamaktadır. Eğitim konusunda devlet tarafından sunulan son yardım türü ise Şartlı Eğitim Yardımıdır. Şartlı Eğitim Yardımı kapsamında ilköğretime devam eden erkek öğrenci için aylık 35 TL, kız öğrenci için aylık 40 TL, ortaöğretime devam eden erkek öğrenci için aylık 50 TL, kız öğrenci için aylık 60 TL yardım sağlanmaktadır. Bu yardımdan yararlanabilmek için il ve ilçelerde bulunan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına başvurulması gerekmektedir. Bu tür yardımlar çocukların okula devamsızlığı, mezuniyeti, ebeveynlerin sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak bir işe başlaması, ailenin ekonomik durumunda iyi yönde değişiklik olması gibi durumlarda kesilebilmektedir.¹⁶⁹ Mevcut durumda Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup kaç çocuğun bu tür yardımlara erişebildiğine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır.¹⁷⁰

Sayısı bilinmemekle birlikte, anadili Türkçe olmayan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların, yeterli Türkçe eğitiminin sağlanmaması ve eğitim sırasında öncelikle Türkçe öğrenmek zorunda kalmaları nedeniyle anadili Türkçe olan çocuklara göre daha başarısız olmaları ihtimalleri yüksektir. Resmi dili hiç veya yeterli düzeyde bilmeyen bir çocuğun eğitimden bu dili bilenlerle aynı düzeyde yararlandığını söylemek mümkün değildir.¹⁷¹ Bu sebeple okul öncesi dönemde anadili Türkçe olmayan ve Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklara Türkçe de öğretilmesi eğitim hakkına eşit erişim bakımından büyük önem taşımaktadır.

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar genelde ilkokula başlayana kadar yaşadıkları mahalle dışına çıkmamaktadır ve anadillerinin Türkçe olmadığı durumda, kullandıkları dili anlamakta öğretmenleri yetersiz kalmaktadır. Devamında anadillerinde eğitim sağlanmadığı için de ne anadillerini ne de öğretim dilini yeterince biliyor olmaları nedeniyle başarı oranları düşebilmektedir. Yakın dönemde yapılan bir saha araştırması Antakya'da ve Diyarbakır'da yaşayan Domların %100 ve %98,9; Artvin'de yaşayan Domların %75,9; Gaziantep'te yaşayan Abdalların %78,3 oranında gündelik hayatta anadillerini konuştuklarını göstermiştir. Bu konuda en düşük oran %19 ile İzmir'de tespit edilmiştir.¹⁷² Bu durum Roman toplulukların gündelik hayatında anadillerini hâlâ ağırlıklı olarak kullandıklarını göstermektedir. Aynı araştırmada Diyarbakır'da yaşayan Domların eğitime erişim bakımından Romanlar arasında en dezavantajlı grup olduğu gözlenmiştir. İlköğretime bile

zorla devam edebilen bu grubun durumu endişe verici olarak değerlendirilmiş ve sorun, Diyarbakır'da yaşayan Domların anadillerinin Türkçe değil Kürtçe veya Domari olması olarak tespit edilmiştir.¹⁷³

2. Eğitim Müfredatı

Eğitim müfredatının farklı gruplar gözetilerek belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bir ülkedeki eğitim sisteminin amacı, müfredatın ve ders kitaplarının içeriği ülkede farklı kimliklere saygının geliştirilmesine ve farklılıkların teşvik edilmesine katkıda bulunabileceği gibi, toplumdaki önyargıların ve düşmanlığın derinleşmesine de etki edebilir.¹⁷⁴ Uluslararası hukukta eğitim sisteminin insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesini amaçlaması ve farklı etnik, dilsel ve dini gruplar arasında anlayışın ve hoşgörünün geliştirilmesi için kullanılması gerektiği kabul edilmiştir.¹⁷⁵

ECRI, 13 No'lu Genel Politika Tavsiyesi'nde Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların okulda maruz kaldığı kalıp yargılar, önyargılı yaklaşımlar ve ayrımcılığın önlenmesi ve tüm bunlarla mücadele amacıyla, Roman olmayan çocukların ebeveynlerinin bilinçlendirilmesini ve öğretim elemanlarının özellikle kültürlerarası eğitim konusunda eğitilmesi için tedbirleri alınmasını; okul eğitim programına 2. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Roman soykırımının (Parrajimos) da dâhil edilmesini; ders kitaplarının Romanlarla ilgili kalıp yargıları içermemesinin ve Roman dili, kültürü ve tarihiyle ilgili bilgilere ve Romanların topluma katkılarına yer vermesinin sağlanmasını tavsiye etmiştir.¹⁷⁶

Türkiye'de eğitim sistemi son derece merkezi bir yapıya sahiptir. Müfredat, farklı yerlerin nüfus özelliklerine ve kültürel, sosyal ve ekonomik durumuna bakılmaksızın, merkezi olarak tekleştirilmiş ve geliştirilmiştir. Ders kitapları Ankara'da onaylanmakta ve merkezi yönetimin inisiyatifi dışında bu konuda herhangi bir değişiklik yapılması mümkün olmamaktadır. Yeni müfredat, öğretmenlerin müfredatı öğrencilerin ihtiyaçlarına uyarlamasına imkân veren bir yöntem olan yapılandırıcı yaklaşıma dayandırılmış ise de, bu yaklaşım diğer etkenlerin yanı sıra öğretmenlere bu konuda verilmesi gereken eğitimin eksikliği nedeniyle yeterli ölçüde kullanılmamaktadır.¹⁷⁷

Derslerde farklı gruplara veya çokkültürlülüğe değinilmemekte ve farklı kültürlerin öğrencilere tanıtılması için sistemli etkinlikler düzenlenmemektedir.¹⁷⁸ Okul kitapları farklı grupların tarihi ve kültürü hakkında bilgi içermemesinin yanı sıra, bazı gruplar hakkında ayrımcı, yabancı düşmanlığı içeren ifadeler yer vermektedir. Müfredatta yurttaşlığın, yurtseverlik/milliyetçilik ve milli değerlerin, evrensel/genel bağlamda değil, etnik olarak

Türklük ve dinsel olarak İslamiyet bağlamında tanımlanıp açıklandığı ifade edilmektedir.¹⁷⁹

Türkiye’de mevcut eğitim müfredatında ve eğitim materyallerinde Romanlara yer verilmemektedir. Okullarda veya Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen etkinliklerde Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların kültürü yer almamakta, bu kültürler adeta yok sayılmaktadır. Ders kitapları ayrımcı ve önyargılı görüşler içerebilmekte, hoşgörüsüzlüğü teşvik edebilmektedir. Türkiye’de eğitim sistemi çoğulcu değildir ve çeşitliliği güçlendirmek yerine ayrımcılığı körüklemektedir.¹⁸⁰ ECRI de, ilk ve orta öğretimde uygulanan müfredatın ve kullanılan ders kitaplarının insan hakları açısından gözden geçirilmesini ve önyargı, kalıp yargı ve aşırı milliyetçiliği körükleyen içerikte değişikliğe gidilmesini tavsiye etmiştir.¹⁸¹ Yakın zamanda Sıfır Ayrımcılık Derneği’nin çabasıyla ve Romanların protestoları üzerine, Romanlarla ilgili aşağılayıcı ifadeler yer veren ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan “100 Temel Eser” listesinde yer alan bir kitap listeden çıkarılmıştır.¹⁸² Ancak ders kitaplarında bu tür ifadelerin yer alıp almadığına dair kapsamlı bir tarama gerçekleştirildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yeni tarihli bir araştırma sonucunda okul müfredatının belirli grupları dışarıda tutan/dışlayan, dayandığı kültürel sermaye aracılığıyla hâkim grupları ayrıcalıklı kılan ve eşitsizliği yeniden üreten nitelikte olduğu belirtilmiştir. Buna göre Türkiye’de diğer gruplar gibi Romanların da kendilerini mevcut ders kitaplarındaki kimlik öyküsünün içine yerleştirmelerinin ve ülkeye aidiyet hissetmelerinin mümkün olmadığı vurgulanmıştır.¹⁸³

3. Okuma-Yazma Oranının Düşüklüğü

Eğitim hakkına erişim, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar kadar yetişkinler açısından da ciddi bir sorundur. ECRI’ye ve IAOKK’ye göre, Roman çocukların okula devam oranları düşük olduğu için Roman nüfus içerisinde okuma-yazma bilenlerin oranı genel nüfusla karşılaştırıldığında daha da düşüktür.¹⁸⁴ UNDP tarafından açıklanan verilere göre, Türkiye genelinde okuma-yazma oranı 2014 yılı için %94,9’dur¹⁸⁵ ve okuma-yazma bilme oranı erkeklerde %95,3, kadınlarda %79,6’dır. Bu oran içerisinde ayrıştırılmış bir veri bulunmadığından Romanlar arasında okuma yazma bilme oranı belirsizdir. Ancak mevcut durumda Roman nüfusun yoksulluk oranının yüksekliği dikkate alındığında söz konusu verinin ülke ortalamasının altında olduğunu tahmin etmek güç değildir. 2010 yılında yayınlanan bir raporda rakamlar %30-40 olarak verilmiştir.¹⁸⁶ Roman kadınların eğitim durumu dikkate alındığında bu oranın kadınlar açısından daha da düşük olabileceği söylenebilir. Bu durum Roman kadınların

sadece Roman olmaktan kaynaklı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelinde de çoklu ayrımcılığa maruz kaldığına işaret etmektedir.

Tekirdağ-Çorlu’da yürütülen bir araştırmada yaşlı Romanlar arasında okuma-yazma bilen kişilerin oranı yaklaşık %10 olarak tespit edilmiştir.¹⁸⁷ Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların yaşadığı beş ilde yürütülen bir araştırmaya göre, görüşme yapılan 460 kişiden 168’i okuma-yazma bilmemektedir. Diyarbakır’da yaşayan Romanların (Domlar) okuryazarlık oranı Türkiye’nin diğer bölgelerinde yaşayan Romanlara göre daha geride görünmekte, Domları Gaziantep’te yaşayan Abdallar izlemektedir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan bütün üniversite mezunu Lomların Artvin’de yaşadığı, Kuzeydoğu bölgesinde yaşayan Lomların eğitime erişim oranının Türkiye’nin diğer bölgelerinde yaşayan Romanlardan ve Romanlar gibi yaşayan gruplardan çok daha yüksek olduğu görülmüştür. Okula devamsızlık ve terk oranı bakımından da Diyarbakır’da yaşayan Domların diğer Romanlardan daha kötü durumda olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸ Dom yetişkinler arasında okuma-yazma oranının çok düşük olduğu, ailelerin çocukların eğitime erişimlerine olumlu bir değer atfetmemesi nedeniyle okullaşma oranının da düşük olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁹

Yetişkinler arasında okuryazarlık oranının düşük olması işgücü piyasasındaki temel becerilere tam olarak sahip olma durumunu da etkilemektedir. Çalışma çağındaki Romanların büyük çoğunluğunun İŞKUR’un düzenlediği mesleki ve teknik eğitim programlarından ve aktif işgücü piyasası politikalarından yeterince faydalanmadığı ifade edilmektedir. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için okula devam oranının artırılması ve eğitime katılımın desteklenmesi gerektiği belirtilmiş, bunun için de Romanlarda eğitimin değerine ilişkin farkındalık yaratılması ve okula devam ve mesleki eğitime katılımı kolaylaştırmaya yönelik yerel düzeyde uygulamaya dönük politikaların ve tedbirlerin uygulanması önerilmiştir.¹⁹⁰

4. Okula Devam-Okulu Terk Sorunu

Roman çocukların eğitime erişimi ile ilgili bir diğer sorun, okula devam oranlarının diğer gruplardakine göre daha düşük olmasıdır. Araştırmalar Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların eğitime erişiminin diğer alanlarda yaşadıkları sorunlar ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu sorunların başında gelen yoksulluk, eğitimden kopuşun temel sebeplerden birisi olarak görülmektedir.¹⁹¹ Türkiye’de genel olarak sosyoekonomik durum, devam edilen okulun türü ve eğitimde başarı arasında güçlü bir ilişki mevcuttur.¹⁹²

ECRI, devletlerden okula devamsızlık ve okulu terk etme olgusu ile mücadele anlamında bütün tedbirleri almalarını talep etmektedir. Bu noktada ebeveynlerin

anaokulunun önemi konusundaki bilinç düzeyinin artırılmasını; çocukların okulu terk etmesini önlemeye ve çocukların eğitimine öncelik verilmesini sağlamaya yönelik tedbirler alınmasını; çocukların eğitime erişiminin önündeki tüm mali ve idari engellerin ortadan kaldırılmasını; her çocuğun anaokuluna gerçek erişim sağlanmasının temin edilmesini; okullar ile ebeveynler arasında bir irtibat sağlanabilmesi için, aralarında Romanların da bulunduğu okul arabulucularının istihdam edilmesini ve çocukların okula entegrasyonunu sağlamak üzere çok sayıda Romanın öğretmenlik mesleğine katılmasının temin edilmesini tavsiye etmiştir.¹⁹³

ECRI, Türkiye’de Roman gruplara mensup çocukların okula devamı hakkında istatistiksel bilginin mevcut olmadığını, ancak erişim sorunları ve maddi yetersizliklerden dolayı bu çocukların okula devam oranının düşük olduğunu, yerinden edilmelerle birlikte bu oranın daha da arttığını belirtmiştir.¹⁹⁴ Bu gruplara mensup çocukların genel olarak okula yazılma oranlarının düşük olduğu; devamsızlık, okulu erken yaşta terk etme ve ayrı okullara gönderilme gibi sorunlar yaşandığı vurgulanmaktadır. Bu durumun nedenleri olarak ise ailelerin maddi durumunun yeterli olmayışı, önyargılar ve okulda düşük beklentiler içinde olmaları gösterilmektedir.¹⁹⁵ ECRI ebeveynlerin çocuklarını okula yollamayacak kadar yoksul olmaları nedeniyle Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar açısından eğitim hizmetlerinden faydalanmada da bir fırsat eşitsizliğinin söz konusu olduğu görüşündedir.¹⁹⁶ ÇHK, Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların da içinde olduğu tüm grupların eğitime erişimini izleyecek ve raporlayacak bir sistemin eksikliğine dikkat çekmiş ve kapsamlı bir izleme sistemi kurulmasını tavsiye etmiştir.¹⁹⁷

Türkiye’de devamsızlık oranlarının tespitine dair çalışmalar çoğu zaman dolaylı olarak Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların devamsızlık oranının tespitine dönüşmektedir. Bir il milli eğitim müdürü bu yönde yapılan bir çalışmaya yönelik fişleme eleştirileri karşısında “9. sınıfa devam etmeyen öğrencilerin tespitini istiyoruz. Romanlar diye ayırmadık. İzmir’in genelinde yaptığımız bir çalışma ama devamsızlık genelde Roman mahallelerinde görüldüğü için oraya ağırlık verilmiş olabilir” şeklindeki ifadesiyle, Roman çocukların devamsızlık sorununu zımnen kabul etmiş görünmektedir.¹⁹⁸ Devamsızlık oranlarının ortaöğretimde ve lise de daha da fazla olduğu ve okulu terk eden çocuklar arasında kız çocukların çoğunluğu oluşturduğu belirtilmektedir.¹⁹⁹ Kız çocukların okulu terk etmesinin temel nedeni olarak ise çocukların erken yaşta evlendirilmesi ya da çocukların ailelerinden kaçarak kendilerinin evlenmeleri ve çocuk doğurmaları gösterilmektedir.²⁰⁰ İstanbul’un Kuştepe semtindeki Abdurrahman Köksaloğlu Ortaokulu’nda devamsızlık

yapan 150 öğrencinin %80-85’ini Roman çocukların oluşturduğu ifade edilmiştir.²⁰¹ Bu çocuklar devamsızlık yaptığına ise ailelerine bilgi verilmediği belirtilmektedir.²⁰²

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplarca kurulan örgütlerin tespitleri de bu durumu doğrulamaktadır. Roman çocukların okuduğu okullara atanan öğretmenlerin atama süresi dolmadan kurumdan ayrılmaya çalıştığı²⁰³ ve bu okulların sürgün yeri, norm kadro fazlası öğretmenlerin görev yaptığı okullar olduğu ifade edilmektedir.²⁰⁴ Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların okulu terk etmesinde ya da okula devamsızlık göstermelerindeki en önemli sebepler şu şekilde belirtilmiştir:

- Ebeveynlerin, eğitim ve bilinç eksikliğinden dolayı eğitime gereken önemi vermemesi;
- Erken ve çocuk yaşta evlilik yapma;
- Çocuk işçiliği; çocuğun çalışarak aile bütçesine katkıda bulunma mecburiyeti;
- Ebeveynlerin çocuğun temel eğitim giderlerini (kırtasiye, okul forması) karşılamakta zorlanması;
- Tek odalı evlerde yaşam; çocuğun ders çalışma koşullarına sahip olmaması;
- Yoksulluk nedeniyle çocukların okula kahvaltı yapamadan gitmeleri ve derslere odaklanamamaları;
- Yaygın olarak çocukların kimliklerinin geç çıkarılması nedeniyle çok sayıda öğrencinin gerçekte 14-15 yaşlarında iken nüfusta 7-8 yaşlarında görünerek okula başlaması ve bunun hem bu gruplara mensup çocuklar hem de aynı sınıftaki diğer çocuklar için uyum sorununa yol açması;
- Çocukların ev ödevlerine yardım edecek kimsenin olmayışı;
- Performans ödevleri olarak bilinen uygulama ödevlerinin internet üzerinden yapılması; büyük oranda evlerinde internet erişimi olmayan çocukların bu ödevleri yapamamaları nedeniyle sözlü notlarının düşük olması ve ödevi yapamayınca okulda rencide olmaları;
- Çocukların okullarda ayrımcı ve ötekileştirici muameleyle maruz kalması.²⁰⁵

Türkiye’de mevcut eğitim sistemi, okulu terk edenler için çeşitli şekillerde yeniden okula dönme olanağı sunmaktadır. Ancak Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların ve ailelerinin çoğunluğu eğitim sisteminin olanakları ve sistemden çıktığında tekrardan girme yolları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı için, okulu bırakmış veya okula hiç kayıt yaptırmamış öğrencilere, bu tür seçeneklerin bilinçlendirme kanalları ve sosyal yardım çalışmaları ile duyurulması gerektiği belirtilmektedir.²⁰⁶

5. “Roman Okulları” Olgusu ve Ayrı Tutma Uygulamaları

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların fiilen karşılaştığı bir olgu “Roman okulları”dır. Bu gruplar çoğunlukla belli mahallelerde ikamet ettikleri için, oturdukları mahallelerde bulunan okullar çoğunlukla bu gruplara mensup çocukların gittiği okullara dönüşmektedir. Bu durum Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar ile diğer çocukların ayrı okullarda okumasına yol açmakta, devamında ise Roman çocuklarının toplandığı “Roman okulları” oluşmaktadır. Örneğin İstanbul’da Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların yoğun olarak bulunduğu Kuştepe semtindeki Abdurrahman Köseoğlu Ortaokulu’nda öğrenim gören 600 öğrencinin 470’ini Roman çocuklar oluşturmaktadır.²⁰⁷ Balıkesir Merkez’de Gümüşçeşme Mahallesi’ndeki okullarda Roman öğrencilerin oranı %60’ı bulmaktadır.²⁰⁸ Edirne’de Romanların yaşadığı mahallelerde bulunan okullarda Roman çocukların oranının %100’e ulaştığı ifade edilmektedir.²⁰⁹ Örneğin Fevziye İlköğretim Okulu’nda öğrenim gören çocukların tamamı Romanlardan oluşmaktadır.²¹⁰ Benzer şekilde Kırklareli Merkez Yayla Mahallesi’nde bulunan Vali Faik Üstün İlkokulu’nda ve Tekirdağ Merkez 13 Kasım İlkokulu’nda tamamen Roman çocuklar öğrenim görmektedir.²¹¹ Bu okulların eğitim kalitesinin düşük olduğu ifade edilmektedir.²¹²

Çocukların öğrenim göreceği okullar kayıtlı oldukları adreslere göre önceden otomatik olarak belirlenmesine rağmen, tespit edilen okulu beğenmeyen ebeveynler çocuklarını başka bir okula kayıt ettirebilmek için, mevzuata aykırı olmasına rağmen adreslerini kâğıt üzerinde değiştirebilmektedir.²¹³ Roman çocukların eğitim gördüğü okullar genellikle kalitesiz eğitim veren okullar olduğu için, maddi durumu yeterli olan ebeveynler “bağış” adı altında para ödeyerek bu tür yollara başvurabilmektedir. Yapılan bir saha çalışmasında bu duruma Edirne’de bir okulda rastlanmıştır. Romanlar ve diğer grupların bir arada yaşadığı bir semtte bulunan bir ilkokulda sadece Roman öğrencilerin okuduğu görülmektedir. Bu semtte yaşayan ve Roman olmayan aileler, çocuklarının Roman çocuklarla aynı okulda okumasını istemedikleri için ikametlerini (kâğıt üzerinde) başka bir semte aldırılmaktadır. Bu da Romanlar ve Roman olmayanların bir arada yaşadığı semtteki okulu sadece Roman çocukların gittiği bir okula dönüştürmekte, böylelikle Roman çocukların okul ortamı toplumun diğer kesimlerinden tamamen ayrılmaktadır.²¹⁴

ECRI, Çingene Karşıtlığı ve Romanlara Yönelik Ayrımcılıkla Mücadeleye Dair 13 No’lu Genel Politika Tavsiyesi’nde Roman çocukların okullarda maruz kaldığı ayrımcılığı sona erdirmek ve çoğunluk nüfusundan olan

öğrencilerin devam ettiği okullara entegre edilmelerini sağlamak için, hukuki ve siyasi önlemler de dâhil olmak üzere, acil tedbir alınmasını tavsiye etmiştir.²¹⁵ Bu duruma ilişkin olarak bir Roman anne “Benim çocuğum şanslı, bizim çocukların gittiği okula gitmiyor. Kızımın okulunda 4-5 tane Roman var. Bizimkilere bakıp çocuğumun kafası karışmıyor. Çocuğum dersine bakıyor, kızım okuyup avukat olacak” diyerek, Roman çocukların diğer çocukları örnek alabilecekleri okullarda öğrenim görmesi gerektiğini söylemektedir.²¹⁶

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların eğitim sisteminde yüz yüze kaldığı bir başka sorun, ayrı tutma uygulamalarıdır. Bu tür bir uygulamaya örnek olarak bir eğitim kurumuna kayıtlı öğrencilerin farklı bir binada veya sınıfta toplanması, aynı sınıfta belirli bir bölümde oturtulması ya da öğrencilerin özellikle aynı sırada yan yana oturtulması ya da Roman çocukların Roman olmayan çocuklarla ayrı okullarda eğitim görmeye zorlanması verilebilir. TİHEK Kanunu taciz gibi ayrı tutmayı da tanımlamış ve ayrımcılığın bir biçimi olarak yasaklamıştır. Kanuna göre, ayrı tutma bir kişinin ayrımcılık temellerinden birisi nedeniyle bir eylem veya eylemsizliğin sonucu olarak diğer bireylerden ayrı tutulması durumudur.²¹⁷ Bu tür bir uygulama açıkça eğitim hakkının ve ayrımcılık yasağının ihlalini oluşturmaktadır.²¹⁸

Roman olmayan öğrencilerin velilerinin kendi çocukları ile Roman öğrencilerin aynı sınıfta veya sırada okumasını istememesi kimi okullarda dikkate alınmakta, Roman öğrenciler ile diğerleri ayrı sınıflara yerleştirilebilmektedir.²¹⁹ Örneğin Edirne, Antakya ve Bartın’da bazı okullarda bu tür bir uygulama söz konusudur.²²⁰ 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır’da bir okulda farklı yaşlarda olan ve farklı sınıflarda okuyan Domların bir sınıfta toplandığı görülmüş, bir dernek temsilcisinin şikâyeti üzerine bu uygulamaya son verilmiş, ancak daha sonra aynı uygulamanın devam ettiği görülmüştür.²²¹ Manisa’nın il merkezinde Selimşahlar Mahallesi’nde bulunan bir ilkokulda ve Akhisar İlçesi’nin Kayalıoğlu Kasabası’ndaki İsmail Keskinioğlu İlkokulu’nda, yine Antakya’nın Kırıkhan İlçesi’ndeki bazı okullarda Roman çocuklar çoğunlukla aynı sınıfta toplanmakta ve eğitim görmektedir.²²² Bu tür bir durum Yüksek Planlama Kurulu tarafından 2016 yılında yayınlanan “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021” adlı belgede de kabul edilmiştir.²²³ Ne var ki söz konusu belgede Roman çocukların ayrı sınıf veya sıralara yerleştirilmesinin yaygın bir sorun olmadığı ifade edilmiştir.²²⁴ Saha çalışmasının uygulama alanı olan tüm illerde benzer örneklerle rastlanmıştır.

6. Okullarda Olumsuz Uygulamalar

Eğitim kurumlarında Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar zaman zaman kötü muamele veya ayrımcı nitelikte tacizle karşılaşabilmektedir. Ayrımcılık oluşturan taciz, ırk veya etnik köken gibi nedenlerden herhangi biriyle ilgili, kişinin onurunu zedeleyen, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü ya da saldırgan bir ortam yaratmak amacıyla veya o kişide istenmeyen bir etki yaratan bir fiilin gerçekleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Tacizin ayrımcılığın özel bir biçimi olarak yasaklanmasıyla korunmak istenen menfaat, sadece haklardan ve özgürlüklerden yararlanılmasının sağlanması değil, bu yararlanmanın insan onuruna yaraşır bir ortamda gerçekleşmesidir. Bir eğitim kurumuna kayıtlı öğrencilerin hakarete, fiziksel veya psikolojik kötü muameleye maruz kalması hem işkence ve kötü muamele yasağının, hem de ayrımcılık yasağının ihlalini oluşturmaktadır. Bu tür muamelelerin hem diğer öğrencilerden hem de okul personelinin kaynaklanması mümkündür. ECRI, 13 No'lu Genel Politika Tavsiyesi'nde okullarda Roman çocuklara uygulanan tacizle mücadele edilmesi gerektiği yönündeki görüşünü belirtir.²²⁵

Fiziksel şiddet Türk Ceza Kanunu tarafından kasten yaralama gibi suçlar kapsamında yasaklanmıştır ve ayrıca Devlet Memurları Kanunu kapsamında idari yaptırıma da konu olması mümkündür. 2016 yılında Türkiye'de TİHEK Kanunu ile taciz ilk kez tanımlanmış ve ayrımcılığın bir biçimi olarak kabul edilmiştir.²²⁶ TİHEK Kanunu taciz uygulaması halinde konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğunu düzenlemiştir.²²⁷

Taciz vakalarıyla Türkiye'nin her bölgesinde karşılaşabilmektedir.²²⁸ Romanların ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların öğrenim gördüğü okullarda öğretmenler bu öğrencileri zaman zaman "başa bela" olarak görebilmektedir.²²⁹ Bu öğrencilerin karma (yalnızca Romanların ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların okuduğu okulların dışında kalan okullar) okullarda fiziksel görünüş ya da kıyafetleri nedeniyle başka öğrencilerin ve hatta öğretmenlerin tacizine maruz kaldığı anlatılmaktadır.²³⁰ Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup öğrencilerin okullarda toplumda yaygın olarak görülen kalıp yargılarla ve önyargılarla baş etmek zorunda kaldığı, olumsuz bir olay (örneğin hırsızlık) yaşanması halinde ilk suçlanan öğrencilerin Romanlar olduğu ve bu durumun çocukların okula devamını olumsuz etkilediği anlatılmaktadır.²³¹ Roman olmayan çocuklarla aynı okula giden Roman çocukların akranlarının tacizi ile de karşılaştığı ifade edilmektedir.²³²

Okullarda yaşanan taciz vakaları karşısında genellikle herhangi bir resmi makama başvurulmadığı; nadiren, taciz eden öğrencinin mağdur öğrenci tarafından öğretmenine şikâyet edildiği; taciz edenin öğretmen olduğu durumlarda genellikle okul idaresine başvuruda bulunulmadığı, bulunulduğunda ise öğretmen hakkında herhangi bir resmi işlem yapılmadığı görülmektedir. Roman çocukların çıkan her sorundan ötürü suçlandıkları ve öğretmenleri tarafından, örneğin sınıfın arka tarafındaki sıralarda oturmaları istenerek aşağılandıkları bildirilmektedir. Bu tür durumlarda birçok kez müdüre şikâyetle bulunulduğu, ancak öğretmenler korunduğundan bu şikâyetlerin hiçbir sonuca ulaşmadığı belirtilmektedir.²³³

Okullarda öğretmen ve öğrencilere ayrımcılığın ne olduğu konusunda bilgi verilmediği, ayrımcılık mağduru olan öğrencilerle hangi kurumlara ve yetkililere başvurabilecekleri konusunda bilgi paylaşılmadığı görülmektedir. Oysa okullarda gerçekleşen taciz dâhil tüm ayrımcı muameleler hakkında tedbir almak okul idarelerinin sorumluluğudur ve bunun yapılmaması durumunda mağdurların yargı yoluna gitmesi mümkündür.²³⁴ Ancak uygulamada bu tür örnekler rastlanmamaktadır.

7. Özel Eğitim ve Rehberlik Kurumlarına Yönlendirilme Uygulamaları

Roman çocukların maruz kaldığı bir başka uygulama, özel eğitim ve rehberlik merkezlerine yönlendirilmedir. Bu tür bir uygulama açıkça eğitim hakkının ve ayrımcılık yasağının ihlali kabul edilmektedir.²³⁵ ECRI, 13 No'lu Genel Politika Tavsiyesi'nde bunun Avrupa'da yaygın bir uygulama olduğuna işaret etmiş ve uygulamanın sona erdirilerek, zihinsel engelli olmayan Roman çocukların bu tür okullara yerleştirilmesinin önlenmesini, halen bu okullara yerleştirilmiş bulunanların süratle normal okullara yerleştirilmesinin sağlanmasını tavsiye etmiştir.²³⁶ ECRI, Türkiye'ye dair son değerlendirmesinde ise zekâ geriliği ya da öğrenme güçlüğü olmamasına rağmen bazı Roman çocuklarının engelli çocukların eğitim programlarına dâhil edildiğine ilişkin endişe verici bilgiler de alındığını ifade etmiştir.²³⁷

Sıfır Ayrımcılık Derneği sahada yaptıkları araştırmalar sırasında İstanbul, İzmir, Gaziantep, Kilis, Antakya ve Manisa'da bu uygulamanın gerçekleştiğini gözlemlediklerini ifade etmektedir. Derneğin tespitlerine göre, Roman çocukların özel eğitim kurumlarına gönderilmesi iki biçimde gerçekleşmektedir. Birinci durum, Romanların yoğun olarak yaşadığı bazı mahallelere rehberlik ve araştırma merkezlerinin (RAM) görevlilerinin araçlarıyla gelip çocukları toplayarak bu merkezlere götürmesi ve gerçek duruma aykırı olarak bu çocukların "engelli" olduğuna dair raporların verilmesi

suretiyle sürecin başlatılmasıdır. İkinci durumda ise, okullardaki öğretmenlerin çocukları RAM'lara çeşitli nedenlerle yönlendirdiği ve bu merkezlerde yapılan görüşmenin ardından raporların düzenlenmesiyle öğrencilerin devam ettikleri okulda ya da başka okullardaki özel eğitim sınıflarına alınması sürecinin başlatıldığı tespit edilmiştir.²³⁸ Antakya'nın Kırıkhan İlçesi'nde Roman çocukların RAM'ların verdiği, zihinsel engelli olduklarına ilişkin raporlarla özel eğitim kurumlarına yönlendirildiği görülmüştür.²³⁹ Manisa'da 70-80 Roman ailenin ikamet ettiği Akhisar İlçesi'nin Kayalıoğlu Kasabası'nda yaklaşık 19 çocuğun özel eğitim merkezlerine gittiği tespit edilmiştir.²⁴⁰ İstanbul'da Ümraniye'ye bağlı Şerifali Mahallesi'nde yaşayan Roman çocukların önemli bir kısmı hakkında, zihinsel engelli olduklarına dair rapor düzenlenmiştir.²⁴¹

Eğitimde başarısız görünen çocukların ihtiyaçlarına uygun bir eğitim almaları gerektiğine ailelerinin ikna edilmesi ve çocukların özel eğitim merkezlerine kayıtlı oldukları sürece ailelerinin devletten aylık mali destek alacak olması da aileleri bu tercihi yapmaya sevk eden etmenler olarak görülmektedir. Ailelerin, özel eğitim kurumlarında okuyacak ve engelli raporu alacak olmanın çocuklarının hayatını uzun vadede nasıl etkileyeceği konusunda ise pek bilgi sahibi olmadığı gözlenmiştir. Roman çocukların özel eğitim kurumlarına keyfi olarak yönlendirilmesi (bazı RAM'ların ve özel eğitim kurumlarının çıkar amaçlı davranması) konusunda yapılan tespitlerin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ilgili birimlerine bildirildiği, ancak herhangi bir olumlu gelişme olmadığı anlatılmaktadır. Her ne kadar yetkililer yüz yüze görüşmelerde durumun farkında olduklarını ve bu hizmeti kötüye kullananlarla ilgili bir düzenleme yapılacağını dile getirmiş olsalar da henüz uygulamada etkili bir adım attıkları görülmemiştir. Bazı STÖ'lerin Romanları özel eğitim kurumlarında öğrenim görmelerinin sonuçları konusunda bilgilendirmesi sonucunda velilerin bir bölümü çocuklarını özel eğitim kurumlarına göndermekten vazgeçmiştir. Bazı Roman çocuklar ise düzenlenen raporlarla, kaynaştırma olarak bilinen, şimdiki adıyla bireysel eğitim programı kapsamına alınmaktadır. Okullarda çeşitli sınıflara dağıtılıp genellikle arka sıralara oturtulan bu çocuklarla öğretmenlerin pek ilgilenmediği anlatılmaktadır.²⁴²

8. “Kentsel Dönüşüm” Uygulamaları

Roman grupların diğer gruplardan farklı bir muameleye maruz kaldığı bir başka durum “kentsel dönüşüm” uygulamalarıdır.²⁴³ Bu tür uygulamalar ağırlıklı olarak Romanları yerinden etmekte ve başka bir yere yerleştirilen ya da bu yönde hiçbir tedbir alınmaksızın yerinden edilen Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar eğitime devam edememektedir.²⁴⁴ Barınma

hakları güvenceye alınmadan, başka bir mahalleye yerleşmeleri sağlanmadan evlerinden, barınaklarından, çadırlarından çıkarılan pek çok ailenin farklı bir mahalleye, hatta ilçeye taşınması, yeni bir hayat kurmakta zorlanması, daha önce sahip olduğu barınma koşullarını dahi oluşturamaması nedeniyle çocukların eğitim hayatına devam etmesi güçleşmektedir.²⁴⁵ İstanbul'da ilk olarak Sulukule'de hayata geçirilen, daha sonra Küçükbakkalköy'de uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin çocukların travma yaşamasına, çok daha kötü yaşam koşullarına maruz kalmalarına ve bunların etkisiyle okula devam edememelerine yol açtığı gözlenmiştir.²⁴⁶ Geçmişte Sulukule'de yıkımlar sonrası yerinden edilen 300 Roman çocuğun yeni bir okula kaydolmadığı ifade edilmektedir.²⁴⁷ 2014 yılında İstanbul'da Ümraniye Şerifali Mahallesi'nde bir çadırda yaşayan 15 yaşındaki bir Roman çocuk, durumunu şu şekilde anlatmıştır: “Biz önce hurda toplamıyorduk. Burada da oturmuyorduk. Küçükbakkalköy'deydik, annemler çiçek satardı. Ben de okula giderdim. Derslerim de iyiydi. Bir sabah okula gittim. Döndüm, evim yok. Bende o gün okulu bıraktım. Şimdi kâğıt topluyorum.” Küçükbakkalköy'de, yıkılmış olan evlerinin kalıntıları arasında yaşamaya çalışan Roman çocuklar, muhtarın okula kayıt yaptırmaları için gerekli olan ikametgâh belgesini vermeyi reddetmesi yüzünden okula kaydolamamıştır.²⁴⁸ Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve belediyelerin bu koşullarda yaşayan çocukların eğitim hayatına devam edebilmesi için özel hiçbir tedbir almadığı görülmektedir.²⁴⁹

ASHK, GGASS'nin kırılğan gruplara özellikle dikkat çektiğine ve taraf devletlerin tüm çocukların eğitim hakkına eşit bir biçimde erişiminin güvence altına alınması yükümlülüğü olduğuna işaret etmiştir. Dezavantajlı gruplar arasında Roman gruplar da yer almaktadır. Bu yükümlülük gerekli olduğu durumlarda özel önlemlere de başvurulmasını gerekli kılmaktadır. Ancak Komite'ye göre, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocuklar için başvurulacak özel önlemler yalnızca Roman çocukların öğrenim gördüğü okulların açılmasıyla sınırlı tutulmamalıdır. Komite Türkiye'den Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların eğitime erişiminin nasıl güvence altına alındığı, kayıt ve okulu terk oranları konusunda Türkiye'den bilgi istemiştir.²⁵⁰ Bu talebin üzerinden yaklaşık beş yıl geçmesine rağmen hâlâ Türkiye'de ilköğretime kayıtlı olan ve olmayan, bu gruplara mensup çocuklara dair resmi veya gayri resmi bir veri bulunmamaktadır.

9. Göçebe, Tarım İşçisi ve Mevsimlik İşçi Roman Grupları

Romanların sayıca az da olsa bir kısmı göçebe olarak yaşadığı için, bu kişilerin çocuklarının bir okula kaydında

sorunlarla karşılaşılabilir. ²⁵¹ Yine tarım işçisi ya da mevsimlik işçi olarak çalışan kişiler okul dönemini de içine alacak şekilde yılın bir kısmını yaşadıkları bölge dışında geçirmek durumunda kalmaktadır ve bu durum Roman çocukların eğitime erişimi ile ilgili ciddi bir sorun yaratmaktadır. Bu tür bir çalışma hayatı içerisinde olan ebeveynlerin çocukları okulu terk etmekte veya derslerine düzenli olarak devam edememektedir. ²⁵²

Herhangi bir adrese kayıtlı olmayan çocuklar okullara kaydolamamaktadır ve devlet bu noktada bu çocukların okula kaydedilmesi veya başka bir biçimde eğitime erişimlerinin sağlanmasına dair adım atmamıştır. Mevsimlik tarım işçileri arasında Romanların da olduğu ve bu kişilerin çocuklarının da eğitime erişim açısından sorun yaşadığı belirtilmektedir. ²⁵³ Örneğin Antakya'nın Kırıkhan İlçesi'nde yaşayan Romanların neredeyse %90'ının mevsimlik tarım işçisi olduğu ve çocukları ile birlikte başka ilçelere gitmek durumunda kaldıkları için çocukların eğitime devam edemedikleri belirtilmektedir. ²⁵⁴

10. Roman Mülteciler

Anayasa'nın 42. maddesine göre, herhangi bir bireyin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılması mümkün değildir. Ancak aynı maddede ilköğretim yalnızca vatandaşlar için zorunlu tutulmuştur. Bu nedenle Anayasa'da mülteci çocuklar için ilköğretimin zorunlu tutulmadığı söylenebilir. ²⁵⁵ Bu durum Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. maddesinin de ihlali anlamına gelmektedir. ²⁵⁶ Uygulamada da yabancı kimlik numarası olmayan çocukların okullara kayıt ettirilmediği söylenmektedir ve bu durum BM Göçmenlerin Hakları Özel Raportörü tarafından da haklı olarak eleştirilmiştir. ²⁵⁷ Resmi rakamlara göre, Türkiye'de 2,7 milyon Suriyeli, 300.000 Iraklı mülteci barınmaktadır. ²⁵⁸ Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş sonrasında Türkiye'ye gelen mülteciler arasında Domlar ve Abdallar da bulunmaktadır. Domlar hem kimlik hem de mültecilik, Abdallar ise hem mezhep hem de mültecilik durumları nedeniyle çoklu ayrımcılığa uğramaktadır. ²⁵⁹ Bu gruplara mensup mültecilerin sayısına dair herhangi bir resmi ya da gayri resmi veri bulunmamaktadır. ²⁶⁰

Mülteci nüfus içerisinde yer alan 930.000 çocuktan %35'ine eğitim olanağı sağlanmıştır. ²⁶¹ Bu rakamın 2016 yılı sonu itibarıyla 450.000'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. ²⁶² Mülteci nüfus çok büyük ölçüde kaçak olarak çalışmaktadır

ve bunun karşılığında yoğun bir istismara maruz kalmakta, düşük ücretle çalışmaya zorlanmaktadır. Bu durum mülteci çocukların eğitime erişimini de doğrudan etkilemektedir. ²⁶³ IAOKK Suriyeli mülteci çocukların anadilde eğitime erişiminin yetersiz olduğunu kabul etmiş ve tüm mülteci çocuklar için anadilde eğitim hakkının güvence altına alınmasını tavsiye etmiştir. ²⁶⁴

ASHK'ye göre, bir çocuğun yaşadığı ülkede yasal olarak bulunup bulunmayışı eğitim hakkına erişim bakımından bir farklılık yaratmamalıdır ve eğitime erişim her çocuğun yaşamı ve gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Eğitim hakkının sağlanmaması, mülteci çocukların mevcut kırılgan durumlarını daha da kırılgan hale getirecektir. Bu nedenle çocuğun yasal statüsüne bakılmaksızın eğitime erişim hakkının sağlanması gerekmektedir. Türkiye'de hâlihazırda aralarında sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların da yer aldığı yüz binlerce mülteci çocuk bulunmaktadır. Bu çocuklar eğitime erişim açısından büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. ASHK, 2011 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı olmayan mülteci çocukların ikamet izinlerinin bulunmamasından kaynaklı olarak eğitim hakkına erişimde sorun yaşadıklarını ve bu durumun eğitim hakkı bağlamında GGASS ile uyumlu olmadığını belirtmiştir. ²⁶⁵ Benzer bir tespit 2015 yılında da yapılmıştır ve Komite mülteci çocukların durumuna dair bir ilerleme olmadığını ifade etmiştir. ²⁶⁶

Suriyeli mülteci çocukların eğitime erişimlerinin ancak nüfusa kayıtlı olmaları veya AFAD tarafından verilen kartlara sahip olmaları durumunda mümkün olduğu ifade edilmektedir. Mülteci kamplarında kalan çocukların eğitime erişim oranı %80 iken, kampların dışında yaşayan çocukların ancak %14'ünün bir okula devam edebildiği söylenmektedir. Mülteci Domların ve Abdalların çoğunlukla kampların dışında yaşaması nedeniyle, Roman çocukların eğitime erişiminin son derece düşük olduğu kabul edilmektedir. ²⁶⁷ Bu duruma yol açan nedenler arasında bu grupların hem diğer mülteci gruplar hem de Türkiyeliler tarafından ayrımcılığa uğramaları ve ailelerin çocukların okullara ulaşımını karşılayacak maddi güçlerinin olmaması gösterilmektedir. Aynı zamanda eğitim dilinin Türkçe olmasının ve çocukların ailelerine maddi açıdan destek olmak için çalışmak zorunda kalmasının da eğitime erişim bakımından sorun yarattığı ifade edilmektedir. ²⁶⁸

IV İlerleme Yönünde Atılan Adımlar

Türkiye’de Romanlara ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik olarak hükümetler düzeyinde ilk adım 10.12.2009 tarihinde atılmıştır. Anılan tarihte Devlet Bakanı Faruk Çelik ev sahipliğinde, iktidar partisi milletvekilleri ile Roman toplumundan çeşitli temsilcilerin katıldığı bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştay sonrasında hazırlanan rapor kamuoyu ile paylaşılmıştır.²⁶⁹ Bu rapor dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’a sunulmuş ve ardından 14.03.2010 tarihinde binlerce kişinin katılımı ile İstanbul’da bir “Roman Buluşması” gerçekleştirilmiştir. Bu buluşmada, Romanların durumunun iyileştirilmesi için alınacak önlemler kamuoyuna duyurulmuştur. Eğitim eksikliğinin giderilmesi ve Romanlara hayat şartlarına uygun düşük fiyatlı konut sağlanması, özellikle bu raporun konusuna dair önemli vaatler arasında yer almıştır. Bununla birlikte söz konusu vaatlerin hayata geçirilmesi noktasında ilerleyen dönemde sistemli bir hükümet politikası²⁷⁰ veya Romanların eğitim ve barınma haklarına yönelik bir olumlu eylem gündeme gelmemiştir.²⁷¹

Bu yönde atılan küçük adımlar da muhalefetten gelen eleştiri ile karşılaşabilmiştir. Örneğin “Roman Açılımı” kapsamında sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarından yapılan yardımlar bir imtiyaz olarak yorumlanabilmiş ve eleştiri ile karşılaşmıştır.²⁷² Bu eleştirilere verilen yanıt ise bu tür bir uygulamanın söz konusu olmadığı yönündedir.²⁷³ Bu durum Romanların hâlâ sosyal haklara erişimde tarihsel olarak dezavantajlı hale getirilmiş bir grup olduğunun kabul edilmediği anlamına gelmektedir.

Yakın zamanda kurulan hükümetler açıkladıkları programlarda Romanların sorunlarının çözümüne yönelik çeşitli taahhütlerde bulunmuştur. 2015 yılı Kasım ayında kurulan 64. Hükümet, “Başta eğitim, istihdam ve iskân sorunları olmak üzere Roman vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne hız vererek, her türlü ayrımcılık zeminini ortadan kaldıracaktır” ifadesiyle Romanların temel sorun alanlarını tespit etmiş ve Romanların ayrımcı muameleye maruz kalan bir grup olduğunu kabul etmiştir.²⁷⁴ 10 Aralık 2015 tarihli 64. Hükümet 2016 yılı Eylem Planı’nda “Roman vatandaşların sorunlarının çözümüne yönelik daha önce atılmış adımlar değerlendirilerek yeni çalışmalar başlatılacak” ifadesine yer vermiştir. Ancak ardından 2016 yılı Mayıs ayında kurulan yeni hükümet tarafından açıklanan programda bu kez bu tür ifadeler yer almamıştır.²⁷⁵

A Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi

Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların eğitim ve barınma haklarına yönelik olarak son dönemde ilerleme yönünde atılan bazı adımlar söz konusudur. Bunlardan ilki 2016 yılında yayınlanan, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde hazırlanmış ve Yüksek Planlama Kurulu tarafından kabul edilmiş olan “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021” başlıklı politika belgesi ve bu strateji ile ilgili “I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)” başlıklı belgedir.²⁷⁶ Hazırlık sürecinde yaklaşık 50 sayfa olan belge 19 sayfa olarak yayınlanmıştır ve mevcut hali eksiklikler içermektedir.²⁷⁷ Bu belge Romanların ve Romanlar gibi yaşayan grupların tarihsel olarak ortaya çıkmış dezavantajlı durumlarını tanımış, bu gruplara mensup çocukların eğitime erişimde yaşadığı sorunları kabul etmiş ve eğitime erişimlerini bir stratejik amaç olarak kabul etmiştir.

Barınma hakkı ile ilgili olarak ise, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların barınma koşullarının yetersiz olduğu, “kentsel dönüşüm” uygulamalarının Romanları daha da dezavantajlı hale getirdiği kabul edilmiştir. Strateji, bu durum karşısında, dezavantajlı bölgelerde yeterli barınma olanaklarına erişimin sağlanmasını; bunun sağlıklı, yaşanabilir bir fiziksel çevrede, gerekli altyapı hizmetleri ve ulaşım olanakları gözetilerek yapılmasını; Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların taleplerine ve sosyal yaşamlarına uygun barınma olanaklarının sağlanmasını stratejik amaç olarak belirlemiştir.

Strateji dâhilinde, bir önceki yıla ait uygulamaları değerlendirmek üzere üyelerinin yarısı bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarından, diğer yarısı ise ilgili STÖ’lerden, akademisyenlerden ve meslek örgütlerinden oluşan bir “İzleme ve Değerlendirme Kurulu” oluşturulması ve kurulun her yılın şubat ayında toplanması öngörülmüştür. Roman örgütleri stratejinin kabulünün ardından sekiz aylık bir süre geçmesine rağmen stratejinin hayata geçirilmesine yönelik herhangi bir adım atılmadığını ve izleme kurulunun kurulmadığını belirtmektedir.²⁷⁸

Bu stratejik amaçların gerçekleştirilmesi açısından bir dizi temel uygulama hedefi belirlenmiştir. Temel uygulama hedeflerinden birisi, politikaların verilere dayalı üretilmesi ve uygulanmasıdır. Bu tutum Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplarla ilgili demografik verilerin mevcut olmayışının dolaylı kabulü anlamına gelmektedir. 2016 yılı hazırlık yılı olarak kabul edilmiş, bu aşamada ilgili politikalara temel oluşturmak üzere Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların sosyal bütünleşmesine yönelik veri toplanacağı belirtilmiştir. Hâlihazırda bu tür bir çalışmanın gerçekleştirildiğine dair kamuoyuna yansımış herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Strateji belgesinde 2016-2018 ile 2019-2021 yılları arasını kapsayan iki dönem için üç yıllık eylem planlarının hazırlanması kararlaştırılmış ve bu eylem planlarından ilki de strateji ile birlikte yayınlanmıştır. Buna göre 21.06.2017 tarihinden itibaren “Roman vatandaşların sosyoekonomik profilleri, kamu hizmetlerine ve temel haklara erişimleri, beklentileri ve ihtiyaçları üzerine saha araştırmaları yapılacaktır.” Bu, Romanlara yönelik ilk resmi demografik çalışma olacaktır ve bu nedenle büyük önem taşımaktadır.

I. Aşama Eylem Planı'nda “Tüm Roman çocuklar için eğitimde eşit fırsatlara ve kaliteli eğitim hizmetlerine erişimin ve Roman gençlerin en az zorunlu eğitimlerini başarıyla tamamlamalarının sağlanması” başlıklı stratejik amacın gerçekleştirilmesine yönelik öngörülen eylemlerin kapsamı sorunun büyüklüğü ile karşılaştırılınca oldukça sınırlı gözükmektedir. Bununla birlikte sorunun tespiti ve ortadan kaldırılması noktasında ilk defa resmi düzeyde bazı tedbirlerin alınmasına dair somut bir çerçeve ortaya çıkmıştır. İlk üç yıl açısından eylemler şu adımları içermektedir:

- Roman öğrencilerin sosyal yaşama ve iletişime dair becerilerini geliştirmek ve okul ile bağlarını güçlendirmek amacıyla okul meclislerine alınmalarının desteklenmesi ve okullarda ders programı dışı etkinliklerin; sportif, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi;
- Eğitime devamı desteklemek için sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları tarafından yapılan eğitim yardımları ve şartlı nakit yardımı gibi programlar hakkında Roman ailelerin bilgilendirilmesi ve söz konusu yardımlardan yararlanmayan ailelerin bu yardımlara yönlendirilmesi;
- Okul Öncesi ve İlköğretim Kurum Standartları Modülü aracılığıyla, okula devam etmeyen öğrencilerin tespit edilmesi ve okula devam etmelerinin sağlanması, yetişkin eğitimi yapılarak kız çocuklarının okula devamı konusunda velilerin bilinçlendirilmesi ve Romanların yoğun olarak yaşadığı illerde öğrencilerin başarılarını geliştirmek

amacıyla ilköğretim ve ortaokul düzeyinde telafi edici ders dışı eğitim verilmesi.

I. Aşama Eylem Planı'nda, barınma hakkı ile ilgili olarak ise “Dezavantajlı bölgelerde yeterli barınma olanaklarına erişimin ve sağlıklı, yaşanabilir bir fiziksel çevre, gerekli altyapı hizmetleri ve ulaşım olanakları gözetilerek yararlanıcıların taleplerine ve sosyal yaşamlarına uygun barınma olanaklarının sağlanması” biçiminde bir stratejik amaç belirlenmiştir. Bu konuda iki eylem öngörülmüştür ve bu eylemler Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların barınma hakkına erişimde yaşadığı sorunların önemli bir bölümünü göz ardı etmektedir. Bununla birlikte eğitim hakkı bağlamında olduğu gibi bu konunun bir sorun olarak resmi düzeyde kabulü ve buna yönelik çalışma başlatılması son derece olumlu bir adımdır. İlk üç yıl açısından eylemler şu adımları içermektedir:

- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların yoğun olarak yaşadığı mahallelerden başlanmak üzere ufak tadilatlarla koşulları iyileştirilebilecek konutlar tespit edilerek, bu yönde çalışmalar başlatılması ve tamirat işlerini üstlenecek kişilerin bir bölümünün toplum yararına çalışma kapsamında bu gruplara mensup kişiler arasından belirlenmesi;
- Oturulamayacak durumda olan veya kentsel dönüşüm kapsamına giren konutlarda yaşayan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar için planlanacak olan konut projelerinde bu kişilerin yaşam biçimleri ve taleplerinin dikkate alınması ve bu çerçevede bahçe tarımı yapmaya müsait, müstakil konut projelerinin hayata geçirilmesi.

Roman örgütleri ilk kez Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik bir stratejinin ortaya çıkması ve devlet politikası haline gelmesini olumlu karşılamaktadır. Strateji belgesi içerdiği olumlu yönlerle karşın bir dizi eleştiri ile de karşılaşmıştır. Bu konuda özellikle belgenin bütüncül olmadan genel geçer bilgilerle hazırlanmış olması; çözüme yönelik somut adımlar içermemesi; öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik bir bütçe ayrılmamış olması; ayrımcılığa sınırlı bir vurgu yapılması; hak temelli bir yaklaşımın değil, sorunu Romanlarda ve Romanlar gibi yaşayan gruplarda görme eğiliminin baskın olması şeklindeki eleştiriler özellikle öne çıkmaktadır.²⁷⁹

ECRI de 2016 tarihli raporunda strateji belgesinin kabulünü memnuniyetle karşılamıştır. Ancak siyasi liderlerin Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların marjinalleştirilmesine son vermek ve bu stratejinin uygulanmasını sağlamak üzere büyük bir çaba göstermesi gerektiğini; stratejinin uygulanmasına yönelik eylem

planlarının düzgün bütçeleme ve yetkililerden ve diğer paydaşlardan bağlayıcı finansal taahhütleri gerekli kıldığını ve alınan tedbirlerin gerçek ihtiyaçlara uygunluğunu sağlamak için, Romanların uygulama ve denetimin bütün safhalarına katılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁸⁰

Barınma hakkı alanında gerekli önlemlerin merkezi yönetim ile bölgesel ve yerel düzeydeki yetkililer arasındaki işbirliği sağlanarak alınması gerekmektedir.²⁸¹ Yerel düzeyde konut edindirme programlarının uygulanmasında merkezi yönetimin uygulamada koordinasyonu üstlenmesi ve denetim görevini yerine getirmesi beklenmektedir. Bu tür programlar uygulamaya geçirilemediğinde veya yeterince uygulanmadığında, yerel yönetimler nezdinde çeşitli yaptırımlar gündeme getirilmelidir. Bu noktada Romanlara yönelik konut projeleri tecrit ya da ayrı tutmaya yol açmayacak biçimde gerçekleştirilmelidir. Aksi bir tutum, barınma hakkı ile birlikte ayrımcılık yasağının da ihlali anlamına gelecektir.²⁸²

Eğitim ve barınma hakkı alanında devletlerin yükümlülükleri bir bütün olarak mevcuttur. Devletler bu yükümlülüklerin merkezi yönetim veya yerel yönetimler tarafından yerine getirilmesi konusunda bir takdir yetkisine sahiptir. Bu noktada yetkili kurumlar arasında koordinasyonsuzluk veya yetki karmaşasının devletler

açısından bir gerekçe olarak kullanılması mümkün gözükmemektedir.²⁸³

B Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Projesi (SİROMA)

Doğrudan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplarla ilgili önemli bir proje SİROMA Projesi'dir.²⁸⁴ 2015 yılı Kasım ayında başlayan ve 2017 yılı sonunda tamamlanması planlanan, 11.500.000 Euro bütçeli bu proje Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülmektedir ve koordinatörlük görevini Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü üstlenmiştir. Söz konusu proje ile Türkiye'de yaşayan Romanların işgücü piyasasına girişlerini kolaylaştırması ve

bu yolla sosyal içermenin artırılması amaçlanmaktadır. Proje kapsamında 12 pilot ilde (Ankara, Adana, Balıkesir, Hatay, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Manisa, Mersin ve Tekirdağ) 20 sosyal hizmet koordinasyon biriminin kurulması ve bu birimlerin her birinde birer sosyal arabulucu ve birim koordinatörünün istihdam edilmesi planlanmıştır.

SİROMA ile hedeflenen en önemli sonuçlardan birisi eğitim hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması ve çocukların akademik başarılarının iyileştirilmesinin sağlanmasıdır. Proje henüz uygulama aşamasında olduğu için çıktıları üzerine yorum yapılması mümkün değildir. 2016 yılı Şubat-Haziran aylarında Türkiye'nin 21 il ve ilçesinde veri toplanmış ve saha ziyaretleri gerçekleştirilmiş, bunun sonucunda da "Romanların Türkiye'deki Sosyal Durumu ve Sosyal İçermenin Desteklenmesine Yönelik Kamu Politikaları" başlıklı bir rapor yayınlanmıştır.²⁸⁵ Rapor eğitim ve barınma hakkına dair de çeşitli bulgulara yer vermektedir. Projeye şunlar planlanmaktadır:

- Romanlara ve Romanlar gibi yaşayan gruplara çeşitli konularda yardım ve danışmanlık sunulması;
- Bu grupların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde araştırmalar gerçekleştirilmesi;
- Ayrımcılıkla mücadele alanında farkındalığı ve sivil diyalogu güçlendirmek için eğitimler verilmesi;
- Roman mahallelerindeki okullarda çocuklarla ders dışı etkinlikler gerçekleştirilmesi;
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde başarısının artırılması için destek çalışmalarının yürütülmesi;
- Sağlık sisteminden daha kolay yararlanılmasına yönelik sağlık okuryazarlığı eğitimlerinin yapılması;
- Mesleki kurslara erişimi sağlamak ve ücretsiz taşıma hizmeti sunmak gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi;
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların mesleki niteliklerinin geliştirilmesi ve istihdam edilebilirliklerinin artırılması.

C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi

Doğrudan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara dair olmamakla birlikte, bu gruplara mensup çocukların da içinde yer aldığı dezavantajlı grupların eğitime erişimini güçlendirme bakımından önemli bir başka çalışma Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi'dir. Söz konusu belge Aile ve

Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve Yüksek Planlama Kurulu'nun kararı ile 2013 yılı sonunda kabul edilmiştir.²⁸⁶ Strateji belgesi ile 2013-2017 yılları arasında bazı hedeflerin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu hedefler bir "Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu" kurularak eylem planının hayata geçirilme sürecinin izlenmesi, sonuçlarının değerlendirilmesi ve bu süreçte kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanmasıdır. Yapılacak çalışmalara katılacak kurumlar arasında STÖ'ler de sayılmıştır, ancak bu kurulun toplanıp toplanmadığı ve katılan STÖ'ler arasında Roman STÖ'lerinin yer alıp almadığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Anılan belge Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara dönük doğrudan herhangi bir gönderme içermemektedir ve bu nedenle eleştirilmesi mümkündür. Örneğin çocuklar hakkında toplanması hedeflenen verilerin ayrıştırılması ile bu gruplara dair mevcut durumun ortaya koyulması eylem planında yer almamıştır. Ancak eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması temel hedeflerden birisi olarak kabul edilmiştir ve bu hedefin gerçekleştirilmesi yönünde aşağıdaki bir dizi faaliyet öngörülmüştür:²⁸⁷

- 2011-2012 yılları itibariyle ilköğretim düzeyinde %4,5, ortaöğretim düzeyinde ise %3,4 oranında öğrencinin okula 20 günün üzerinde devam etmemesinden hareketle, okul sistemi dışında kalan çocukların sisteme dâhil edilmesi ve okulu terk etmelerinin önlenmesi için gerekli yasal ve idari düzenlemelerin yapılması;
- Öğretmen ve idarecilerin okul sistemi dışına çıkmış olan ya da sistem dışına çıkma riski altındaki çocuklar ile ilgili hizmet içi eğitim programları yoluyla bilgilendirilmesi; bu konudaki farkındalık düzeylerinin artırılması ve il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerinin bu hususta proje ve programlar geliştirip uygulamalarının sağlanması;
- Bölgesel farklılıkların azaltılması için, dezavantajlı ailelerin yaşadığı mahalle ve bölgelerde bulunan okullara, bütçe imkânları dâhilinde daha fazla kaynak aktarımının sağlanması, bu okulların donanımının artırılması ve böylece çocukların yaşadıkları aile ve ortamdan kaynaklanan dezavantajlarının telafi edilmesi;
- Dezavantajlı ailelerin çocuklarının gittiği okullara deneyimli ve başarılı öğretmenleri çekmek ve bu okullarda kalıcı kılmak için öğretmenlere belli teşviklerin tanınması ve aynı zamanda bu okullardaki öğretmen sayısının artırılması;
- Dezavantajlı bölgelerde ailelere sağlanan şartlı eğitim yardımı ve benzeri desteklere devam edilmesi;
- Erken yaşta evliliklerin önlenmesine ilişkin etkin yasal ve idari tedbirlerin alınması;

- Ülke genelinde tüm çocukları kapsayan bir veri toplama ve izleme sisteminin geliştirilmesi.

D Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Planı

Eğitim hakkı alanında ortaya çıkan bir başka belge, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2015-2019 Stratejik Planı'dır. Bu planda "bütün bireylerin eğitim ve öğretime adil şartlar altında erişmesini sağlamak" ilk stratejik amaç olarak belirlenmiştir. "Plan dönemi sonuna kadar dezavantajlı gruplar başta olmak üzere, eğitim ve öğretimin her tür ve kademesinde katılım ve tamamlama oranlarını artırmak"

da ilk stratejik hedefidir. Strateji ile ilgili olarak özellikle dezavantajlı gruplara ve iyi yönetim ilkelerine yapılan vurgular önemli olmakla birlikte, izleme ve değerlendirme yaklaşımının ve buna kaynak oluşturan performans göstergelerinin geliştirilmesine gereksinim olduğu ifade edilmiştir. Stratejilere karşılık gelen performans göstergelerinin bulunmamasının izleme sürecini olumsuz etkileyebileceği, göstergesi bulunmayan hedeflerin/stratejilerin düzenli olarak izlenmemesine ve sonuçlarının değerlendirilememesine yol açabileceği vurgulanmıştır. Plan, eğitim sisteminden dışlanmış bulunan kişilere erişimi özel olarak hedefleyen eğitim programlarının geliştirilmesi, eğitim olanakları konusunda farkındalık yaratmak, okullara ulaşımın iyileştirilmesi gibi çeşitli tedbirleri de içermektedir.²⁸⁸

V Tavsiyeler

A Genel Nitelikli Tavsiyeler

- Uluslararası sözleşmelerce koruma altına haklar Türkiye’de yaşayan tüm gruplara tanınmalıdır.
- Roman grupların özel ihtiyaçlarının belirlenebilmesi ve ayrımcılığa karşı korumanın geliştirilebilmesi için, kişisel verilerin gizliliğini sağlamak kaydıyla, ayrıştırılmış veri toplanmalı ve sonuçları kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
- Romanların sorunlarının araştırılmasına yönelik programlar geliştirilmeli ve ortaya çıkan sonuçlar üzerine yeni, bütüncül, somut hedefler içeren, gerekli bütçenin ayrıldığı stratejiler geliştirilerek Romanların ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm bulunmalıdır.
- Demokratik bir toplumda farklılıklar sadece bir zenginlik olarak görülmemeli, eşitliğin gerçek ve etkili bir şekilde sağlanması için de mutlaka dikkate alınmalıdır. Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik ayrımcılıkla mücadele bağlamında mevcut yasal çerçeve güçlendirilmeli ve insanları hak arama yollarını kullanmaktan caydıran hususlar tespit edilerek ortadan kaldırılmalıdır.
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların kendi seslerini duyurabilmeleri için Roman STÖ’lerinin güçlendirilmesine yönelik tedbirler alınmalı ve bu örgütlere teşvik sağlanmalıdır.
- Raporda yer verilen ve hükümet tarafından başlatılan çeşitli stratejilerin daha işlevsel kılınmasına yönelik olarak STÖ’lerin de katıldığı, katılımcı ve hesap verebilir bir izleme sistemi oluşturulmalıdır.

B Barınma Hakkına Yönelik Tavsiyeler

- Evsizlik olgusunun ortadan kaldırılması amacıyla ve bu yönde alınacak tedbirlerde Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik ayrı bir çalışma yürütülmelidir.
- Zorla tahliyeler durdurulmalı; nitelikli koşullarda ve tahliyenin gerçekleştirildiği yere yakın bir yerde barınma olanağı sağlanmaksızın gerçekleştirilecek zorla tahliye uygulamaları hukuken yasaklanmalı ve engellenmelidir.

- Barınma koşullarının düzeltilmesi yönünde çalışmalar yürütülmeli ve bu yönde alınacak tedbirlerde benzer durumda olan diğer dezavantajlı gruplarla birlikte Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara da öncelik tanınmalıdır.
- “Roman mahalleleri” biçiminde ortaya çıkmış yerleşim yerleri ortadan kaldırılmalı, Romanların tecrit halinde yaşamlarını sürdürmelerine son verilmeli, ancak bu yönde atılacak adımlarda Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların ihtiyaç ve talepleri de dikkate alınmalıdır.
- Göçebe yaşayan, tarım işçisi ve mevsimlik işçi Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların konaklayabileceği sağlıklı ve nitelikli barınma merkezleri inşa edilmelidir.
- Kentsel dönüşüm uygulamaları gelir sağlama amaçlı değil, barınma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla ve “sosyal dönüşüm” ile “yerinde dönüşüm” ilkelerine uygun biçimde gerçekleştirilmeli ve kentsel dönüşüm alanlarının belirlenmesinde Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik ayrımcılık yapılması engellenmelidir.
- Barınma hakkına erişim bağlamında atılacak adımlarda Romanlar şehir merkezlerine uzak yerleşim birimlerinde iskâna zorlanmamalı ve bu şekilde kentsel hizmetlere erişimleri kısıtlanmamalıdır.
- Dezavantajlı tüm kişilere ve özellikle Romanlara yönelik, mülkiyeti kendilerine ait olacak şekilde ve güvenceli olarak konut edindirmeye dönük programlar tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.
- Mültecilerin sağlıklı ve nitelikli barınma hakkına erişimi için daha fazla çaba gösterilmeli ve bu grup arasında daha da dezavantajlı durumda olan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların ihtiyaçları ayrıca dikkate alınmalıdır.

C Eğitim Hakkına Yönelik Tavsiyeler

- Nüfusa kayıtlı olsun olmasın Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup tüm çocukların derhal okullara kaydı yapılmalıdır. Bu konuda ortaya çıkabilecek mevcut olumsuz tutumların baştan

engellenebilmesi için, okul personelinin farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir.

- Başta okul öncesi eğitim olmak üzere, eğitimin tüm aşamalarında Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların eğitime erişim oranları aşamalı bir biçimde yükseltilmeli, bunun için aileler ve STÖ'ler ile işbirliği halinde çalışmalar yürütülmelidir. Bu süreçte dezavantajlı gruplara ve bölgelere öncelik verilmeli ve velilerden katkı payı alma uygulamasına son verilmelidir.
- Roman çocukların eğitime erişimi önünde engel oluşturan ekonomik ve sosyal sorunlar daha derinlemesine incelenmeli ve bu alanda çalışan Roman örgütleri ve diğer STÖ'lerin içinde yer aldığı farklı aktörler ile işbirliği halinde somut ve gerçekçi stratejiler geliştirilmelidir.
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların okulu terk etmelerini engellemek ve öğrenimlerine devam etmelerini sağlamak için ailelerine dönük yemek, kıyafet, araç gereç, ulaşım gibi konularda destekleme programları geliştirilmeli ve Roman olan ve olmayan çocuklar arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması için okul içinde ve okul dışında destekleyici eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda çoğunluğu tek odalı evlerde yaşayan, evde ders çalışacakları alan ve ev ödevleri konusunda kendilerine yardım edebilecek kimseyi bulamayan çocuklar için yaşadıkları mahallelerde etüt merkezleri kurulmalıdır.
- Eğitimden kopmuş olan çocuklar ve gençlerin yeniden eğitim hayatına dönmesi için bilinçlendirici faaliyetler yürütülmeli ve açıköğretim gibi farklı yöntemlerle eğitim hayatını sürdürme konusunda aileler ve çocuklara bilgi verilmelidir.
- Göçebe yaşayan Roman topluluklara mensup çocukların ya da mevsimlik işçi olarak çalışan Romanların çocuklarının eğitimlerine devam etmelerinin sağlanması için farklı yöntemler geliştirilmelidir.
- Okullarda uygulanan müfredat gözden geçirilerek, Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik varsa ayrımcı ifadeler müfredattan çıkarılmalı ve bu grupların kültürüne dair konulara da müfredatta yer verilmesi sağlanmalıdır. Ancak bu tür bir adım atılırken bu gruplara yönelik kalıp yargıların güçlendirilmemesine dikkat edilmelidir.
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların öğrenim gördüğü okullar açısından özel önlemlere başvurularak, okulların giderlerinin tamamı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinden sağlanmalı,

önyargı ve ayrımcılıkla mücadele konusunda öğretmenlere yönelik özel eğitimler gerçekleştirilmeli ve daha tecrübeli öğretmenlerin ve Roman kökenli öğretmenlerin bu okullarda görevlendirilmesi gibi yollarla okullardaki eğitim kalitesi yükseltilmelidir.

- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar ile nüfusun geri kalanı arasında toplumsal ayrıışmanın ve bu gruplara yönelik toplumun neredeyse tamamına yayılmış önyargıların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak, Roman çocuklar ile Roman olmayan çocukların aynı eğitim kurumlarında öğrenim görmesi sağlanmalı ve Roman çocuklar için ortaya çıkmış olan mevcut gettolaşmanın ortadan kaldırılmasına dönük çalışmalar yapılmalıdır.
- Roman çocuklara tacizde bulunan okul personeline ve diğer öğrencilere yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Tacizde bulunan okul çalışanlarına veya öğrencilere disiplin cezalarının verilmesini ve gizli şikâyet mekanizmalarının geliştirilmesini içeren önleyici tedbirler alınmalı ve bu tedbirler taciz karşıtı kampanyalar ile Roman çocukların hakları konusunda farkındalık yaratacak çalışmalarla desteklenmelidir.
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların konuştuğu dillerin tehlike altında olan diller kategorisinde yer alması nedeniyle, talep halinde Roman çocuklara bu dil öğretilmeli ve konuya ilişkin gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan grupların geneline hâkim olan eğitim düzeyi düşüklüğünün ortadan kaldırılmasına yönelik, başta okuma-yazma kursları olmak üzere farklı biçimlerde çalışmalar yürütülmelidir.
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup öğrencilerin öğrenim gördüğü okullarda en az bir rehber öğretmen görevlendirilmeli ve çocukların sorunları yakından izlenmelidir.
- Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların öğrenim gördüğü okulların okul aile birliklerinde Roman ebeveynlerin de yer alması sağlanmalıdır.
- Roman aileler eğitim konusunda bilinçlendirilmeli ve aile ve çocuklara yönelik olarak, erken yaşta evliliklerle ilgili bilgilendirici faaliyetler gerçekleştirilmelidir.
- Mülteci çocukların eğitime erişimi için daha fazla çaba gösterilmeli ve bu grup arasında daha da dezavantajlı durumda olan Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara mensup çocukların ihtiyaçları ayrıca dikkate alınmalıdır. Okullar çocukların ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilecek hale getirilmeli ve öğretmenlere de bu yönde beceri kazandırılmalıdır.

Notlar

- 1 Bu raporda yer yer “Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplar” ifadesi kullanılmaktadır. “Romanlar” ifadesi esas olarak Türkiye’de yaşayan Dom, Lom ve Romları kapsayan Romanları, “Romanlar gibi yaşayan gruplar” ise Türkiye’de yaşayan ve Romanlara benzer bir yaşam tarzı süren, Romanlarla benzer meslekler icra eden ve bazen aynı yaşam alanını paylaşan Abdalları kapsamaktadır. Yer yer tek başına anılan “Romanlar” ifadesi bu grupların hepsini kısaca kapsamak amacıyla kullanılmıştır. Rapor, bu grupların tümünün eğitim ve barınma haklarından yararlanmada yaşadıkları güçlükleri ele almaktadır.
- 2 ECRI’ye göre yaklaşık 2.750.000 kişidir. Bkz. ECRI, 4. Türkiye Raporu, 2011, para. 83.
- 3 Türkiye’de Romanların tarihi için bkz. Adrian Marsh, “Türkiye Çingenerinin Tarihi Hakkında”, *Biz Buradayız!: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, Ebru Uzpeder, Savelina Danova/Roussinova, Sevgi Özçelik, Sinan Gökçen (yay.haz.), EDROM, ERRC, HYD Yayını, İstanbul, 2008, s. 5 vd.
- 4 Marsh, “Etnisite ve Kimlik: Çingenerin Kökeni”, *Biz Buradayız!...*, s. 23.
- 5 Nurcan Kaya, *Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık*, MRG, Tarih Vakfı, İstanbul, 2015, s. 63, http://tarihvakfi.org.tr/media/documents/2_10_2015_13_52_08e54a.pdf (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 6 UNESCO Atlas of the World’s Languages in Danger, <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 7 Marsh, agm, s. 26 vd.
- 8 ECRI, 2. Türkiye Raporu, 2001, para. 30; 3. Türkiye Raporu, 2004, para. 86, 111; ECRI, 4. Türkiye Raporu, 2011, para. 107.
- 9 IAOKK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2016, para. 12.
- 10 Bkz. Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, 01.03.2015 tarihli ve 29282 sayılı *Resmi Gazete*, <http://rae.trakya.edu.tr/> (erişim:30.12.2016); Adnan Menderes Üniversitesi Romanlar Uygulama ve Araştırma Merkezi, 05.04.2011 tarihli ve 27896 sayılı *Resmi Gazete*, <http://www.akademik.adu.edu.tr/aum/romanlar/> (erişim:30.12.2016); Bülent Ecevit Üniversitesi Roman Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi, 06.07.2015 tarihli ve 29408 sayılı *Resmi Gazete*, <http://romer.beun.edu.tr/> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 11 ASHK, *ERRC v. Italy*, Complaint No. 27/2004, 07.12.2005, para. 23.
- 12 Suat Kolukırık, “Türkiye’de Rom, Dom ve Lom Gruplarının Görünümü”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl 5, c. 8, 2008, s. 152.
- 13 Selin Önen, “Çingenerin Sosyal Haklara Erişimindeki Zorluklar: Roman ve Dom Toplulukları Karşılaştırılması”, III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 24-25 Ekim 2011, Kocaeli, s. 466, <http://www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/onen.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 14 IAOKK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2009, para 19; IAOKK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2016, para 27.
- 15 Fundación Secretariado Gitano, *Türkiye’de Romanların Durumu Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları*, 2010, s. 14, www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7331&langId=tr (erişim tarihi: 11.11.2016). Örneğin Edirne merkezde bulunan 24 mahalleden 7’si Romanların yaşadığı mahallelerdir. Bkz. İzleme Projesi Saha Notları, Turan Şallı ve Sezgin Kaplan ile görüşme.
- 16 Marsh, “Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri”, *Biz Buradayız!...*, s. 63.
- 17 Bkz. <http://minorityrights.org/minorities/roma-19> (erişim: 10.11.2016)
- 18 ASHK, *International Commission of Jurists v. Portugal*, Complaint No. 1/1998, 09.09.1999, para. 32.
- 19 ASHK, *ERRC v. France*, Complaint No. 51/2008, 19.10.2009, para. 30.
- 20 ASHK, *ERTF v. France*, Complaint No. 64/2011, 24.01.2012, para. 101.
- 21 ASHK, *International Movement ATD Fourth World v. France*, Complaint No 33/2006, 05.12.2007, para. 61.
- 22 ASHK, *ERRC v. Bulgaria*, Complaint No. 31/2005, 18.10.2006, para. 35.
- 23 ASHK, *ERTF v. France*, Complaint No. 64/2011, 24.01.2012, para. 95.
- 24 ASHK, *Autism Europe v. France*, Complaint No. 13/2002, 04.11.2003, para. 53.
- 25 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 65.
- 26 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 65.
- 27 IAOKK, 32 No’lu Genel Tavsiye, para. 13.
- 28 ESKHK, 20 No’lu Genel Yorum: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklarda Ayrımcılık Yasağı, para. 12.
- 29 Bkz. Madde 5/e-iii.
- 30 ESKHK, 4 No’lu Genel Yorum, para. 8.
- 31 ESKHK, 4 No’lu Genel Yorum, para. 8.
- 32 ESKHK, 4 No’lu Genel Yorum, para. 12.
- 33 ESKHK, 4 No’lu Genel Yorum, para. 11.
- 34 ESKHK, 4 No’lu Genel Yorum, para. 12.
- 35 ECRI, Çingene Karşıtlığı ve Romanlara Yönelik Ayrımcılıkla Mücadeleye Dair 13 No’lu Genel Politika Tavsiyesi, CRI (2011) 37, 24.06.2011, s. 7.
- 36 Bkz. 17.03.1984 tarihli ve 18344 sayılı *Resmi Gazete*.
- 37 Bkz. 09.05.1985 tarihli ve 18749 sayılı *Resmi Gazete*.
- 38 ASHK, Sonuçlar 2011, Türkiye-Madde 31-1, 10.01.2012.
- 39 ASHK, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy*, Collective Complaint No. 58/2009, 25.06.2010, para. 39-40.
- 40 ECRI, 3. Türkiye Raporu, 2004, para. 83.
- 41 ESKHK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2011, para. 28.
- 42 ASHK, Sonuçlar 2015, Türkiye-Madde 31-2, 01.12.2015.
- 43 ESKHK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2011, para 28.
- 44 ASHK, *European Roma Rights Centre (ERRC) v. Bulgaria*, Complaint No. 31/2005, 18.10.2006, para. 54.
- 45 ASHK, Sonuçlar 2015, Türkiye-Madde 31-2, 01.12.2015.
- 46 ASHK, Sonuçlar 2011, Türkiye-Madde 31-1, 10.01.2012.
- 47 ASHK, Sonuçlar 2011, Türkiye-Madde 31-2, 10.01.2012.
- 48 Önen, *age*, s. 477.
- 49 ASHK, *ERRC v. Italy*, Complaint No. 27/2004, 07.12.2005, para. 19.
- 50 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi İçin Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Uşak’ta 2016 yılı Mart-Ağustos ayları içerisinde, Diyarbakır’da 2016 yılı Ekim ayı içerisinde, Artvin’de 2016 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyetleri.
- 51 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik

- Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Uşak’ta 2016 yılı Mart-Ağustos ayları içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 52 Written Comments of the European Roma Rights Centre and the Edirne Roma Association Concerning Turkey for Consideration by the Committee on the Elimination of Racial Discrimination at Its 74th Session, s. 16.
- 53 ASHK, *European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA) v. France*, Complaint No. 39/2006, 05.12.2007, para. 76.
- 54 ASHK, *ERRC v. France*, Complaint No. 51/2008, 19.10.2009, para. 49.
- 55 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 41.
- 56 ECRI, 4. Türkiye Raporu, 2011, para. 75.
- 57 ECRI, 5. Türkiye Raporu, 2016, para. 74.
- 58 Bkz. <http://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu,71526> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 59 Seda Alp ve Nejat Taştan, *Türkiye’de İrk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*, 1 Ocak-31 Temmuz 2010, İstanbul, 2011, s. 54.
- 60 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Gaziantep’te 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 61 Timo Piirainen, *Romanların Türkiye’deki Sosyal Durumu ve Sosyal İçermenin Desteklenmesine Yönelik Kamu Politikaları Ön Çalışma*, İkinci Rapor, Temmuz 2016, s. 18, http://siromatr.net/Portals/0/Dokumanlar/Act%20111-112_2nd%20Ex-ante%20Report_24102016_TR.docx (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 62 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Edirne’de 2016 yılı Mart ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 63 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Manisa’da 2016 yılında gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 64 Konutlarda yaşayanların su faturalarını ödeyememelerinden kaynaklı olarak suları kesilmekte ve Romanlar kaçak su kullanmak zorunda kalmaktadır.
- 65 Bu konutların elektriksiz olmasının nedeni, konutlarda yaşayan kişilerin elektrik faturalarını ödeyememeleri nedeniyle elektrıklarının kesilmiş olmasıdır. Bu durum Romanları kaçak elektrik kullanmak zorunda bırakmaktadır.
- 66 Ana Oprüşan, *Türkiye’de Romanlar ve Romanlar Gibi Yaşayan Grupların Durumlarına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi*, SAD, 2015, s. 26; MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Gaziantep’te ve Antakya-Kırıkhan’da 2016 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 67 Önen, *age*, s. 478.
- 68 Fundación Secretariado Gitano, s. 15.
- 69 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Manisa’da 2016 yılında gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 70 European Roma Rights Centre and the Edirne Roma Association, s. 17.
- 71 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul-Kuştepe’de 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 72 ASHK, *International Movement ATD Fourth World (ATD) v. France*, Complaint No. 33/2006, 05.12.2007, para. 98-100.
- 73 ASHK, Sonuçlar 2015, Türkiye-Madde 31-3, 01.12.2015.
- 74 ASHK, Sonuçlar 2015, Türkiye-Madde 31-1, 01.12.2015.
- 75 İzmir milletvekili Özcan Purçu tarafından 2015 yılı Aralık ayında sunulan 7/658 esas numaralı soru önergesine, Çevre ve Şehircilik bakanı Fatma Güldemet Sarı tarafından verilen 07.04.2016 tarihli cevap, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-0658sgc.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 76 ESKHK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2011, para. 28.
- 77 European Roma Rights Centre and the Edirne Roma Association, s. 15.
- 78 Bkz. Van milletvekili Aysel Tuğluk tarafından 18.09.2013 tarihinde sunulan 7/31166 esas numaralı soru önergesine İçişleri Bakanı Efkân Ala tarafından 14.03. 2014 tarihinde verilen cevap, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-31166sgc.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 79 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İzmir’in Tire ilçesinde 2016 yılı Mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 80 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Manisa’da 2016 yılı Eylül ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 81 Fundación Secretariado Gitano, s. 14.
- 82 Önen, *age*, s. 477.
- 83 Piirainen, *age*, s. 7.
- 84 *Age*, s. 6.
- 85 *Age*, s. 10.
- 86 Ali Çağlar Deniz, Merve Balcıoğlu ve Abdülkerim Diktaş, “Romanların Maruz Kaldıkları Damgalanma ve Dışlanma Mekanizmaları: Uşak Örneği”, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2016, yıl 9, sayı 25, s. 574.
- 87 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 41.
- 88 Piirainen, *age*, s. 18.
- 89 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 66.
- 90 Oprüşan, *age*, s. 25.
- 91 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 49.
- 92 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 50.
- 93 Oprüşan, *age*, s. 25.
- 94 Örgen Uğurlu ve Bülent Duru, *Kriz ve Kentsel Yerinden Edilme Sürecinde Çingeneler*, 16-18 Eylül 2010 tarihlerinde Kocaeli’nde düzenlenen “II. Uluslararası Ekonomi Politik Konferansı: Kriz ve Kalkınma” başlıklı konferansta sunulan bildiri, s. 7, 10, <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/duruorgen.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 95 Oprüşan, *age*, s. 25.
- 96 Piirainen, *age*, s. 19.
- 97 ERRC, “Racist Pogrom in Turkey”, 13.11.2006, <http://www.errc.org/article/racist-pogrom-in-turkey/2700> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 98 Bkz. “Romanların göçe zorlandığı Selendi davasında karar çıktı”, 23.12.2015, <http://t24.com.tr/haber/romanlarin-goce-zorlandigi-selendi-davasinda-karar-cikti,321511> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 99 Bkz. “Bursa’da öfkeli kalabalık Roman vatandaşların evlerini taşladı”, 22.07.2013, <http://t24.com.tr/haber/bursada-ofkeli-kalabalik-roman-vatandaslarin-evlerini-tasladi,234867> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 100 Bkz. “Bursa’daki cinayetin ardından Romanların evlerine saldırı”, 09.09.2013, <http://t24.com.tr/haber/bursadaki>

- cinayetin-ardindan-romanlarin-evleri-saldiri,239013 (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 101 Human Rights Association, s. 4.
- 102 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi Projesi” çerçevesinde Manisa’da 2016 yılı Eylül ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 103 Bkz. “Evleri Yıkılan Romanlardan Belediyeye Suç Duyurusu”, 02.08.2013, <http://bianet.org/bianet/toplum/148932-evleri-yikilan-romanlardan-belediyeye-suc-duyurusu> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 104 ASHK, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy*, Collective Complaint No. 58/2009, 25.06.2010, para 68.
- 105 Örn. AİHM, *Moldovan and Others (No.2) v. Romania*, Appl. No. 41138/98 and 64320/01, 12.07.2015; *Lăcătuş and Others v. Romania*, Appl. No. 12694/04, 13.11.2012.
- 106 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Manisa’da 2016 yılı Eylül ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 107 Bkz. <http://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu,71526> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 108 Bkz. “200 polis Roman mahallelerinde ‘Ne mutlu Türküm diyene’ sloganıyla yürüdü”, 01.07.2015, <https://www.evrensel.net/haber/254933/200-polis-roman-mahallelerinde-ne-mutlu-turkum-diyene-sloganiyla-yurudu> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 109 ASHK, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy*, Collective Complaint No. 58/2009, 25.06.2010, para. 76.
- 110 ERRC, “Turkish Authorities Destroy Romani Neighbourhoods for Urban Development,” 13.11.2006, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2702&archiv=1> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 111 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 3.
- 112 ESKHK, 4 No’lu Genel Yorum, para. 18.
- 113 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 3.
- 114 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 4.
- 115 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 8.
- 116 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 9.
- 117 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 10.
- 118 AİHM, *Connors v. the United Kingdom*, Appl. No. 66746/01, 27.05.2004.
- 119 AİHM, *Winterstein and Others v. France*, Appl. No. 27013/07, 17.10.2013; *Bagdonavicius and Others v. Russia*, Appl. No. 19841/06, 11.10.2016. Benzer bir yaklaşım Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi tarafından da ortaya koyulmuştur. Bkz. İHK, *Assenova Naidenova et al. v. Bulgaria*, Communication No. 2073/2011, 27.11.2012; *Georgopoulos et al. v. Greece*, Communication No. 1799/2008, 14.09.2010.
- 120 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 7.
- 121 ASHK, *ERRC v. Italy*, Complaint No. 27/2004, 07.12.2005, para. 21.
- 122 AİHM, *Yordanova and Others v. Bulgaria*, Appl. No. 25446/06, 24.04.2012, para. 133.
- 123 ESKHK, 7 No’lu Genel Yorum, para. 15-16.
- 124 Report by the Commissioner for Human Rights of the Council of Europe following his visit to Turkey on 28 June-3 July 2009, Comm DH (2009) 30, para. 135-138.
- 125 The European Roma Rights Centre and the Edirne Roma Association, s. 13.
- 126 Bkz. 05.07.2005 tarihli ve 25866 sayılı *Resmi Gazete*.
- 127 Bkz. 31.05.2012 tarihli ve 28309 sayılı *Resmi Gazete*.
- 128 Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, para. 133.
- 129 The European Roma Rights Centre and the Edirne Roma Association, s. 14. Alp ve Taştan, *age*, s. 55.
- 130 Bkz. “Kara kışta evleri yıkılan Romanlar 4 gündür sokakta kalıyor”, 08.01.2015, <http://t24.com.tr/haber/kara-kista-evleri-yikilan-romanlar-4-gundur-sokakta-kaliyor,283085> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 131 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul’un Kuştepe semtinde 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 132 SAD tarafından RODİMATA Projesi kapsamında 2014 yılı Mayıs ve Eylül aylarında İstanbul’un Ümraniye semti Şerifali Mahallesi’ne gerçekleştirilen saha ziyareti.
- 133 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul’un Kuştepe semtinde 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 134 Bkz. Yıpranan Tarih ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında 5366 sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği, *Resmi Gazete*, Sayı: 26023, 14 Aralık 2005, Madde 24.
- 135 ESKHK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2011, para. 27.
- 136 ASHK, Sonuçlar 2015, Türkiye-Madde 31-2, 01.12.2015.
- 137 Bkz. “Romanlar Çeşme’de Çadırsız Kaldı”, 06.06.2011, <http://bianet.org/bianet/azinliklar/130518-romanlar-cesme-de-cadirsiz-kaldi> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 138 AİHM, *Connors v. the United Kingdom*, Appl. No. 66746/01, 27.05.2004, para. 92
- 139 ASHK, Sonuçlar 2011, Türkiye-Madde 31-2, 10.01.2012.
- 140 ECRI, 3. Türkiye Raporu, 2004, para 83; 4. Türkiye Raporu, 2011, para. 76.
- 141 ECRI, 4. Türkiye Raporu, 2011, para. 75.
- 142 AİHM, *Winterstein and Others v. France*, Appl. No 27013/07, 17.10.2013, para. 160.
- 143 Adrian Marsh, Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri, s. 62.
- 144 ASHK, *ERRC v. Italy*, Complaint No. 27/2004, 07.12.2005, para. 45.
- 145 ASHK, *ERTF v. France*, Complaint No. 64/2011, 24.01.2012, para. 126.
- 146 ASHK, *ERTF v. France*, Complaint No. 64/2011, 24.01.2012, para. 127.
- 147 A. Çağlar Deniz, Yusuf Ekinci ve A. Banu Hülür, *Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayatı, Antep-Kilis Çevresi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 172.
- 148 *Age*, s. 172.
- 149 Yeşim Yaprak Yıldız, *Nowhere to Run: The Situation of Dom Refugees from Syria in Turkey*, 2015, s. 40.
- 150 *Age*, s. 41.
- 151 *Age*, s. 10, 40.
- 152 *Age*, s. 38.
- 153 ESKHK, 13 No’lu Genel Yorum, para 1.
- 154 Bkz. UNESCO Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=12949&language=E&order=alpha> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 155 ESKHK, 13 No’lu Genel Yorum, para 6.
- 156 Bkz. 11.04.2012 tarihli ve 28261 sayılı *Resmi Gazete*.
- 157 Bkz. 24.06.1973 tarihi, 14574 sayılı *Resmi Gazete*.
- 158 ASHK, *MDAC v. Bulgaria*, Complaint No. 41/2007, 03.06.2008, para 34.
- 159 Bkz. “Roman açılımı paketi Kasım ayında Edirne’de açıklanacak”, 14.10.2013, <http://t24.com.tr/haber/roman-acilimi-paketi-kasim-ayinda-edirne-aciklanacak,241886> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 160 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul’un Kuştepe semtinde 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 161 Fundación Secretariado Gitano, s. 12.
- 162 UNDP, *Human Development Report*, 2015, s. 209, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf (erişim tarihi: 11.11.2016)

- 163 Eğitim Bir-Sen, *Eğitime Bakış 2016: İzleme ve Değerlendirme Raporu*, Ankara, 2016, s. 206, http://www.egitimbirsens.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/egitim_izleme_raporu.pdf.pdf (erişim tarihi: 11.11.2016)
- 164 Eğitim Reformu Girişimi, *Eğitim İzleme Raporu 2015-2016*, İstanbul, 2016, s. 88, <http://www.egitimreformugirisimi.org/sites/www.egitimreformugirisimi.org/files/EIR2015-16.17.11.16.web.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 165 UNICEF, *Türkiye’de Çocuk ve Genç Nüfusun Durumunun Analizi*, 2012, s. 50, <https://abdigm.meb.gov.tr/projeler/ois/egitim/033.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 166 Ayten Köse ve Aytuğ Şaşmaz; *İlköğretim Kurumlarının Mali Yönetimi Araştırma Raporu*, Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul, 2014, s. 13, <http://www.egitimreformugirisimi.org/sites/www.egitimreformugirisimi.org/files/MaliYonetimArastirmaRaporuTR.17.04.15.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 167 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul’un Kuştepe semtinde 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 168 Opişan, age.
- 169 Bkz. <http://alo183.aile.gov.tr/mevzuat-bilgi-portali/sartli-egitimsaglik-yardimi> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 170 Piirainen, age, s. 23.
- 171 Kaya, *Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık*, s. 14.
- 172 Opişan, age, s. 34.
- 173 Age, s. 10.
- 174 Kaya, *Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık*, s. 17.
- 175 ÇHS’nin 29(d) maddesi; İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin 26/2. maddesi; ESKHS’nin 13/1. maddesi; UNESCO Sözleşmesi’nin 5/1(a) maddesi.
- 176 ECRI, 13 No’lu Genel Politika Tavsiyesi, s. 5-6.
- 177 Kaya, *Unutmak mı Asimilasyon mu?: Türkiye’nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar*, s. 10.
- 178 Age, s. 28.
- 179 Kenan Çayır, “Biz” Kimiz?: *Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar, Ders Kitaplarında İnsan Hakları III Projesi: Tarama Sonuçları*, Tarih Vakfı, İstanbul, 2014, s. 25.
- 180 Written Comments by Minority Rights Group International Concerning Turkey for Consideration by the Committee on the Elimination of Racial Discrimination at Its 74th Session, s. 19.
- 181 ECRI, 2. Türkiye Raporu, 2001, para 16; 3. Türkiye Raporu, 2004, para 35, 38; 4. Türkiye Raporu, 2011, para 161; 5. Türkiye Raporu, 2016, para 88.
- 182 Bkz. “Öğrenciler ‘Çingenerler Çocuk Kaçırır’ Yalanını Artık Okumayacak”, 28.02.2014, <http://bianet.org/bianet/toplum/153814-ogrenciler-cingenerler-cocuk-kacirir-yalanini-artik-okumayacak> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 183 Çayır, age, s. 37.
- 184 ECRI, 4. Türkiye Raporu, 2011, para 107; IAOKK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2016, para. 27.
- 185 UNDP, Human Development Report, 2015, s. 243, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf (erişim tarihi: 11.11.2016)
- 186 Alp ve Taştan, age, s. 33.
- 187 Fundación Secretariado Gitanos, s. 13.
- 188 Opişan, age, s. 7.
- 189 Önen, age, s. 475-476.
- 190 Piirainen, age, s. 22.
- 191 Başak Ekim Akkan; Mehmet Baki Deniz; Mehmet Ertan, *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*, EDROM; Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu; Anadolu Kültür Yayını, İstanbul, 2011, s. 63.
- 192 Işıl Oral; Eileen Joyce McGivney, *Türkiye Eğitim Sisteminde Eşitlik ve Akademik Başarı: Araştırma Raporu ve Analiz*, Eğitim Reformu Girişimi, s. 7, [http://www.egitimreformugirisimi.org/files/ERGe%C5%9FitlikWEB.22.05.14.pdf](http://www.egitimreformugirisimi.org/sites/www.egitimreformugirisimi.org/files/ERGe%C5%9FitlikWEB.22.05.14.pdf) (erişim:30.12.2016)
- 193 ECRI, 13 No’lu Genel Politika Tavsiyesi, s. 5-6.
- 194 ECRI, 4. Türkiye Raporu, 2011, para. 68.
- 195 ECRI, 5. Türkiye Raporu, 2016, para. 74.
- 196 ECRI, 3. Türkiye Raporu, 2004, para. 83.
- 197 ÇHK, Sonuç Gözlemleri, 2012, para. 58-59.
- 198 Bkz. “İzmir’de Roman öğrenciler tespit mi ediliyor?”, 31.01.2013, <http://t24.com.tr/haber/izmirde-roman-ogrenciler-tespit-mi-ediliyor,222763> (erişim tarihi: 30.12.2016)
- 199 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul-Kuştepe’de 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 200 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Antakya-Kırnkhan’da 2016 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 201 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul-Kuştepe’de 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 202 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul-Kuştepe’de 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 203 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul-Kuştepe’de 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 204 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul-Kuştepe’de 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 205 Piirainen, age, s. 22.
- 206 Opişan, age, s. 13.
- 207 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde İstanbul-Kuştepe’de 2016 yılı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 208 Piirainen, age, s. 6.
- 209 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Edirne’de 2016 yılı Eylül ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 210 Önen, age, s. 476.
- 211 Piirainen, age, s. 10, 12.
- 212 Fundación Secretariado Gitano, s. 12.
- 213 Bkz. “Okul kayıt parası kolej ücretini geçti”, 05.08.2014, <http://www.memurlar.net/haber/478752/> (erişim:30.12.2016)
- 214 Kaya, *Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık*, s. 57.
- 215 ECRI, 13 No’lu Genel Politika Tavsiyesi, s. 5.
- 216 MRG ve SAD tarafından yürütülen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Edirne’de 2016 yılı Eylül ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 217 Bkz. Madde 2/1-a.
- 218 AİHM, *Oršuš and Others v. Croatia*, Appl. No. 15766/03, 16.03.2010; *Lavida and Others v. Greece*, Appl. No. 7973/10, 28.05.2013.

- 219 The European Roma Rights Centre and the Edirne Roma Association, s. 21.
- 220 Opişan, *age*, s. 13.
- 221 MRG ve SAD tarafından yürütölen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Diyarbakır’da 2016 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 222 MRG ve SAD tarafından yürütölen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Manisa’da 2016 yılı Eylül ayı ve Antakya-Kırıkhan’da 2016 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 223 Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021, s. 5. Bkz. 30.04.2016 tarihli ve 29699 sayılı *Resmî Gazete*.
- 224 Kaya, *age*, s. 58.
- 225 ECRI, 13 No’lu Genel Politika Tavsiyesi, s. 5.
- 226 Madde 2/1-j. Taciz “Psikolojik ve cinsel türleri de dâhil olmak üzere bu Kanunda sayılan temellerden birisine dayanılarak, insan onurunun çiğnenmesi amacını taşıyan veya böyle bir sonucu doğuran yıldırıcı, onur kırıcı, aşağılayıcı veya utandırıcı her türlü davranış” olarak tanımlanmıştır.
- 227 Madde 3/3.
- 228 Kaya, *age*, s. 60.
- 229 Ali Çağlar Deniz, Merve Balcıoğlu ve Abdülkerim Diktaş, “Uşak’ta Yaşayan Romanların Türk Eğitim Sistemi İçerisinde Yaşadıkları Problemler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 5, sayı 4, 2016, s. 1132-1135.
- 230 Akkan, Deniz ve Ertan, *age*, s. 65.
- 231 Deniz, Balcıoğlu ve Diktaş, *agm*, s. 1128-1130.
- 232 Önen, *age*, s. 476; Fundación Secretariado Gitano, s. 13.
- 233 Kaya, *Unutmak mı Asimilasyon mu?: Türkiye’nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar*, s. 26.
- 234 Kaya, *Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık*, s. 61.
- 235 AlHM, *D.H. and Others v. the Czech Republic*, Appl. No. 57325/00, 13.11.2007; *Horváth and Kiss v. Hungary*, Appl. No. 11146/11, 29.01.2013
- 236 ECRI, 13 No’lu Genel Politika Tavsiyesi, s. 5.
- 237 ECRI, 5. Türkiye Raporu, 2016, para. 74.
- 238 Opişan, *age*.
- 239 MRG ve SAD tarafından yürütölen “Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi” Projesi çerçevesinde Antakya-Kırıkhan’da 2016 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 240 Opişan, *age*.
- 241 SAD tarafından RODİMATA Projesi kapsamında 2014 yılı Mayıs ve Eylül aylarında İstanbul-Ümraniye Şerifali Mahallesi’ne gerçekleştirilen saha ziyareti
- 242 Opişan, *age*.
- 243 Fundación Secretariado Gitano, s. 13.
- 244 ESKHK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2011, para. 27.
- 245 Kaya, *age*, s. 60.
- 246 Opişan, *age*.
- 247 Bkz. “Sulukule’de ders zili de sustu”, 05.03.2008, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/sulukulede-ders-zili-de-sustu-842066/> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 248 Bkz. “Evsiz Kalan Roman Çocuklar Okula da Alınmıyor”, 20.09.2006, <http://bianet.org/bianet/cocuk/85556-evsiz-kalan-roman-cocuklar-okula-da-alinmiyor> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 249 Opişan, *age*.
- 250 ASHK, Sonuçlar 2011, Türkiye - Madde 17-2, 10.01.2012.
- 251 Bu şekilde yaşayan Roman nüfus yaklaşık 20.000 olarak kabul edilmektedir. Bkz. <http://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu,71526> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 252 Piirainen, *age*, s. 23.
- 253 Kaya, *age*, s. 63.
- 254 MRG ve SAD tarafından yürütölen Türkiye’de Eğitim ve Barınma Hakkına Erişimde, Roman Toplumuna Yönelik Ayrımcı Uygulamaların İzlenmesi için Sivil Toplumun Mobilize Edilmesi Projesi çerçevesinde Antakya-Kırıkhan’da 2016 yılı Ekim ayı içerisinde gerçekleştirilen izleme faaliyeti.
- 255 Association for Monitoring Equal Rights (AMER), Migrants’ Association for Social Cooperation and Culture (İstanbul-GöçDer), s. 5.
- 256 Report by the Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, Mission to Turkey (25-29 June 2012), 17.04.2013, para. 69.
- 257 *Age*, para. 70.
- 258 ECRI, 5. Türkiye Raporu, 2016, para 60. Türkiye bu kişileri mülteci olarak tanımlamamasına rağmen uluslararası hukuka göre bu kişilerin mülteci olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu nedenle raporda bu kişilerden mülteci olarak bahsedilmektedir.
- 259 Yıldız, *age*, s. 9.
- 260 François Crépeau, para. 72.
- 261 Human Rights Watch, *Education for Syrian Refugee Children: What Donors and Host Countries Should Do*, 2016, s. 4.
- 262 <http://haydikizlarokula.meb.gov.tr/turkiyede-450-bin-suriyeli-ogrenci-egitim-goruyor/haber/12158/tr#> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 263 ESKHK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2011, para. 12.
- 264 IAOKK, Sonuç Gözlemleri, Türkiye, 2016, para. 33-34.
- 265 ASHK, Sonuçlar 2011, Türkiye-Madde 17-2, 10.01.2012.
- 266 ASHK, Sonuçlar 2015, Türkiye-Madde 17-2, 01.12.2015.
- 267 Yıldız, *age*, s. 49.
- 268 Human Rights Watch, s. 4.
- 269 Bkz. <http://t24.com.tr/haber/roman-calistayi-raporu,71526> (erişim tarihi: 11.11.2016).
- 270 Human Rights Association, s. 4.
- 271 Dilek Kurban, *Country Report, Non-discrimination, Turkey*, Human European Consultancy, Migration Policy Group, Universiteit Utrecht, 2015, s. 10.
- 272 Ö. Balıkesir milletvekili Ergün Aydoğan tarafından hazırlanan Mart 2010 tarihli 7/13385 esas sayılı soru önergesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-13385s.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 273 Ö. Balıkesir milletvekili Ergün Aydoğan tarafından hazırlanan Mart 2010 tarihli 7/13385 esas sayılı soru önergesine Devlet Bakanı Hayati Yazıcı tarafından verilen 29.04.2010 tarihli cevap, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-13385sgc.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 274 Bkz. 25.11.2015 tarihli 64. Hükümet Programı, s. 20. http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/64_hukumet_programi.pdf (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 275 Bkz. 24.05.2016 tarihli 65. Hükümet Programı, http://www.basbakanlik.gov.tr/forms/_global/_government/pg_GovernmentProgram.aspx (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 276 Bkz. 30.04.2016 tarihli ve 29699 sayılı *Resmî Gazete*.
- 277 Bkz. “Roman Stratejisi Nasıl İzlenmeli?”, 05.11.2016, <http://bianet.org/bianet/print/180430-roman-stratejisi-nasil-izlenmeli> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 278 Bkz. “Roman Stratejisi Nasıl İzlenmeli?”, 05.11.2016, <http://bianet.org/bianet/print/180430-roman-stratejisi-nasil-izlenmeli> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 279 Bkz. “Romanlar Strateji Belgesine Ne Dedi?”, 02.05.2016, <http://bianet.org/bianet/toplum/174391-romanlar-strateji-belgesine-ne-dedi>; “Roman Stratejisi Nasıl İzlenmeli?”, 05.11.2016, <http://bianet.org/bianet/print/180430-roman-stratejisi-nasil-izlenmeli> (erişim tarihi: 30.12.2016).
- 280 ECRI, 5. Türkiye Raporu, 2016, para. 75-77.
- 281 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 4 No’lu Genel Yorum, para. 12.
- 282 ASHK, *ERRC v. Portugal*, Complaint No. 61/2010, 30.06.2011, para. 71.
- 283 ASHK, *ERRC v. Greece*, Complaint No. 15/2003, 08.12.2004, para 29; *ERRC v. Italy*, Complaint No. 27/2004, 07.12.2005,

- para. 26; *COHRE v. Italy*, Complaint No. 58/2009, 25.06.2010, para. 87.
- 284 Bkz. <http://siromatr.net/tr-tr/> (erişim tarihi: 11.11.2016).
- 285 Bkz. http://siromatr.net/Portals/0/Dokumanlar/Act%20111-112_2nd%20Ex-ante%20Report_24102016_TR.docx (erişim tarihi: 11.11.2016).
- 286 Bkz. 14.12.2013 tarihli ve 28851 sayılı *Resmi Gazete*.
- 287 Bkz. s. 114 vd.
- 288 Eğitim Reformu Girişimi, *Eğitim İzleme Raporu 2015-2016*, İstanbul, 2016, s. 15-16, <http://www.egitimreformugirisimi.org/sites/www.egitimreformugirisimi.org/files/EIR2015-16.17.11.16.web.pdf> (erişim tarihi: 30.12.2016).

Sıfır Ayrımcılık Derneği (SAD)

Sıfır Ayrımcılık Derneği (SAD), ulusal ve uluslararası alanda başta Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan topluluklar olmak üzere tüm dezavantajlı grupların yaşadıkları hak ihlallerinin ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik faaliyet göstermek üzere, bir grup aktivist tarafından 2009 yılında İstanbul'da kurulmuştur.

Derneğin amacı; ekonomik, sosyal ve kültürel olarak riskli ve dezavantajlı toplulukların, sosyal kültürel açıdan gelişme gösterebilmesi ve bu topluluklara yönelik önyargı ve ayrımcılığa karşı toplumu, diyalog ve dayanışma çerçevesinde bütünlüştürme çalışmaları yapmak ve sosyal ekonomik, kültürel faaliyetlerde bulunmaktır. Dernek, genelde tüm dezavantajlı gruplar, özelde ise Roman olarak adlandırılan Rom, Dom, Lom ve Abdal grupları ile ilgili faaliyetler yürütmektedir.

Dernek, Romanların yaşadığı sorunların kamuoyunda görünür olması için çeşitli savunuculuk faaliyetleri ve kampanyalar yürütmektedir.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG)

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), tüm dünyada etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların ve yerli halkların haklarını güvence altına almak ve topluluklar arasında işbirliği ve anlayışı geliştirmek için çalışan bir sivil toplum kuruluşudur (STK). Faaliyetlerimiz uluslararası savunuculuk, eğitim, yayın ve destek konularına odaklanmaktadır. Azınlıkları ve yerli halkları temsil eden örgütlerden oluşan dünya çapındaki ortaklık ağımızın dile getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda hareket etmekteyiz.

MRG, 50'ye yakın ülkede 150'den fazla kurum ile birlikte çalışmaktadır. Yılda iki kez toplanan Yönetim Kurulumuz, 10 farklı ülkeden gelen üyelerden oluşmaktadır.

MRG, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Haklar Komisyonu'nda (ECOSOC) danışman statüsüne ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nda (ACHPR) gözlemci statüsüne sahiptir. MRG, İngiliz hukuku güvencesinde hayır kuruluşu ve limited şirket olarak tescil edilmiştir. Hayır kuruluşu sicil numarası: 282305, Limited şirket numarası: 1544957.

azınlıkların ve yerli halkların haklarını güvence altına almak için çalışmak

minority
rights
group
international

Görmezlikten Gelen Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi

Türkiye’de Roman nüfus ve Abdallar gibi benzer toplumsal gruplar öteden beri ülkenin en marjinalleştirilmiş grupları arasında yer almaktadır. Hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk tarafından güvence altına alınmış olsa da uygulamada birçok Roman için eğitim ve barınma hakkına erişim mümkün olamamaktadır. Ayrıca mevcut eşitsizlik ve maruz kaldıkları ayrımcılığa ilişkin verilerin sınırlı olması da kamusal yaşamda mevcut olan görünmezliklerinin devamına yol açmaktadır. *Görmezlikten Gelen Eşitsizlik: Türkiye’de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi*, bu grupların karşılaştıkları zorlukların detaylı bir çalışmasını sunarken bu sorunların nasıl ele alınması gerektiğine dair de bir yol haritası çizmektedir.

Roman topluluklar temel hizmetlerin yetersizliği, mülkiyet hakkının güvencesiz hale gelmesi ve fiziksel ayrıştırma gibi sorunlar nedeniyle ülkedeki en kötü barınma koşullarından mustarıptır. Bu yerleşimler, yıkımlara ve kentsel dönüşümü olanaklı kılmak amacıyla başka bir yerde iskâna maruz kalmaya özellikle yatkın durumdadır ve Roman toplulukları uzun süreli olarak yerinden edilme ile baş başa bırakabilmektedir.

Roman çocuklar eğitime erişimde önemli ölçüde engellerle karşılaşmaktadır ve ayrımcılığa bağlı olarak oldukça düşük başarı oranına sahip olmaya devam etmektedirler. Ekonomik ve coğrafi kısıtlılıklar yanında, sınıf içerisinde ayrımcılık, içerici olmayan müfredat ve çocukların birçoğunun “Roman okulları” olarak anılan kötü performansa sahip okullarda ayrı tutulması gibi bir dizi sorun eşitsiz öğrenim çıktıları daha da kalıcı hale getirmektedir.

Bu topluluklar, belirtilen haklarla ilgili sorunlara yönelik etkili bir çözüm bulma çabası olmadığı sürece toplumun genelinden dışlanmaya devam edecektir. Son yıllarda, hükümet tarafından Romanların yaşadıkları zorlukları resmen tanıyan bir dizi politika geliştirilmiş ve bazı ilerlemeler yaşanmış olsa da halihazırda uygulanan stratejilerin olumlu sonuçlar üretilip üretemeyeceğini görmek için henüz erken gözükmektedir. Bu rapor, etkili bir şekilde uygulanması halinde Türkiye’de yaşayan Romanlar ve benzeri gruplar için uzun soluklu bir değişim getirme potansiyeli olan anlamlı adımları ilgili otoritelerin dikkatine sunmaktadır.

Uluslararası Azınlık Hakları Grubu / Minority Rights Group International

54 Commercial Street, London E1 6LT, United Kingdom

Tel +44 (0)20 7422 4200 Fax +44 (0)20 7422 4201 Email minority.rights@mrgmail.org

Website www.minorityrights.org www.twitter.com/minorityrights www.facebook.com/minorityrights

ISBN 978-1-907919-88-6

Dünyanın çeşitli yerlerinden azınlıkların ve yerli halkların hikâyeleri için Azınlık Sesleri Haber Odası'nı ziyaret edin www.minorityvoices.org